

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENVER HOCA DÖNEMİ VE SONRASI ARNAVUTLUK

NEHİR AĞIRSEVEN

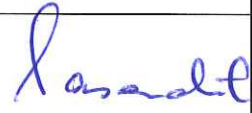

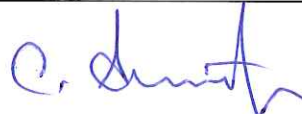
TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HASAN BERKE DİLAN

EDİRNE 2015

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEHİR AĞIRSEVEN tarafından hazırlanan ENVER HOCA DÖNEMİ VE SONRASI ARNAVUTLUK Konulu YÜKSEK LİSANS Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 15.-16. maddeleri uyarınca 11.02.2015 Çarşamba günü saat 10.00'da yapılmış olup, tezin* Kabul edilmiştir OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Hasan Berke DİLAN (Danışman)	Kabul edilmiştir	
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KAMİL	Kabul edilmiştir	
Yrd. Doç. Dr. Cemile Arıkoğlu ÜNDÜCÜ	Kabul edilmiştir.	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında “Kabul Edilmesine/Reddine” seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10067336
Yazar Adı / Soyadı	NEHİR AĞIRSEVEN
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 32602411762
Telefon	2842268694
E-Posta	nehiragirseven@yahoo.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Enver Hoca Dönemi ve Sonrası Arnavutluk
Tezin Tercümesi	Albania During and After Enver Hoxha Period
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations ; Siyasal Bilimler = Political Science
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Uluslararası İlişkiler Bölümü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2015
Sayfa	165
Tez Danışmanları	PROF. DR. HASAN BERKE DİLAN 40150160636
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	Arnavutluk, Enver Hoca, Demokratikleşme
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 03.03.2018 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum. NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

03.03.2015

İmza:.....

Tezin Adı: Enver Hoca Dönemi ve Sonrası Arnavutluk

Hazırlayan: Nehir AĞIRSEVEN

ÖZET

Balkanların en küçük ve en yoksul, aynı zamanda da stratejik konumu itibariyle önemli ülkelerinden biri olan Arnavutluk, kendine has yapısı ve Soğuk Savaş döneminin izole edilmiş ülkesi olması sebebiyle dikkat çekmektedir.

Enver Hoca'nın 1944 yılından 1985 yılına kadar süren uzun iktidar dönemi boyunca izlediği sosyalist politikalar ve baskıcı rejim ülkede demokrasinin gelişmesine engel olmuştur. Yugoslavya, Sovyetler Birliği ve Çin ile sürdürdüğü ikili ilişkiler sınırlı kalmış, bu devletlerle bozulan ilişkiler sonucunda Arnavutluk, Enver Hoca'nın ölümüne kadar emperyalizm ve revizyonizmle mücadelede kendisini dünyadan izole etmiştir. 1990'dan sonra Doğu Avrupa'da komünizmin çökmesi ile Arnavutluk'un dış politikası değişim göstermiştir. Ülke çok partili yaşama geçmiş ve demokratikleşme sürecinde kapılarını dış dünyaya açmış, özellikle de Batıyla iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

Bu çalışma ile Enver Hoca iktidarına kadar olan tarihsel süreç, Enver Hoca dönemi ve ölümünden sonra Arnavutluk'un iç ve dış politikasındaki gelişmeler ve aynı zamanda iki farklı rejimin ülkedeki siyasi, ekonomik ve sosyal durum üzerindeki etkisi ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Enver Hoca, Arnavutluk, sosyalizm, izolasyon, demokratikleşme

Name of Thesis: Albania During and After Enver Hoxha Period

Prepared by: Nehir AĞIRSEVEN

ABSTRACT

Albania, which is one of the smallest and poorest and at the same time one of the most important countries in the Balkans considering its strategic location, attracts attention because of its specific structure and being the isolated country during the Cold War period.

Socialist policies and repressive regime Enver Hoxha applied throughout his long-term rule between 1944 and 1985 hindered development of democracy in the country. Bilateral relations with Yugoslavia, Soviet Union and China remained limited and as a result of deteriorated relations with these states, Albania isolated itself from the world until Enver Hoxha's death in the struggle with imperialism and revisionism. After 1990, Albania's foreign policy changed due to the collapse of communism in Eastern Europe. The country experienced transition to the multi-party system, opened its doors to the outside world throughout the democratization process and tried to establish close relations especially with the West.

In this study, historical process till Enver Hoxha's rule, the developments in Albania's domestic and foreign policy during Enver Hoxha and after his death and effects of two different regimes on political, economic and social situation of the country have been discussed.

Key Words: Enver Hoxha, Albania, socialism, isolation, democratization

ÖNSÖZ

Çalışmanın ana konusu olan Enver Hoca Dönemi ve Sonrası Arnavutluk, ülkenin tarihsel gelişimi de ele alınarak incelenmiştir. Enver Hoca'nın katı sosyalist politikaları ile yönetilen ve ölümünden sonra demokratikleşme ve batıyla bütünleşme sürecine giren ülkenin gerek iç gerekse dış politikasındaki değişim değerlendirilmiştir. Söz konusu bu tez Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (TÜBAP) kapsamında desteklenmiştir.

Tezimin başlangıcından tamamlanmasına kadar her aşamasında çalışmama yön veren ve desteğini esirgemeyen başta değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Hasan Berke DİLÂN olmak üzere, tezimin araştırma ve yazım sürecinde bana her türlü destek ve imkanı sağlayan Sayın Enver ŞENGÜL'e ve hayatımın her döneminde beni eğitime teşvik eden, kariyerime yön veren ve manevi desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen aileme sonsuz teşekkür ederim...

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

1. ARNAVUTLUK HAKKINDA GENEL BİLGİLER, ENVER HOCA İKTİDARI ÖNCESİ DÖNEM..... **3**

1.1. Etnik ve Demografik Yapı	3
1.1.1. Dil.....	3
1.1.2. Din.....	5
1.1.3. Coğrafi Yapı.....	7
1.2. Arnavutluk Tarihine Genel Bir Bakış: Osmanlı Dönemine Kadar Arnavutluk	8
1.2.1. Antik Çağda Arnavutluk	8
1.2.2. Ortaçağ'da Arnavutluk	11
1.3. Osmanlı Dönemi'nde Arnavutluk	12
1.4. Arnavutluk'un Bağımsızlığı	19
1.5. Osmanlı Egemenliğinden İkinci Dünya Savaşı'na Kadar Arnavutluk	23
1.6. Atatürk Dönemi Türkiye Arnavutluk İlişkileri	28
1.6.1. Türkiye-Arnavutluk Muhadenet Muahedenamesi (Dostluk Anlaşması).....	33
1.6.2. Atatürk ve İnkılâplarının Arnavutluk'a Etkileri	33
1.7. Komünist Hareketin Doğuşu ve İkinci Dünya Savaşı Yılları	34
1.7.1. Partizan Hareketi	41
1.7.1.1. Askeri yapılanma	42

1.7.1.2. Antikomünist Direniş Grupları	43
2. ENVER HOCA DÖNEMİ (1944-1985).....	47
2.1. Enver Hoca'nın Hayatı	47
2.2. Enver Hoca'nın Uyguladığı İç Politikalar.....	48
2.3. Enver Hoca'nın İktidara Geliş ve İkinci Dünya Savaşı Sonrası Ülkedeki Gelişmeler	51
2.4. 1970'lerde Ekonomik Durum.....	59
2.5. Arnavutluk Emek Partisi	60
2.5.1. AEP Politikasına Yön Veren Etkenler	61
2.6. Dış Politika Çizgisi	63
2.6.1. Yugoslavya ile İlişkiler	65
2.6.2. Sovyetler Birliği ile İlişkiler.....	67
2.6.3. Çin ile İlişkiler.....	70
2.6.4. Uluslararası İlişkiler Değerlendirmesi	76
3. ENVER HOCA SONRASI ARNAVUTLUK	81
3.1. Ramiz Alia Dönemi	81
3.1.1. Enver Hoca'nın Ölümünden Sonra Ülkenin Durumu (1985-90).....	81
3.1.2. Reforma Doğru İlk Adımlar	85
3.1.3. Arnavutluk'ta Komünizmin Çöküşü	87
3.1.3.1. Büyükelçilik Krizi.....	87
3.1.3.2. Tek Partili Sistemin Sonu	91
3.1.3.3. Alia'nın Hayatta Kalma Mücadelesi	93
3.1.3.4. Kasım 1990-Mart 1991 Arası Dönem.....	94
3.2. 1991 Seçimleri	99
3.3. Alia ve Nano Yonetimi	101
3.4. Arnavutluk'ta Komünizm Sonrası Dönem.....	103
3.4.1. Ylli Bufi ve Milli İstikrar Hükümeti	103
3.4.2. Uluslararası Reaksiyon.....	106
3.4.3. Demokratik Parti'de Bölünmeler	107
3.4.4. Koalisyon Hükümetinin Yıkılışı.....	108

3.4.5. Demokratik Parti Zaferi	109
3.5. 1992 Mart Seçimleri.....	109
3.6. Demokratik Parti Dönemi (1992-1996)	112
3.6.1. Yeni Hükümetin Kurulması	112
3.6.2. Meksi İktidarı	113
3.6.2.1. Kurumsal Dönüşüm	114
3.6.2.2. Demokratik Partide Ayrılık ve Siyasi Güçlükler	115
3.6.2.3. Anayasa Çıkmazı	116
3.6.2.4. Referandum Sonrası Siyasi Ortam.....	118
3.6.2.5. Ekonomik ve Sosyal Dönüşüm (1992-96).....	119
3.6.2.5.1. Makroekonomik Stabilizasyon	120
3.6.2.5.2. Özelleştirme	120
3.6.2.5.3. Dış Yardım	121
3.6.2.5.4. Ekonomik Performans.....	122
3.6.2.5.5. Sosyal Alanda Gelişmeler	123
3.6.2.6. Dış Politika.....	124
3.6.2.6.1. Güvenlik Sorunu ve Askeri Reformlar	124
3.6.2.6.2. ABD ile İlişkiler	126
3.6.2.6.3. Batı Avrupa ve Diğer Bölgelerle İlişkiler	127
3.6.2.6.4. Balkan Devletleri ile İlişkiler	130
3.7. 1997 Sonrası Arnavutluk	136
3.7.1. Sosyalist İktidar Dönemi (1997-2000).....	137
3.7.2. Pandeli Majko Hükümeti (1998-1999)	138
3.7.3. İilir Meta Hükümeti (1999-2001).....	139
3.7.4. Arnavutluk'un 2000'den Sonra Demokratikleşme Süreci	140
3.7.4.1. İilir Meta Hükümeti (2001- 2002).....	141
3.7.4.2. Pandeli Majko Hükümeti (22 Subat - 25 Temmuz 2002)	142
3.7.4.3. Nano Hükümeti (2002- 2005)	142
3.7.4.4. Berisha Yönetimi (2005- 2009)	144
3.7.4.5. 2009 Sonrası Arnavutluk'a Genel Bakış.....	145
3.7.4.6. Dış Ticaret.....	148

3.7.4.7.Türkiye ile İlişkiler.....	150
SONUÇ.....	157
KAYNAKÇA	160

KISALTMALAR

- AB:** Avrupa Birliği
- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- AEP:** Arnavutluk Emek Partisi
- a.g.e.:** Adı geçen eser
- AGİK:** Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
- AGİT:** Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
- ANLA:** Arnavutluk Ulusal Özgürlük Ordusu
- AT:** Avrupa Topluluğu
- BM:** Birleşmiş Milletler
- CEFTA:** Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması
- ÇHC:** Çin Halk Cumhuriyeti
- DP:** Demokratik Parti
- DYY:** Doğrudan Yabancı Yatırım
- GSYİH:** Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- IMF:** Uluslararası Para Fonu
- KGB:** Rusya Devlet Güvenlik Komitesi
- Km:** Kilometre
- COMECON:** Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
- COMINFORM:** Komünist İnfomasyon Bürosu
- COMINTERN:** Komünist Enternasyonal
- LSI:** Sosyalist Entegrasyon Hareket
- M.Ö.:** Milattan önce
- M.S.:** Milattan Sonra

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

PAN: Avrupa Ulaştırma Koridorları ve Alanları

PASOK: Panhelenik Sosyalist Hareket

SAA: İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları

SALT: Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri

SHİK: Milli İstihbarat Servisi

SİGURİMİ: Devlet Güvenlik Müdürlüğü

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SP: Sosyalist Parti

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

UNRRA: Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi

Vb: Ve benzeri

GİRİŞ

Arnavutluk, coğrafi konumu itibariyle önemli bir geçiş noktasında bulunduğu için uzun tarihi boyunca birçok işgale tanıklık etmiş ve yine birçok medeniyete de ev sahipliği yapmıştır.

1438'de Osmanlı hakimiyetine giren Arnavut topraklarında, 19. yüzyılın ikinci yarısında bağımsızlık hareketi yoğunlaşmış ve ülke Balkan Savaşları sonunda, 1912'de Osmanlı topraklarından ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak, bağımsızlığını kazanmasının bir yıl ardından Birinci Dünya Savaşı döneminde uğradığı işgaller yüzünden zor yıllar yaşamıştır. Savaş sonunda yapılan Paris Barış Konferansı'nda İtalyan işgalinin sona erdirilmesi kararı çıkmış ve Arnavutluk ikinci kez bağımsızlığını dünyaya ilan etmiştir.

1925 yılında Cumhuriyet ilan edilmiş, üç yıl sonra ise Zogo İtalya'ya bağımlı bir şekilde krallığını ilan etmişti. Zogo, yönetimi boyunca büyük güçlere karşı açık kapı politikası izleyerek, bu devletlere en fazla ayrıcalık tanınan ülke statüsü vermiştir. Halkın giderek Zogo rejiminden uzaklaşması ile birlikte ülkede komünist hareket başlamış, 1939 İkinci Dünya Savaşı'nda İtalya Arnavutluk'u işgal edince Zogo'yu tahttan kaçmaya zorlamış ve ülkede iktidar mücadelesi başlamıştır. İşgale karşı direniş hareketini örgütleyen komünist gruplar, 1941'de Arnavutluk Komünist Partisi'ni kurmuşlardır. Bu dönemden sonra Arnavut siyasi tarihine damga vuran Enver Hoca da partinin genel sekreterliğine getirilmiştir. Arnavutluk Komünist Partisi'nin kurulmasıyla işgalcilere karşı başlatılan silahlı mücadele ve direniş hareketi güçlenmiştir. Ülke İtalyanların ardından Almanların işgalini yaşamış, partizanların silahlı mücadelesi sonucunda 29 Kasım 1944'te İşkodra'nın kurtuluşuyla Arnavutluk, tamamıyla bağımsızlığını kazanmıştır.

Ülke bu tarihten sonra 41 yıl boyunca Enver Hoca'nın katı merkeziyetçi yönetimi altına girmiştir. Enver Hoca, iktidarı boyunca içeride devletleştirme politikası ve Mao ve Stalin gibi baskıcı bir rejim uygulamıştır. Hoca, dış politikada ise uzun yıllar işgallere maruz kalan geçmişinin de etkisiyle emperyalist ve revizyonist güçlere karşı kendine yeten sosyalist bir ülke inşası için 1978'de Çin ile ilişkilerin kopmasının

ardından Arnavutluk'u tüm dünyaya kapatmıştır. Enver Hoca'nın 1985 yılında ölümüne kadar izlediği politikalar, ülkede demokrasi kültürünün gelişmesine engel olmuştur.

1985-1989 arası dönemde Ramiz Alia¹, Enver Hoca'nın izlediği katı politikadan tam olarak vazgeçmemiş, uyguladığı reformlarla değişimden çok komünist sistemin iyileştirilmesini amaçlamıştır. Doğu Bloku'nun dağılmasıyla birlikte, iç ve dış dinamiklerin de etkisiyle Arnavutluk 1990'dan sonra çok partili yaşama geçmiş, demokratikleşme, reform ve iki kutuplu dünya düzeninin ardından Batıyla bütünleşme çabası, siyasal değişimin sinyallerini vermiştir. Bu tarihten sonra, demokratikleşme sürecinde Arnavutluk, insan hak ve özgürlüklerinde epey yol kat etmiş, tarım ve ekonomide özelleştirmeye gidilmiş, dış politikasını yeniden şekillendirmiş ve bölgesel güvenliği sağlamak için de NATO ve AB'ye katılım süreçlerinde ivme kazanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, antik çağdan Osmanlı Dönemi sonuna kadar Arnavutluk tarihine genel bir bakış ele alınmış, ülke hakkında dil, din, ekonomi, etnik yapı ve coğrafi özellikleri bakımından genel bilgiler sunulmuştur. Ayrıca bu bölümde Osmanlı egemenliğinden İkinci Dünya Savaşı bitimine kadar ülkedeki gelişmeler ve Enver Hoca'nın yürüttüğü ulusal kurtuluş mücadelesi anlatılmıştır. İkinci bölümde izlediği katı ve baskıcı politikalarla ülke tarihinde uzun bir döneme damgasını vuran sosyalist inşanın mimarı Enver Hoca iktidarı ve yine Hoca'nın ismiyle anılan Arnavutluk Komünist Partisi ele alınmıştır. Bu dönem, ülkenin iç dinamikleri ve bu dinamiklerin yön verdiği dış politika çizgisi çerçevesinde incelenmiş, oldukça sınırlı olan uluslararası ilişkileri değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Enver Hoca'nın ölümünden günümüze kadar olan dönemde komünizmin çöküşü ile birlikte demokratikleşmeye geçiş sürecindeki sancılı dönem, kurumsal, ekonomik ve sosyal dönüşüm incelenmiştir. Ayrıca, Arnavutluk'un bölgedeki ülkeler ve Batıyla güçlenen ilişkileri değerlendirilerek, demokratikleşmenin pekişme aşaması olan 1997 sonrası hükümetlerin iç ve dış politika tutumları da ele alınmıştır.

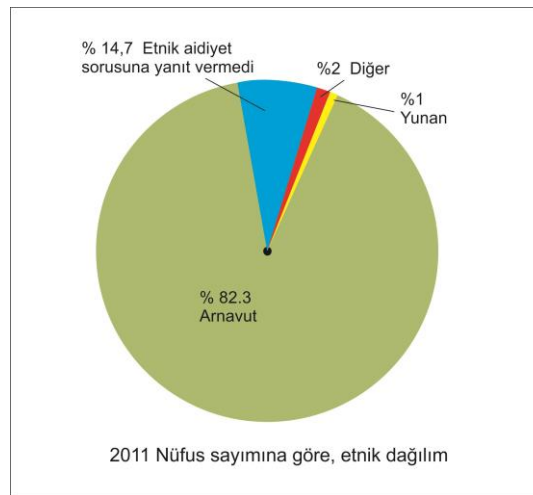
---

¹ Ramiz Alia (18 Ekim 1925): Enver Hoca'nın ölümünün ardından Arnavutluk Emek Partisi genel sekreterliği ve Arnavutluk devlet başkanlığı yürüten son komünist liderdir.

BÖLÜM 1: ARNAVUTLUK HAKKINDA GENEL BİLGİLER, ENVER HOCA İKTİDARI ÖNCESİ DÖNEM

1.1. Etnik ve Demografik Yapı

Arnavutluk'un başkenti ve en önemli şehri Tiran'dır. Durres, İşkodra, Elbasan ve Vlora da en önemli şehirleri arasındadır. Arnavutluk'un etnik yapısına bakıldığında nüfusun ağırlıklı kısmının Arnavutlardan oluştuğu görülmektedir. Geri kalan azınlık ise Yunan, Makedon, Karadağlı ve diğer unsurlardan oluşmaktadır. T.C. Dışişleri Bakanlığı'nın 2013 yılı verilerine göre; Arnavutluk'un 2011'de yapılan nüfus sayımında halkın % 82,3 Arnavut; % 1 Yunan; % 2 Diğerleri, %14,7'si ise etnik aidiyet sorusuna yanıt vermemiştir.²

Grafik 1: Etnik dağılım

1.1.1. Dil

Ülkede konuşulan dil Arnavutça'dır. Bu dile yerel olarak Şkip denmektedir.³ Arnavutça, Hint-Avrupa dillerinin bağımsız bir kolunun günümüzdeki tek

² <http://www.mfa.gov.tr/arnavutluk-kunyesi.tr.mfa> (23.07.2014)

³ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Arnavutluk> (19.11.2013)

temsilcisidir.⁴ Günümüz Arnavut diline uygun olarak yazılmış ilk belge 1462 yılına aittir. Arnavutça'da, uzun süre komşu olmaktan ve 1000 yıllık Bizans idaresinden dolayı Yunanca ve Sırpça, 437 yıllık Osmanlı idaresinden dolayı da Türkçe ve Arapça kelimeler bulunmaktadır. Latin ve Germen dilleriyle, özellikle de İtalyanca, Fransızca ve Almanca ile benzer yanları çoktur.⁵

Arnavutça'nın konuşulduğu alanlar Arnavutluk'un sınırlarını aşmaktadır. Özellikle Kosova'da, Hırvatistan'da, İtalya'nın güneyinde ve Yunanistan'ın kuzeyinde Arnavutça konuşan insanlar mevcuttur. Ayrıca ABD'de de, bu dili konuşan birkaç Arnavut göçmen topluluğu vardır.⁶

Resim 1: Arnavutluk bayrağı

Arnavutça, İtalyan, Türk, Yunan, Sırp ve Makedonya dillerinden, son 500 yıl boyunca ise Venedikliler, Osmanlılar, Yunanlar ve Slavlar ile olan kültürel ilişkileri kanıtlayan çok sayıda sözcük almıştır.⁷ Yine de Arnavutça kelime haznesi olarak saf bir dildir.⁸

Günümüzde Arnavutça'nın iki ana lehçesi; Geg ve Tosk'tur. Shkumbini Nehri bu lehçelerin konuşulduğu bölgeler arasında sınır çizmektedir. Geg lehçesinin çeşitli

⁴ Sokol Brahaj, *Arnavutluk'ta Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği'nin Yapıcı Etkileri*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2009, s.7.

⁵<http://tr.wikipedia.org/wiki/Arnavutluk> (29.07.2014)

⁶ <http://www.nuveforum.net/1183-terimler-sozlugu-a/227634-arnavutcigeri/> (13.08.2014)

⁷ *Türkiye Arnavutluk İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul, 1995, s.10.

⁸ <http://www.sessiztarih.com/article-id-879.html> (04.07.2014)

biçimleri kuzeyde, Tosk ise güneyde yaygındır. Dilin çok sesliliğe sahip, 36 harfli bir alfabesi vardır. 1909'da Geg lehçesi temel alınarak Latin alfabesi kullanan standart bir Arnavutça geliştirilmiş ve resmi dil olarak kullanılmaya başlamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bir Toska olan Enver Hoca'nın komünist rejimin başına gelmesiyle dil lehçesi de doğal olarak Toska lehçesi temel alınarak değiştirilmiştir. Tüm bu farklılıklara rağmen Arnavutlar açısından lehçe farklılıkları, dinsel farklılıklar gibi ulusal bütünlüğe zarar veren unsurlar olarak algılanmamaktadır. Arnavut ulusal düşüncesi başka uluslarda kırılma noktası olabilecek farklılıkları ulusal birlik, dayanışma ve gelecek idealleri uğruna etkisizleştirmeyi başarmıştır. Bunda tarih boyunca kendi kültür ve kimliklerini korumak adına verdikleri zorlu mücadelelerin etkisi büyüktür.

1.1.2. Din

Arnavutlar tarihte birçok dini kabul etmişlerdir.⁹ Antik Çağ'da Hıristiyanlığın Arnavutluk'a yayılması çok erken tarihlerde gerçekleşmiştir. Dıraç kenti dünyadaki en eski piskoposluk merkezlerinden biridir. Aziz Pavlus daha 1.yüzyılda İllirya'ya Hıristiyanlığı tanıtmıştır.¹⁰

Resim 2: Arnavutluk Ortodoks Kilisesi

⁹ Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.7-9.

¹⁰ http://tr.wikipedia.org/wiki/Arnavutluk#Antik_Tarih (15.04.2013)

Roma döneminde yayılmaya devam eden Hıristiyanlık, Bizans döneminde ülke topraklarının tamamında hâkim din konumuna geçmiş ve paganlığın yerini almıştır. Roma'nın ikiye ayrılmasından sonra kiliselerin ayrılması da gerçekleşmiş ve ortaya biri İstanbul diğeri de Roma Kilisesi olmak üzere iki ayrı kilise, iki ayrı otorite ortaya çıkmıştır. Arnavutluk toprakları o dönem Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğu'ndaysa da, Arnavutluk'taki kiliseler ve ruhban sınıfı Roma'ya bağlı kalmayı tercih etmiştir. Bunun üzerine Bizans İmparatorluğu ve İstanbul Kilisesi'nin baskısı ile Roma'nın etkisi kırılmaya çalışılmışsa da kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. Bu dönemden sonra ülkenin Kuzeyi ve dağlık kesimler Roma'ya bağlı kalmayı tercih ederken, alçakta bulunan orta ve güney Arnavutluk İstanbul Kilisesi'ne bağlı kalmıştır.¹¹

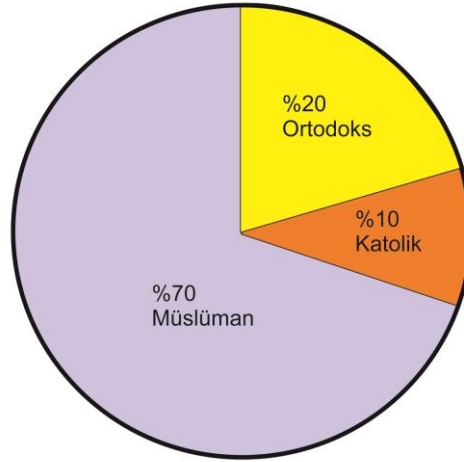
Arnavutların kabul ettikleri son din İslam'dır. İslamlaşma Osmanlıların Balkanları fethiyle başlamıştır. Bu topraklarda ilk fetihler 1352 yılında başlamış ve 14. yüzyılın sonları ve 15. yüzyılın boyunca devam etmiştir. İlk etapta bireysel ve elit tabaka çevresinde yayılan İslam'ın, halkın kitleler halinde kabulü ise 17. yüzyılı bulmuştur. Daha sonraki yıllarda ise bölgede Katoliklik gerilemiş, İslam ise şehirlerde yaygınlaşmıştır.¹²

Ülkenin %70'ini Müslümanlar, %30'unu Hıristiyanlar oluşturmaktadır. (%20 Ortodoks, % 10 Katolik) Ülkede, Ortodoks mezhebi Katolikliğe oranla daha baskındır. Ortodoks mezhebenden olanlar 500 bini aşarken Katolik nüfusu tahmini olarak 300 bin civarındadır. Enver Hoca döneminde bütün kilise ve camiler kapatılmış ve Arnavutluk, 1967 yılında resmi olarak dünyadaki ilk ateist devlet olmuştur. Ancak, 1990'ların başlarında dini anlamda özgürlükler tekrar geri gelmiştir.¹³

¹¹ İbrahim Deniz Özdemir, https://www.academia.edu/5509306/Arnavutluk_Din_ve_Politika (12.12.2014)

¹² Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.9-10.

¹³ <http://www.arnavutkonsoloslugu.com/arnavutluk-hakkinda.html> (07.05.2013)

Grafik 2: Arnavutluk'ta Müslüman ve Hıristiyan nüfusun dağılımı

Özellikle Soğuk Savaşın ardından dini aktiviteler tekrar başlamış ve din tekrar güçlenmişse de, günümüzde Arnavut toplumu dünyanın en az dindar toplumlarından biri olarak nitelendirilmektedir. Arnavutluk, günümüzde resmi olarak laik bir devlettir. Bununla birlikte 1991'den sonra Türkiye, Suudi Arabistan gibi ülkelere gelen İslami kökenli misyoner ve okullar Arnavutluk'ta İslam'ı oldukça güçlendirmiştir. Arnavutluk mevcut haliyle gerek devlet dokümanlarında gerek dış kaynaklarca bir İslam ülkesi olarak adlandırılmaktadır.¹⁴

1.1.3. Coğrafi Yapı

Arnavutluk (Arnavutça: *Shqipëria*), resmî adı Arnavutluk Cumhuriyeti olup Balkan Yarımadası'nda bulunan bir ülkedir. Komşuları kuzeyde Karadağ, kuzeydoğusunda Kosova, doğusunda Makedonya ve güneyinde Yunanistan'dır. Ayrıca ülkenin batıda Adriyatik Denizi ve güneybatıda İyonya Denizi'ne kıyısı vardır. İyonya Denizi ile Adriyatik Denizi arasındaki Otranto Boğazı'nın karşısındaki İtalya'ya uzaklığı 72 km'den daha azdır. Arnavutluk dağlık ve engebeli bir ülke olup, yarıdan fazla bölgenin yüksekliği 1000 metreyi geçmekte, ulaşımı neredeyse mümkün olmamaktadır.¹⁵

¹⁴ İbrahim Deniz Özdemir, https://www.academia.edu/5509306/Arnavutluk_Din_ve_Politika (12.12.2014)

¹⁵ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Arnavutluk> (15.04.2003)

Resim 3: Korab Dağı

Arnavutluk küçük bir ülke olmasına rağmen arazi yapısının çeşitliliğinden dolayı farklı iklim bölgelerine sahiptir. Arnavutluk topraklarının üçte biri ormanlarla kaplıdır. Akdeniz kıyısındaki düzlükler makiliktir. Arnavutluk'ta üç binden fazla bitki türü çeşitli sanayilerde ve tıpta kullanılır. Dağlık toprakları maden kaynakları bakımından zengindir. Düşük kaliteli linyit kömürü, petrol ve doğal gaz önemli enerji kaynaklarıdır.¹⁶

1.2. Arnavutluk Tarihine Genel Bir Bakış: Osmanlı Dönemine Kadar Arnavutluk

1.2.1. Antik Çağda Arnavutluk

Arnavutluk, coğrafi konumu gereği çok önemli bir geçiş noktasında bulunduğu için tarihi de eskilere dayanmaktadır.

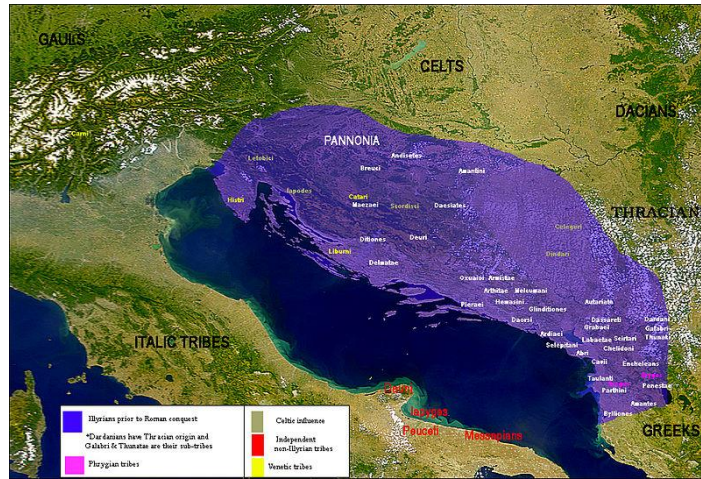
Arnavut sözcüğü, bir güney Arnavut aşireti olan Arvanitlerin Türkçeleşmiş halidir. Arnavutlar, ülkelerine kartallar ülkesi anlamına gelen Shqiperia (Okunuşu: Şipria veya Şiptar) demektedirler. Diğer birçok dünya dilinde ise "Albania" sözcüğü kullanılmaktadır. Çoğu etnolog ve dil bilimcinin kanısına göre, İlliryalılar,

¹⁶ <http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/arnavutluk> (14.04.2013)

yarımadaının güney kısmına yerleşik olan ve sınırları İtalya ve Trakya'ya kadar uzanan Helen öncesi Tyrrenopelasgia halkının çekirdeğini oluşturmuşlardır.¹⁷

Araştırmacılar, Arnavutluk tarihini paleolitik çağın sonuna, demir çağının başlangıcına kadar götürmektedir. Yapılan arkeolojik kazılarda, tarih öncesine ait yontma taş ve cilalı taş dönemine ait silahlar, seramikler, takılar ve değişik eşyalar ortaya çıkarılmıştır.¹⁸

Arnavutların, Balkanlara M.Ö. 2000'lerde yerleşen İlliryalıların ataları olduğuna inanılmaktadır. Ataları İlliryalılar, Slavlar bölgeye göç etmeden yüzlerce yıl önce Balkanlarda bulunmuşlardır. Etnik olarak Arnavutlar ne Slav ne de Yunan'dır.¹⁹

Harita 1: Roma Devri öncesinde İllirya

İlliryalıların ilk dönemlerde Orta Avrupa'da yaşadıkları, daha sonra ise Balkan yarımadasının batısına, kuzey Yunanistan'daki Arta körfezine ve güneye yayıldıkları sanılmaktadır.²⁰

Bazı araştırmacılar da Arnavutların kökenini Pelasglar'a kadar götürür. Pelasglar Avrupa'nın en eski kavimi olarak bilinmektedir. Yunanlar da köklerini Pelasglara

¹⁷ Yaşar Akdemir, *Arnavutluk'un Gelişimi ve Türkiye*, (Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009, s.4.

¹⁸ Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, *a.g.e.*, s.9.

¹⁹ Peter R.Prifti, *Socialist Albania since 1944: Domestic and Foreign Developments*, MIT Press, Massachusetts, 1978, s.3.

²⁰ Yıldız Yayınevi, S.Gökhan (çeviren), *Sosyalist Arnavutluk*, İstanbul, 1971, s.12.

dayandırır. Pek çok tarihçi İlliryalılar ve Pelasg'ların Helen kavimlerinden Dorlar ile akraba olduğu ve Helen kültürünün kurucuları oldukları görüşündedir.

Antik İllirya²¹ bugünkü Dalmaçya sahil bölgesidir (bugünkü Hırvatistan ve Karadağ) ve pek çok Roma İmparatoru bu bölgeden çıkmıştır. Uzun tarihi boyunca Arnavutlar ve İlliryalı ataları birçok işgalin kurbanları olmuştur. Romalılar İllirya'yı M.Ö. 167 yılında fethetmişler ve Roma İmparatorluğu M.S. 395'te Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılana kadar burada hüküm sürmüşlerdir. İllirya Bizans İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir.²² Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi ile doğu ve batı imparatorluk arasındaki sınır, Arnavutluk bölgesinin tam ortasından geçmiştir. Bu durum Arnavutluk'un gelişme ve stratejik önemini arttırmıştır.²³ M.S. 476 yılında Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından 1453'te Bizans İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar tarihte ilk kez kendi adıyla ayrı bir siyasi varlık olarak tanınmıştır.

Roma İmparatorluğu'nun kurucu halklarından olan İlliryalılar 5. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun Germen, Hun ve Slavlar tarafından saldırıya uğraması ve yıkılması sonucunda 7. ve 8. yüzyıllardan sonra giderek Slavların yönetimi altına geçmiş ve bölge Orta Çağ'dan sonra Hırvatistan ve Karadağ olarak anılmaya başlamıştır.

Arnavutlar, Avrupa'nın en eski halklarından oldukları ve ayrıca millî kimliğini (aidiyetini) dinsel farka dayandırmayan tek Balkan milleti olduklarını özellikle vurgulamaktadırlar.²⁴ Arnavutların ayrıca Balkanlara yerleşen ilk kavim olduğuna dair neredeyse bütün tarihçiler hem fikirdir.²⁵

²¹ (*) **İllirya**, antik çağda İlirler adı verilen boyların Balkan Yarımadası'nın batısında, Adriyatik Denizi'nin genel olarak Dalmaçya Kıyıları'nda kurulmuştur. İlirlerin bilinen ilk hükümdarları Bardyllis olup M.Ö. 4. yüzyılda hüküm sürmüştür. En önemli kentleri Lissus (Bugünkü Arnavutluk)

²² Peter R.Prifti, *a.g.e.*, s.5.

²³ Gürkan Akyol, *Balkan Politikasında Arnavutluk (1912 sonrası)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta,2007, s.3.

²⁴ <http://www.arnavutkonsoloslugu.com/arnavutluk-hakkinda.html> (20.05.2014)

²⁵ Halil Özcan, *Atatürk Dönemi Türkiye Arnavutluk İlişkileri*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2009, s.2.

Harita 2: Eski İllirya'ya ait bir harita

1.2.2.Ortaçağ'da Arnavutluk

Ortaçağ'da Arnavutlar genelde Arber adıyla anılmaktaydı. Bu, aynı zamanda 12. yüzyıl sonunda Kruja Kalesi bölgesinde oluşmuş olan Arbanon Krallığı'nda yaşayan halkın da adıydı.

1204 yılından sonra Arnavutluk önce Epir Despotluğu'na, 1230 yılında da 2. Bulgar İmparatorluğu'nun eline geçmiştir. Ancak Bulgarlar, Bizanslılar tarafından bölgeden 1246'da atılmış ve Bizans'ın vesayetinde Epir Despotluğu yeniden kurulmuştur.²⁶

Napoli Kralı 1. Charles, 1272'de Durres'i işgal ederek, burada Arnavutluk Krallığı'nı kurmuş, kendisine de Arnavutluk Kralı unvanını vermiştir. Krallığı yaklaşık 1 asır sürmüştür.²⁷

13. ve 14. yüzyıllarda yerel feodal beyler siyasal ve ekonomik güçlerini arttırmıştır. 14. yüzyılda Sırp İmparatorluğu'nun çöküşüyle Arnavut feodal aileleri önem kazanmaya başlamış ve birbirleriyle mücadeleye girişmişlerdir. Güneyde

²⁶ <http://arnavutluk tarihi.blogspot.com.tr/2011/07/arnavutluk-tarihi-ortacag.html> (30.03.2014)

²⁷ Peter R.Prifti, *a.g.e.*, s.5.

Topias, Bathas ve Muzakas gibi bazı feodal hanedanlar, prenslikler düzeyine yükselmeye başlamıştır.²⁸

1.3. Osmanlı Dönemi'nde Arnavutluk

13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın ilk yarısında 1.Charles Anjou'nun Arnavutluk Krallığı döneminde, İtalya ve Fransa feodalleri verimli arazilerle birlikte yönetsel görevleri de ele geçirmişlerdir. Bir süre sonra kral halka verdiği sözleri yerine getiremeyince ayaklanmalar başlamıştır. Kral Anjou yönetimden indirilmiş ve Arnavutlar bir süre kralsız olarak derebeylerin yönetiminde ve onların sahip olduğu kalelerde yaşamışlardır. Bu ailelerin her birinin kendilerine ait bayrakları vardı hatta para bile bastırmışlardı. Bu aileler uzun yıllar kendi aralarında savaş içinde olmuşlardır. Bu süreç Sırp asıllı Ragusa Kralı Stephan Dushan'ın 14. yüzyılın ilk yarısında Arnavutluk'u egemenliği altına almasına kadar devam etmiştir. Arnavutluk'un güneyi ise hala Bizanslıların elinde bulunuyordu. Bu çok sayıda ayaklanmanın yaşandığı süreç, aslında Osmanlıların bu toprakları ele geçirme süreciydi.²⁹

Osmanlı Türkleri 13. yüzyıldan itibaren Balkanlarda yavaş yavaş yayılmaya başlamıştır. 14. yüzyılda bu yayılma Adriyatik Denizi sınırlarına kadar ulaşmış ve Arnavutluk'u da tehdit etmeye başlamıştır.

Osmanlıların Arnavutluk'ta ilk faaliyetleri prensliklerin hakimiyetinin olduğu 1383 yılında gerçekleşmiştir. Türk akıncıları tarafından sıkıştırılan Valona (Avlonya) prensi, memleketini Venedik Cumhuriyeti himayesine sokmaya mecbur olmuştur.³⁰

---

²⁸ S.Gökhan *a.g.e.*, s.18.

²⁹ Yaşar Akdemir, *a.g.e.*, s.8.

³⁰ Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.9.

Resim 4: Çandarlı Kara Halil Paşa

Bu tarihten 2 yıl sonra, 1385'te Osmanlıların Arnavutluk üzerindeki ikinci harekâtı Şarl Topia ile II. Balşa arasındaki mücadele sırasında yaşanmıştır. Avlonya, Berat ve Kanina taraflarına sahip olan Balşalar, Şarl Topia'yı Dıraç şehrinde sıkıştırınca, Dıraç Prensi Şarl Topia, Türkleri yardıma çağırmıştır. Manastır civarındaki Çandarlı Halil Hayrettin Paşa³¹ kuvvetleri, Arnavutluk'un en kuvvetli Prensi II. Balşa'ya karşı Şarl Topia'yı desteklemişlerdir.³²

14. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı Türklerinin istilası Arnavutluk'u tehdit etmiş, 1380'lerde Türk kuvvetleri iki kez Arnavutluk eyaletlerine girmişlerdir. 1389'da Türklere karşı savunma amacıyla Balkanlarda bir ittifak oluşmuştur. Belirleyici savaş Kosova Ovası'nda patlak vermiş ve bu savaşı Türkler kazanmıştır. 14. yüzyılın sonu ve 15. yüzyılın başlangıcı, Arnavutluk eyaletlerinin kısmen Türkler, kısmen de Venedikliler tarafından işgali altında geçmiştir. 14. yüzyıl boyunca yaşanan büyük feodal beyler arasındaki mücadelenin sonucunda 15. yüzyılın başında üç yeni

³¹ **Çandarlı Kara Halil Hayrettin Paşa**, (Hayrettin ismini baş vezirliğine getirilmesinden sonra almıştır) Eylül 1364 ile 22 Ocak 1387 tarihleri arasında 22 yıl 4 ay vezir-i azamlık yapmış ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş harcında büyük katkıları olmuş bir Osmanlı devlet adamıdır. Tarihe Çandarlılar ailesi olarak geçmiş olan ailenin üst düzey bir mevkiye gelmiş ilk ferdidir ve Osmanlı tarihinde en uzun süre sadrazamlıkta kalan kişi olmuştur. Ayrıca "vezir-i azam" (sadrızam) ünvanını taşımış ilk vezirdir ve askeriye sınıfından bu mevkiye getirilen ilk kişi olmuştur

³² Nuray Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.54.

hanedan ortaya çıkmıştır. Bu hanedanlar 15. yüzyılın önemli askeri ve siyasal olaylarında önemli bir rol oynamışlardır.

15. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı egemenliği Arnavutluk'un çeşitli eyaletlerinde isyan ve ayaklanmalara neden olmuştur. Bu ayaklanmalar, İskender Bey³³ (George Kastriot) önderliğinde Arnavutların verdiği 25 yıllık savaşın habercisiydi.³⁴

Resim 5: İskender Bey

Arnavutluk, tarihinin en parlak dönemini 15. yüzyılın ortasında Osmanlılara karşı başarılı bir şekilde 25 yıl mücadele veren İskender Bey döneminde yaşamıştır. Türk işgaline isyan ederek, 1443'te başa gelmiş, hem asil sınıfın hem köylülerin desteğini, hem de dış destek alarak 1468'de ölümüne kadar Arnavutluk'u özgür tutmayı başarmıştır.³⁵

³³ **İskender Bey**; Arnavutluk kuzeyinde bulunan Katolik Merdita prenslerinden Kastrioti ailesinin bireyidir. Asıl adı Gjergj Kastrioi'dir. İskender adını Osmanlı Padişahı II.Murad'ın Büyük İskender'e ithafen verdiği söylenir. Babası Gjon, 1385 yılında Yıldırım Bayezid'in Voissa zaferinden sonra , diğer bir çok Arnavut soylusu gibi Osmanlı uyruğuna girmek zorunda kalmıştı. 1415 yılında 9 yaşında Osmanlı Sarayına iç oğlan olarak verilmiştir. 1420 yılında Arnavutluk'a geri gönderilen İskender 1423 yılında tekrar Saraya rehin olarak bırakılmıştır. 1426 yılında sipahi diploması ile tekrar Arnavutluk'a dönen İskender 1444 yılına kadar tımar sahibi olarak yaşamış, valilik yapmıştır. 1444 yılında kendi adıyla tarihe geçen ayaklanmanın mimarı olmuştur. Arnavut Birliği'nin lideri olarak Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelesini yürüten İskender 1468 yılında ölmüştür.

³⁴ S.Gökhan *a.g.e.*, s.19.

³⁵ Peter R.Prifti, *a.g.e.*, s.5.

Ülkedeki ayaklanmalardan önce aslında İskender Bey'in, Osmanlılar lehine büyük hizmetleri de olmuştur. Osmanlı Sarayı'nda devşirilmiş ve kendisine iyi bir eğitim verilmiştir. 1430 yılında kendisine sancak beyliği verilerek Sırbistan ve Arnavutluk'a yönetici olarak atanmıştır. Bu süreçte Osmanlı ordusu ile birçok savaşa katılmış ve büyük başarılar elde edilmesine katkıları sağlamıştır. 1438'de bütün kuzey Arnavutluk Osmanlı topraklarına katılmış ve İskender Bey, Kruja'ya Subaşı olarak atanmıştır.

Osmanlı'nın güvendiği İskender Bey'in gerçekte milliyetçilik duyguları hiçbir zaman yok olmamıştı. 1443 yılında Zlatica Savaşı'nda birçok Sırp ve Arnavut Beyi gibi İskender Bey de, emrinde bulunan tımarlı Arnavut askerleri ile birlikte kaçmıştır. Osmanlı'nın bunalımlı döneminden de yararlanarak etrafındaki asker sayısını gittikçe arttırmış ve bu kuvvetlerle birlikte ayaklanarak Arnavutluk'un bağımsızlığı için mücadele etmeye başlamıştır. Svetigrat ve Kovoja Kaleleri'ni ele geçirmiştir. 1444 yılında Arnavut soylularını Leş'de toplayarak, güçlü bir birlik kurmuş, Müslümanlığı bırakarak Hıristiyanlığa döndüğünü açıklamıştır.³⁶

Resim 6: İskender Bey ve Arnavutluk bayrağı

İskender Bey'in devam eden saldırıları Osmanlı'yı rahatsız etmeye başlayınca, II. Murat, Arnavutluk'a sefer düzenleme kararı almıştır. 1447 yılında başlayan sefer

³⁶ Yaşar Akdemir, *a.g.e.*, s.8-10.

süresince ard arda birçok yeri ele geçirmiştir. Arnavutluk'u kesin olarak ele geçirmeye kararlıydı. Kroya'yı kuşattı, o zamana kadar alınmamış olan birçok yeri ele geçirmişlerdir. İskender, durumun ciddi olduğunu anlayınca, yanındaki birliklerle dağa kaçtığı için onu yakalayamadılar. Sultan bu sırada Hunyadi'nin yeniden harekete geçmesi üzerine, Arnavutluk hareketini maiyetindeki komutanlarından Mahmut Paşa'ya bırakarak Sofya'ya çekilmiş ve Arnavutluk'un tümüyle fethi yarım kalmıştır.

II.Mehmet, İstanbul'un fetih hazırlıklarıyla uğraştığı için saltanat yıllarında Arnavutluk'la hiç ilgilenmemiştir. Bu nedenle İskender Bey'in elçisini kabul ederek, onlarla üç yıllık bir barış anlaşması yapmıştır. Bu üç yıllık sürenin bitiminde, İskender Bey, 1455 yılında sınırlarını genişletmek için savaşa başlamış, Napoli Krallığı'ndan takviye birlikler alarak Bizans'ın elinde bulunan Güney Arnavutluk'a girmiştir. Osmanlı Ordusu'nun elinde bulunan Berat'ı kuşatmış, hızla yetişen Evrenosoğlu, İskender Bey'in kuvvetlerine büyük kayıplar verdirmiştir. Birçok Arnavut beyi Osmanlı ordusunun tarafına geçerek diğer isyancılarla savaşmıştır.³⁷

Kroya'yı merkez yaparak isyan bayrağını yükselten İskender Bey, yıllarca süren savaşlar, Osmanlı kuşatmaları ve yerel feodal beylerin direnişlerine rağmen, merkezi bir Arnavutluk kurmayı başarmıştır. Savaşlar nedeniyle karışık olan Arnavutluk'taki direnişe Sultan II. Mehmet de 1457'de son vermek istemiş ama başarılı olamamıştır. 1460'lı yıllar boyunca kuşatmalar devam etse de İskender Bey'in direnişi kırılmamıştır.³⁸ İskender Bey'in bu direniş ve başarısı, Osmanlı kuvvetlerini geri püskürtmüş ve bu gelişmeler Avrupa ve Vatikan'da büyük yankı uyandırmıştır.³⁹

İskender Bey 1444'te yapılan Arnavutluk İttifakını yenilemek istemiştir. Ancak prensleri bir araya getirmeye çalıştığı sırada 1468'de ölmüştür. İskender Bey'in ölümü Arnavutluk için büyük bir kayıp olmuştur. İskender Bey Arnavutluk halkının direnişinin sembolü haline gelmiş, ölümünden sonra bile Arnavutluk on yıllarca

³⁷ Yaşar Akdemir, *a.g.e.*, s.10.

³⁸ S.Gökhan, *a.g.e.*, s.21-22.

³⁹ Peter R.Prifti, *a.g.e.*, s.6.

silahlı mücadeleye devam etmiştir. Kısmi ama şiddetli ayaklanmalar 1505'e kadar sürmüştür.⁴⁰

Katolik olan Arnavutluk'un kuzeyini, İskender Bey'in ölümünden sonra Osmanlıların ele geçirmesi on yıl bile sürmemiştir. 1479'da Venedik Devleti Osmanlılarla barış anlaşması yaparak İşkodra ve Lezha'yı Osmanlılara bırakmıştır. Piskoposluk merkezi olan Durres de 1501'de Osmanlı'nın eline geçmiştir. Bundan sonra Katolik Arnavutların çoğunluğu fiilen İslam hakimiyeti altında yaşamışlardır. Osmanlıların hakimiyeti önceleri sadece sahil bölgelerindeydi. Mirdita, Dukagjin ve Malesia e Madhe boylarının bölgelerine İslam hakimiyeti girememiştir. Bu bölgelerde 1490-1550 yılları arasında Osmanlı hakimiyetine karşı pek çok isyan olmuştur. İskender Bey'in ölümünden sonra direnişi, Lek Dukagjin, Muzaka ve Thopia aileleri sürdürmüştür.⁴¹

Çok uzun süren ve tam olarak hiç bitmeyen Arnavut direnişinin Osmanlılarca kırılmasından sonra 15. ve 16. yüzyıllarda yarım milyon civarında İslamlaşmak istemeyen Arnavut İtalya'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Arnavutluk'un Osmanlılarca fethinden sonra İslam dini, Arnavutlara üçüncü bir din olarak katılmış, 17. yüzyıldan sonra diğer Balkan milletleri gibi Arnavutlar da Müslümanlaşmışlardır. Ancak Arnavutlar, Müslümanlaşınca, Rumlar, Gürcüler, Çerkezler, Lazlar vb. gibi Türkleşmeyip, Arnavut kültürünü ve soylarını korumuşlar ve İstanbul Saray yönetiminde Sadrazamlık, Paşalık, Valide Sultanlık gibi pek çok mevkiyi, 17. yüzyıldan sonra diğer sayısız etnik gruba rağmen ellerine geçirmişlerdir.⁴² En az 27 veziri azam ya da sadrazam Arnavut kökenlidir.⁴³ Bu sayede hem pozisyonlarını güçlendirmişler, hem de kendileri için asimilasyonu en alt düzeyde tutmayı başarmışlardır. Osmanlıların Arnavutluk Katolik Kilisesine karşı politika

---

⁴⁰ S.Gökhan, *a.g.e.*, s.23.

⁴¹ Ilır Rruqa, *Arnavutluk'ta Hıristiyanlık ve İslamiyet'in Tarihçesi*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2011, s.51-52.

⁴² <http://www.arnavutkonsoloslugu.com/arnavutluk-hakkinda.html> (15.04.2013)

⁴³ Peter R.Prifti, *a.g.e.*, s.6.

sürdürmelerine karşın, Arnavut Ortodoks Kilisesi herhangi bir baskı görmemiş, ayrıca 17. yüzyıldan sonra bir kalkınma ve gelişim yaşamıştır. ⁴⁴

Resim 7: İskender Bey'in Tiran'daki heykeli

Halkın büyük bir bölümünün Osmanlı etkisiyle Müslüman olduğu Arnavutluk'ta, bu süreçte yer yer isyanlar ve ayaklanmalar da yaşanmıştır. Örneğin 1760 yılında Mehmet Buşati ayaklanarak imparatorluktan ayrıldığını ilan etmiştir. Torunu Mustafa'nın 1831'de yenilmesiyle Arnavutluk toprakları yeniden Osmanlı toprakları arasına katılmıştır. 1832 yılında da Yanya taraflarında bir başka ayaklanma daha yaşanmış, Tepedelenli Ali Paşa'nın önderliğindeki bu ayaklanma da bastırılmıştı. ⁴⁵

Osmanlı idaresi altındaki yaklaşık 500 yıl boyunca zaman zaman Arnavut halkı silahlanmış. ⁴⁶ İlerleyen yıllar Osmanlı'nın zayıfladığı ve Balkanları yavaş yavaş terk etmeye başladığı dönem olmuştur. Balkanlardaki ayaklanmalar ve bağımsızlık hareketleri Balkan savaşlarında zirveye ulaşmıştır.

Şark Meselesi ⁴⁷ çerçevesinde, Osmanlı Devleti, Avrupa ve Balkanlarda zayıfladıkça, Arnavutluk'ta huzursuzluklar artmıştır. Batılı Devletler, Osmanlı

⁴⁴ <http://www.arnavutkonsoloslugu.com/arnavutluk-hakkinda.html> (15.04.2013)

⁴⁵ Büyük Larousse Cilt:2 Milliyet Yayınları, 2009, İstanbul, s.827.

⁴⁶ Peter R.Prifti, *a.g.e.*, s.6.

⁴⁷ Avrupa Hıristiyan dünyası ile İslam dünyası arasında 500 yıl süren Haçlı Savaşları 1396'da Niğbolu zaferi ile sona ermiş olmasına rağmen, Yeniçağ'da ortaya çıkan milli devletler, Osmanlı Devleti'ne karşı haçlı ideolojisini devam ettirmiştir. Avusturya ve Rusya, Osmanlı topraklarını istila etmeyi değişmez politikaları yaparken, Fransa ve İngiltere ticari çıkarlarını ve Ortadoğu pazarlarını

Devleti'nin Balkanlardan koparılabilmesi için Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'nden ayrılması gerektiğini düşünmüştür. Arnavutluk, Şark Meselesinde hem Osmanlı Devleti idaresi altında bağımsızlığa götürülebilecek bir etnik topluluk olarak değerlendirilmiş, hem de nüfusunun çoğunluğu Müslüman olduğu için Osmanlı Devleti ile bağlantısı kesilmesi gereken bir coğrafya parçası olarak görülmüştür. Bu sebeple de Arnavutluk, Şark Meselesi ile ilgili yürütülen politikalarından doğrudan etkilenmiştir.⁴⁸

1.4. Arnavutluk'un Bağımsızlığı

Arnavutluk ulusal hareketi 19. yüzyılın ikinci yarısında hızlı bir gelişme göstermiştir. Osmanlı'dan ayrılmış bir Arnavutluk kurma mücadelesi ne büyük devletler ne de komşu ülkeler tarafından destekleniyordu. Avrupalı devletler Osmanlı'yı Güneydoğu Avrupa'da ve Akdeniz'de Rus emellerine karşı bir denge unsuru olarak görürken, komşu ülkeler ise Arnavutluk'u kendi aralarında paylaşmak niyetindeydi. 1861'de Sırbistan ve Yunanistan arasında Arnavutluk topraklarını Türkler geri çekilir çekilmez paylaşmayı hedefleyen gizli görüşmeler yapıyordu.

Arnavutlar arasında ulusal bilinç uyanmış ve Arnavutluk tarihinde "Arnavutluk Ulusal Uyanışı" olarak bilinen hareketi başlatmışlardır. Bu hareketin hedefi Arnavutluk'un bağımsızlığını sağlamaktır. Hareket, üç temel yönde gelişmiştir: Arnavutluk'un toprak bütünlüğünü koruma mücadelesi, Osmanlı'dan ayrılmak için verilen mücadele ve kültür ve eğitimin Arnavutça ve eski Arnavut gelenekleri temelinde gelişmesi.

"Arnavutluk Birliği" tarihin bu aşamasında özel bir öneme sahiptir. Bu birlik Prizren'de kurulmuş yurtsever bir Arnavut örgütüdür. Örgüt, 1878'de İstanbul'da kurulan ve Abdül Frasherî, Pashko Vasa, Sami Fraserî, Jani Vreto gibi ünlü yurtseverlerden oluşan gizli bir komitenin yönlendiriciliğinde ortaya çıkmıştır. Bu,

---

kaybetmemek için Osmanlı Devletinin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumayı tercih etmiştir. Avusturya ve Rusya'ya karşı Batılı Devletlerin karşı tutumları Avrupa diplomasisinde doğu sorunu (şark meselesi) olarak adlandırılmıştır (Halil İnalcık, "Türk Diplomasî Tarihînin Sorunları", *Çağdaş Türk Diplomasîsi:200 Yıllık Süreç*, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, 15-17 Ekim 1997, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. XVI-XVII).

⁴⁸ Halil Özcan, *a.g.e.*, s.7.

Osmanlı'nın 1875 ve 1876 yıllarındaki Balkan bunalımından sonra Balkanlarda özerk eyaletlerin kurulmasını tanıdığı dönemlere rastlamaktaydı. Rusya ile 1877'de girdikleri savaş sonrasında yenilen Osmanlılar, 3 Mart 1878'de Ayestefanos Antlaşması'nın koşullarını yeniden düzenlemek zorunda kalmışlardır. Bu antlaşmada Arnavutluk'tan söz bile edilmiyordu. Birçok Arnavutluk eyaleti Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'a verilmişti. Bu durum, Arnavutluk eyaletlerinde büyük bir öfke dalgası yaratmıştır.⁴⁹

19. yüzyılda Balkanlar'da gelişen milliyetçi hareketler bölgede peş peşe yeni ulus devletlerin kurulmasına yol açmış, Rumeli'nin bir bölümü Osmanlı egemenliğinden çıkmıştır. 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığıyla başlayan bu süreçte dönüm noktası Avrupalı büyük devletlerin Ayestefanos Antlaşması'nın koşullarını düzeltmek amacıyla topladıkları 1878 Berlin Kongresi'ydi. Bu kongrede Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız devlet olarak ortaya çıkmış, Bulgarlar özerklik elde etmiştir. Sırp, Karadağlı ve Bulgarlar çeteler kurarken, Arnavutlar Osmanlı Devleti'ne sadık kalmıştır. Bunun nedeni büyük çoğunluğu Müslüman olan Arnavutların kendilerini imparatorluğun asli unsurları olarak görmesiydi.

Harita 3: Osmanlı Dönemi'nden kalan bir Osmanlı haritası

⁴⁹ S.Gökhan, *a.g.e.*, s. 26-27.

Ancak Berlin Kongresi'nde Makedonya Osmanlı Devleti'ne bırakılırken, Girit için önerilen reformların uygulanması şartı, Ülgün, Plava ve Gosina'nın Karadağ'a verilmesi Arnavutları kaygılandırmıştır. Makedonya'nın çevre devletleri tarafından paylaşılacağı korkusu Arnavut milliyetçiliğini tetiklemiştir. Kongre sonucu 10 Haziran 1878'de Arnavut aydınlar tarafından kurulan Prizren Birliği direniş hareketinin ilk adımı olmuştur.⁵⁰ Bu birlik aynı zamanda Arnavut ulusal kimliğinin oluşturulmasına da hız kazandırmıştır.⁵¹

İngiltere ile Rusya'nın 1908'de Reval'de bir araya gelerek hazırladığı yeni reform programı Arnavutlar arasında ayaklanmaya yol açtı. O günlerde Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı ve Bosna Hersek'in Avusturya tarafından ilhak edilmesi Arnavutları İttihat ve Terakki iktidarına karşı güvensizlik duymaya itti. Arnavutlarla İttihat ve Terakki arasındaki bu çatışma 1909'da 31 Mart vakasında net olarak ortaya çıktı.⁵²

3 Temmuz 1908 tarihinde Resneli Niyazi'nin⁵³ emrinde çok sayıda taraftarı ile dağa çıkmasının ardından Arnavutluk'ta gelişen olaylar İstanbul'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni Meşrutiyet'in ilanına götürerek hızlı bir sürece sokmuştur. Ayaklanan Arnavutların başlattığı isyan hareketi İkinci Meşrutiyet'in ilanını kolaylaştıran gelişmeler olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından iyi bir biçimde değerlendirilmiştir.⁵⁴

1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edilince Arnavutluk'ta bağımsızlık hareketleri yeniden başlamıştır. Arnavutça yayınlar başlamış ve Arnavutça öğrenim yapan okullar açılmıştır. Fakat Arnavut mücadelecileri bu defa da karşılarında İttihat ve Terakki Partisi'ni bulmuşlardır. Parti, Arnavutların bu faaliyetlerini şiddetle yasaklamıştır.

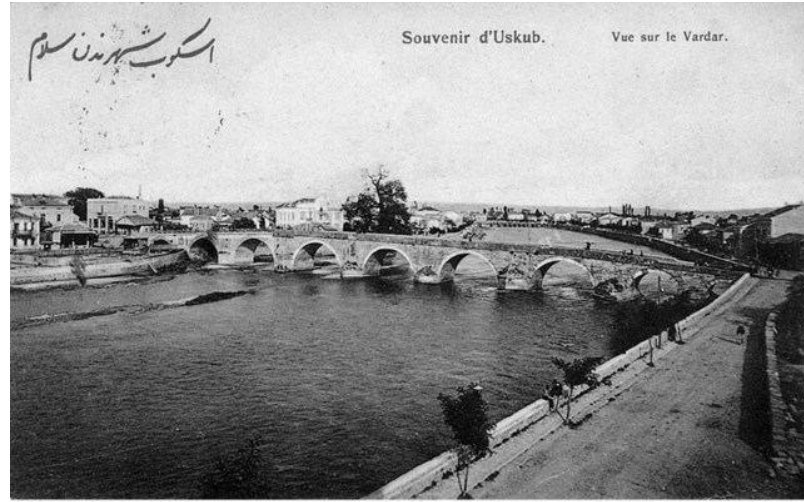
⁵⁰ <http://www.dunyabulteni.net/servisler/haberYazdir/236711/haber> (28 .11. 2012)

⁵¹ Hakan Kazım Taşkıran, *Osmanlı'nın Son Dönemi ve Arnavutlar*, Tepekule Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2008, s.7.

⁵² <http://www.dunyabulteni.net/servisler/haberYazdir/236711/haber> (28 .11. 2012)

⁵³ **Ahmet Niyazi Bey**, 1873 yılında bugün Makedonya sınırları içerisinde kalan Manastır ili yakınlarındaki Resne kasabasında doğmuştur. Bu nedenle Resneli Niyazi Bey olarak anılır. İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen isimlerinden olup II nci Meşrutiyet'in ilanına yol açan ayaklanmanın lideri olarak ün yapmıştır. II nci Abdülhamit'in Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmasından sonra döndüğü Selanik'te "Hürriyet kahramanı" olarak karşılanmıştır. 17 Nisan 1913'te İstanbul'a gitmek için bulunduğu Arnavutluk'un Avlonya limanında koruması tarafından öldürülmüştür.

⁵⁴ Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.14.

Resim 8: Üsküp

1912 yılında yeni bir ayaklanma olmuş, Arnavutlar Üsküp'ü ele geçirerek Makedonya'ya doğru inmeye başlamışlar ve bunun üzerine Osmanlılar Arnavutlara muhtariyet vererek bir antlaşma yapmışlardır. Bu antlaşmanın uygulanmaya başlanacağı sırada Balkan Savaşı çıkmış, Yunan, Bulgar ve Karadağ kuvvetleri Osmanlılara ayrı yönlerden saldırırken, Arnavut milletvekili İsmail Kemal Vlora⁵⁵, İstanbul'dan Dıraç'a geçerek orada Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmiştir.⁵⁶

Resim 9: İsmail Kemal Bey

⁵⁵ Avlonyalı İsmail Kemal Bey, Meclis-i Mebusan milletvekili, Arnavut lider ve Arnavutluk devletinin kurucusudur.

⁵⁶ Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, *a.g.e.*, s.21.

1.5. Osmanlı Egemenliğinden İkinci Dünya Savaşı'na Kadar Arnavutluk

Balkan Savaşı sonrası 28 Kasım 1912'de bağımsızlığını kazanarak Osmanlı Devleti ile beş yüz yıllık bağlantısını kaybeden Arnavutluk, komşularının işgallerine maruz kalmıştır. Sırlar ve Karadağlılar, İşkodra'yı yedi ay boyunca devamlı kuşatmışlardır. Ayrıca Sırp kuvvetleri, Dıraç, Tiran ve Elbasan'ı da işgale başlamıştır. Sırp ve Karadağ işgali devam ederken, Yunan donanması da Avlonya'yı hayati bir abluka ile tehdit etmeye başlamıştır. Arnavutluk, bağımsızlığını ilan ettikten sonra da bu işgaller devam etmiştir.⁵⁷ İşgaller ve çatışmanın Avrupa'nın tümünü içine alacak bir savaşa dönüşmesini önlemek isteyen İngilizlerin çağrısıyla, Londra'da Balkan ülkelerinin de katılımı ile 1913 yılında toplanan konferans Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır. 30 Mayıs 1913 tarihinde yapılan Londra Konferansı'nda Osmanlı Devleti Arnavutluk üzerindeki bütün haklarından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Arnavutluk Yunanistan sınırının da Londra Konferansı ile oluşturulan uluslararası komisyon tarafından belirlenmesinden sonra, Avrupa Devletleri 29 Temmuz 1913 tarihinde Arnavutluk'un tarafsız, kalıtsal, egemen ve büyük güçlerin garantisi altında bir bağımsız prenslik olarak kalmasına karar vermişlerdir.⁵⁸ Arnavutluk'un Osmanlı hakimiyetinde kaldığı toplam süre 465 yıldır.⁵⁹

1913'te Londra Konferansı'nda tespit edilen Arnavutluk'un sınırları, Paris Barış Konferansında da tanınmıştır.⁶⁰ Buna göre Arnavutların çoğunluğunun yaşadığı Kosova Bölgesi Sırbistan'a bırakılmış ve bağımsız Arnavutluk'un ilk devlet başkanı İsmail Kemal Vlora olmuştur.⁶¹ 800.000 nüfusluk ve 28.000 kilometre karelik bu sınırlar, Arnavutluk topraklarının ancak yarısını kapsamaktaydı. Büyük devletler 29 Haziran 1913'te Arnavutluk'u yönetmek üzere bir Alman prensi (Wilhelm Wied)

---

⁵⁷ Halil Özcan, *a.g.e.*, s.13.

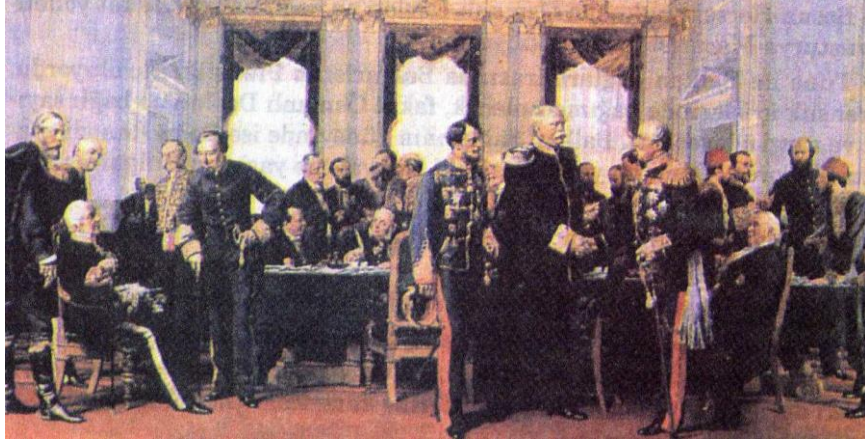
⁵⁸ Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.14-15.

⁵⁹ <http://www.milliyet.com.tr/1999/05/19/dunya/dun02.html> (26.03.2014)

⁶⁰ Birgül Demirtaş Coşkun, "Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlarda Arnavut Sorunu", *Balkan Diplomasisi*, Asam Yayınları, Ankara, 2001, s.69.

⁶¹ Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.14.

göndermişlerdir. Prens ülkede yaşamı düzene sokmayı başaramamış ve feodal bir hükümet kurmuştur. 3 Eylül 1914'te büyük bir köylü ayaklanmasından dolayı ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Resim 10: Londra Konferansı

Birinci Dünya Savaşı sırasında Arnavutluk, savaşan devletler tarafından işgal edilmiştir. 26 Nisan 1915'te Antantın dört devleti, Arnavutluk'u İtalya, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ arasında bölüştüren gizli Londra Antlaşması'nı imzaladılar. Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde gizli Londra antlaşmasını imzalayan üç devlet, İngiltere, Fransa ve İtalya, ABD'yle birlikte antlaşmanın Arnavutluk'un paylaşılmasına ilişkin koşulların yerine getirilmesi konusunda anlaşmışlardır.⁶² Antlaşma ile Arnavutluk'un kuzeyini Karadağ ve Sırbistan, güneyini Yunanistan, kalan topraklarını ise İtalya'nın alması kararlaştırılmıştır. Bu paylaşımın odak noktasındaki İtalya, Adriyatik'in karşı kıyısında güçlü bir devletin varlığını engelleme düşüncesi ile hareket etmiş ve hem anlaşmaya beraber imza attığı Yunanistan'ın Kuzey Epir ve Trakya'daki haklarını da desteklemiş hem de Arnavut halkını Yunanistan'a karşı silahlı ve siyasi mücadeleye yöneltmiştir.⁶³

Bağımsızlığının henüz birinci yılında olan Arnavutluk, paylaşılarak işgal edilmesi ile ülke tarihinde stratejik konumdan dolayı yüzyıllardır meydana gelen karışıklıklar ve sorunlar ile yine karşı karşıya kalmıştır. Bir türlü yerine oturamayan ve Osmanlı

⁶² S.Gökhan, *a.g.e.*, s.32.

⁶³ Fahir Armaoğlu, *20 nci Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2)*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991. s.27.

koruyucu şemsiyesinden de mahrum kalan Arnavutluk için paylaşılmak kaçınılmaz olmuştur.⁶⁴ 1917’de Ekim Devrimi ile Bolşevikler iktidara gelince Birinci Dünya Savaşı’nda İtilaf Devletleri arasında imzalanan gizli anlaşmalar Lenin tarafından dünyaya yayılmıştır. Bu durum Arnavut yurtseverleri harekete geçirmiştir. Ama İtalyan ordusunun Arnavutluk’un tümünü işgal ettiği, Fransız birliklerin de Korça ve İşkodra’yı işgal altında tuttuğu bir dönemde hükümetin kurulması oldukça güçlü.⁶⁵

Resim 11: Birinci Dünya Savaşı

1919 yılı Aralık ayında Arnavutluk'un liman kentlerinden biri olan Durres'te düzenlenen kongre ile Turhan Paşa başkanlığında yasama yetkisini de elinde bulunduran bir hükümet kurulmuş ve bu yeni hükümet Arnavutluk'un toprak bütünlüğünü sağlamak amacıyla Paris Konferansı'na bir heyet yollamıştır. Ocak 1920’ de Lushaje'de yapılan ikinci kongrede ise hem Arnavutluk'un toprak bütünlüğü korunmuş hem de ülkedeki İtalyan işgalinin sona erdirilmesi kararı çıkmıştır. İtalyan işgalinin kaldırılmasının ardından Süleyman Delvina başkanlığında yeni bir hükümet oluşturulmuş ve başkent olarak Tiran belirlenmiştir. Ayrıca, olumlu siyasi gelişmeler sonucu Aralık 1920’de Arnavutluk Milletler Cemiyeti’ne kabul edilmiştir.

⁶⁴ Bilal N.Şimşir, *Türkiye-Arnavutluk İlişkileri*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s.17.

⁶⁵ S.Gökhan, *a.g.e.*, s.32.

Bağımsızlığını ikinci kez dünyaya onaylatan Arnavutluk, dış barışı sağlamasına rağmen, ülke içinde siyasi istikrarı bir türlü sağlayamamış, 1921'in Nisan ile Aralık ayları arasında 5 kez hükümet değişikliği yaşamış ve Aralık 1922'de Ahmet Zogo⁶⁶, hem Başbakan hem de İçişleri Bakanı olmuştur. Türkiye ile Arnavutluk arasındaki diplomatik ilişkiler de işte tam bu dönemde 1923 yılında başlamıştır.⁶⁷

1924 Haziran'da Prens Wied'in tahtını terk etmesinden 10 yıl sonra Amerika'daki Arnavut Ortodoks Kilisesi'nin kurucusu Bishop Fan S.Noli, Arnavutluk Başbakanı ilan edilmiştir.⁶⁸ Aynı yıl içinde yapılan ayaklanma sonucunda da Ahmet Zogo ülkeyi terk etmek zorunda kalmış ama büyük toprak sahiplerinin ve Yugoslavya'nın desteği ile 6 ay sonra tekrar geri dönmüştür.

1925 yılında ise yeni bir hükümet kurularak Cumhuriyet ilan edilmiş ve hemen ardından bir yıl önce ülkeden kaçmak zorunda kalan Ahmet Zogo bu kez Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Yeni anayasa cumhurbaşkanına koşulsuz veto yetkisi vermiştir.

Cumhurbaşkanı Zogo, öncelikle muhalefeti etkisiz hale getirdikten sonra, İtalya ile ilişkileri geliştirmiştir. 1926 yılında imzalanan Dostluk ve Güvenlik Anlaşmasıyla İtalya'ya mevcut statükosunu koruma yetkisi vererek Arnavutluk'u İtalya'ya bağımlı hale getirmiştir. Zogo, İtalya'dan aldığı güçle de 1 Eylül 1928 yılında taç giyerek kendisini kral ilan etmiştir. 1923 yılında başlayan Türkiye Arnavutluk ilişkileri de Arnavutluk'taki bu gelişmeler üzerine bozulmuştur.

İtalya'ya bağımlı bir şekilde krallığını ilan eden Zogo döneminde, bozuk ekonomik durum ve sefaletin artması üzerine ülkede hoşnutsuzluk da hızla artmaya

---

⁶⁶ **Ahmet Zogo**, Arnavutluk'ta önce devlet başkanlığı, sonra krallık yapmış Galatasaray Lisesi (Mektebi Sultani) mezunu Arnavut liderdir. Asıl ismi olan Ahmet Zogolli'yi yeteri kadar batılı ve çağdaş olmadığını; fazla oryantal ve Osmanlı kaçtığını düşünerek Ahmet Zogo olarak değiştirmiştir. Politikada becerikli olan Zogo, henüz yirmi yedi yaşındayken 1922 senesinde başbakan olmuştur. Ülkedeki düzeni sağlamak için demokrasinin uygun olmadığını düşünmüştür 1925'te başkan olan Zogo, 1928'te krallığını ilan etmiştir. Ülkeyi yönettiği dönemde Arnavutluk İtalya'ya karşı çok bağımlı olmuştur. 1939'ta ülkesi İtalya tarafından işgal edilince ülkeyi terk etmiştir. Ahmet Zogo döneminde Arnavutluk Türkiye ilişkileri gerilemiştir.

⁶⁷ Yaşar Akdemir, *a.g.e.*, s.29.

⁶⁸ Peter R.Prifti, *a.g.e.*, s.6.

başlamış, bunun üzerine ülkedeki demokratlar ayaklanmıştı. Bu ayaklanmayı bastıran Zogo, her şeye rağmen İtalya'daki faşizmi izlememiştir.⁶⁹

Emperyalistlerin yardımıyla yönetime geçen ve kendisini kral ilan eden Ahmet Zogo, İngiltere ve ABD'ye karşı da bir açık kapı politikası izleyerek, bu ülkelerle antlaşma ve paktlar imzalamıştır. Zogo, bu devletlere en fazla ayrıcalık tanınan ülke statüsü vermiş, İngiliz ve Amerikan sermayelerinin Arnavutluk'a girmesine büyük kolaylık sağlamıştır. Hatta petrol işletme tekelinin hemen hemen tamamını İngiliz-İran petrol şirketine vermiştir.

1922'de ABD'ye de bir mektupla en fazla ayrıcalık tanınan ülke statüsü verilmiş ve Zogo yönetiminde 51 bin hektar alan New Yorklu Standard Oil Şirketine iki yıllığı 30 bin dolardan kiralanmıştır. Ayrıca, Amerika'dan yapılan dışarıya uygulanan gümrük vergileri indirilmiştir. 1930'lu yıllarda büyük emperyalist güçler arasında etki alanlarının bölünmesinden ortaya çıkan sorunlar nedeniyle ve İtalyan sermayesinin Arnavutluk'a girişinin sonucu olarak Arnavutluk ile İngiltere ve ABD arasında ekonomik bağlar zayıflamış, bununla birlikte İtalya'ya Arnavutluk'ta serbestçe hareket edebilme olanağı tanıyan ABD ve İngiltere'nin Arnavutluk'tan vazgeçemedikleri de görülmüştür.⁷⁰ İngiltere, 1935'te yaşanan Akdeniz olayları nedeniyle Arnavutluk'un İtalya tarafından işgal edilmesine göz yumarken, 1939 yılında İtalya'nın Arnavutluk'a saldırmasına İngiltere Başbakanı Chamberlain ses çıkarmamıştır.⁷¹

Zogo yönetimi sırasında Arnavutluk kendisini bir arka bahçe olarak kullanan Büyük Güçlere iki savaş arası dönemde politik ve ekonomik olarak bağımlı hale gelirken, bu dönemde çok az okul bulunmaktaydı ve toplumun yüzde 85'i okuma yazma bilmiyordu. Zogo'nun iç politikası insan hakları ihlaline dayanan, herhangi sıradan bir yurtsevere, herhangi yeni ve atılımcı bir şeye karşı idam ve dayak şeklini alan bir politikaydı. Tarım bütünüyle ihmal edilmiş, açlık ve hastalık şartları daha da zorlaştırmaktaydı. Mevcut endüstri küçüktü, demiryolu yoktu ve işsizlik oldukça

⁶⁹ Yaşar Akdemir, *a.g.e.*, s.30.

⁷⁰ Enver Hoca, *Devrim ve Diplomasi*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1994, s. 11-12.

⁷¹ Hasan Berke Dilan, *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1998, s.107-111.

yaygındı. Zogo rejimi döneminde İtalyanlar ülkenin patronları konumunda yer altı zenginliklerini de sömürmüşlerdir.⁷²

1928’de kendini kral ilan eden Zogo, 1939’a kadar ülkeyi yönetmiştir. 7 Nisan 1939’da Arnavutluk’un ekonomik ve askeri borçlarını ileri süren Mussolini, Arnavutluk’u işgal ederek Kral Zogo’yu sürgüne zorlamıştır.⁷³

Resim 12: Kral Ahmet Zogo

1.6. Atatürk Dönemi Türkiye Arnavutluk İlişkileri

Türkiye ile Arnavutluk, şark meselesi nedeniyle Balkanlarda en fazla toprak kaybına uğrayan iki ülke olmuştur. Her iki ülke, Birinci Dünya Savaşı sürecinde, gizli anlaşmalarla pazarlık konusu yapılmış ve emperyalist devletler ya da onların uzantılarınca işgal edilmiştir. Türkiye ve Arnavutluk toprakları, Birinci Dünya Savaşı içerisinde hangi ittifak grubunda yer aldıklarına bakılmaksızın, müzakerelerde galip devletlerce, pazarlık konusu yapılmıştır. Türkiye ve Arnavutluk’un her ikisi de nüfusunun ekseriyeti Müslüman olan ve Osmanlı Devleti toprakları üzerinde en son

⁷² Enver Hoca, *a.g.e.* s. 58-59.

⁷³ Peter R.Prifti, *a.g.e.*, s.7.

kurulan devletlerdir. Aynı zamanda hem Türkiye, hem de Arnavutluk'ta milliyetçilerin inisiyatifiyle bağımsızlık mücadelesi süreci başlamıştır.⁷⁴

Her iki ülkeyi işgal edenler ve onların destekçileri de genel olarak aynı emperyalist ülkelerdir. Ortak düşmanlar, bir ülkedeki kesin zaferden sonra diğer ülkeyi daha kolay elde edebileceklerini düşünmüşlerdir.

Resim 13: Mustafa Kemal Atatürk

İstiklâl Mücadelesinin lideri Mustafa Kemal'in Balkanları ve Balkan milletlerini yakından tanıyor olması da Anadolu'dan Arnavutluk'a yönelen yardım ve ilgiye katkı sağlamıştır. Mustafa Kemal, Meşrutiyet döneminde, Selanik'te, bulunduğu sıralarda dikkat ve ilgisini askeri meseleler üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu süreçte askerî manevralardaki başarılı çalışmaları ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Bunun sonucu olarak, dönemin Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, Ekim 1910 tarihinde Arnavutluk'ta çıkan ihtilali bastırmaya giderken, Selanik'te 38. Piyade Alayı Kumandanı görevinde bulunan, Mustafa Kemal'i, Kurmay Başkanı olarak, yanına

---

⁷⁴ Halil Özcan, *a.g.e.*, s.41.

almıştır.⁷⁵ Mustafa Kemal, bu görevi sebebiyle Arnavutluk'un durumunu yerinde görerek, problemleri tespit etme imkanı bulmuştur. Aynı zamanda Arnavutluk'a yakın bir coğrafyada çocukluk ve ilk gençlik yılları geçtiği için Arnavutların Mustafa Kemal'e karşı yakın bir ilgisi vardır.

Atatürk, Arnavutluk'un bağımsız bir devlet olarak kuvvetlenip ilerlemesini, tüm Balkanların geleceği açısından önemli gördüğü için Arnavutluk yönetiminin Türkiye ile yakın işbirliği içerisinde olmasının önemini savunmuştur. İşgal altındaki Arnavutluk'u ortak cephe gibi gören Mustafa Kemal Paşaya göre, iki ülkenin savunması ne kadar güçlü olursa özellikle, ortak düşman olan Yunanistan, daha kolay mağlup olacaktı.

O dönemde Arnavutluk'ta ne TBMM Hükümetinin ne de Osmanlı Hükümetinin temsilcileri vardır. Ancak mazlum ve esir milletlerin kurtuluşlarına esin kaynağı olan Mustafa Kemal Paşa'nın gerek kendi ülkesine, gerekse diğer mazlum milletlere yönelik emperyalist saldırıları geniş bir açıdan değerlendirerek, hadiseleri yakından takip ettiği anlaşılmaktadır.⁷⁶

Anadolu ve Arnavutluk işgal altında iken, Türk ve Arnavut milliyetçiler de ülkelerinin işgalden kurtarılabilmesi için 1920 yılında çareler aramaya başlamışlardır. Arnavutluk Hükümeti'nin Savunma Bakanlığı görevi teklifiyle Türkiye'den Arnavutluk'a giden emekli erkani harp miralay Selahattin Saip Bey, TBMM Hükümeti'nin Anadolu'da düzenli orduyu kurduğu bir dönemde eş zamanlı olarak düzenli Arnavutluk ordusunu kurmuş ve ordunun temel kanunlarını teşkil etmiştir. Selahattin Beyin Savunma Bakanlığı sırasında Albay Hamdi Bey de Arnavutluk ordusunun Genel Kurmay Başkanı olmuştur.⁷⁷

Arnavutluk'a emrindeki askerlerle giden Selahattin Bey, Viryoni hükümetinin Harbiye Nazırı olmuş ve Shkoza adını alarak Arnavutluk ordusunda radikal

⁷⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I-III, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, c.III, s.8.

⁷⁶ Halil Özcan, *a.g.e.*, s.44-47.

⁷⁷ Halil Özcan, *a.g.e.*, s.259.

değişikliklere başlamıştır. Selahattin Bey, aynı zamanda batı modellerine uygun ordu kurulması gerekliliğini yerine getirerek, Arnavutluk milli ordusunun fikir babası ve düzenleyicisi olmuştur.⁷⁸

Resim 14: Arnavutluk'taki isyancılar

Arnavutluk, Osmanlı egemenliğinden ayrıldıktan sonra Türkiye topraklarında binlerce Arnavut kökenli vatandaş kalmıştır. Bunların yanı sıra özellikle Yunanistan ve Yugoslavya'nın baskısıyla Yunanistan'dan, Makedonya'dan ve Kosova'dan göç etmek zorunda kalmış olan Arnavutlar da Türkiye'ye gelmeyi tercih etmişlerdir. Arnavutluk Hükümeti, hem Türkiye'deki Arnavut vatandaşların meselelerini çözebilmek ve hem de etkilendikleri Türk İstiklâl Savaşı sonucu yeni kurulan Türkiye ile siyasi ilişkileri tanzim etmek amacıyla harekete geçmiştir. 1922 yılı ve öncesinde Arnavutluk Hükümeti, topraklarındaki işgallerden kurtulup, iç istikrarını sağlayamaması ve de ülkesinin Milletler Cemiyetine girişini destekleyen İngiltere'den çekinmesinden dolayı, Ankara Hükümetiyle resmi düzeyde bir ilişki kuramamıştır. Ancak, Türk Kurtuluş Savaşının kazanılması ve Lozan Barış

⁷⁸ Halil Özcan, *a.g.e.*, s.58.

Anlaşmasının imzalanmasından sonra Arnavutluk, Türkiye ile ilişkileri başlatmak üzere harekete geçmiştir.⁷⁹

Türkiye Cumhuriyeti ilân edildikten bir gün sonra İsmet Paşa başkanlığında ilk Cumhuriyet Hükümeti kurulmuş, 1 Kasım 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet Paşa, Arnavutluk heyetini kabul etmiştir.⁸⁰

Batı üniversitelerinde öğrenim gören yüzlerce genç ülkelerine dönerek Sosyalizm fikirlerinin yeşermesi için çalışmaya başlamışlardır. Bu arada Zogo'nun 1928'de kendini kral ilan etmesiyle, rejim değişikliği nedeniyle bozulan Türkiye-Arnavutluk ilişkileri 1931'den sonra yine Atatürk'ün gayretleri ile düzelmeye başlamıştır.⁸¹

Türkiye Cumhuriyeti krallık rejimini Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Ekim 1931 tarihli telgrafı ile tanımış ve siyasi ilişkiler yeniden başlamıştır.⁸² 14 Mayıs 1933 tarihinde Arnavutluk, Türkiye'ye elçi ataması gerçekleştirmiştir. Daha önce Türkiye'de eğitim gören Cavit Laskoviku, güven mektubunu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e sunmuştur. Atatürk, iki ülke arasındaki bu yakınlaşmaya bir yıl sonra Arnavutluk'a elçi atayarak karşılık vermiştir. Tiran'a Türk elçisi olarak Ruşen Eşref Bey atanmıştır. Bu atama Atatürk'ün Balkan Paktı dışında bulunan Arnavutluk'a verdiği önemin bir göstergesi olmuş, Atatürk ilerleyen yıllarda Arnavutluk'un da Balkan Paktı'na dahil edilmesi için önemli çabalar göstermiştir.

18 Nisan 1934'te, Arnavutluk Kralı Zogo, Türkiye'nin Tiran Elçisi Ruşen Eşref Bey'i, makamında kabul etmiştir. Bu, Kral Zogo'nun, krallığından bu yana kabul ettiği ilk Türk elçisidir. Arnavutluk'un Ankara elçiliği açıldıktan bir yıl sonra, bütçe sıkıntıları nedeniyle tekrar kapatılmış, Türkiye bu durumu anlayışla karşılamıştır.⁸³

II. Abdulhamit'in oğlu Prens Abid'in, Kral Zogo'nun kız kardeşi Prenses Saniye ile evlenmesi üzerine kısa süreliğine bozulan ilişkiler daha sonra tekrar düzelmiştir.⁸⁴

⁷⁹ Halil Özcan, *a.g.e.*, s.93-94.

⁸⁰ Halil Özcan, *a.g.e.*, s.97.

⁸¹ Yaşar Akdemir, *a.g.e.*, s.30.

⁸² Halil Özcan, *a.g.e.*, s.225.

⁸³ Halil Özcan, *a.g.e.*, s.214-218.

⁸⁴ Halil Özcan, *a.g.e.*, s.230.

1.6.1. Türkiye-Arnavutluk Muhadenet Muahedenamesi (Dostluk Anlaşması)

15 Aralık 1923'te imzalanan ve Arnavutluk'taki istikrarın oluşmasından sonra TBMM'de 6 Nisan 1925 tarihinde ancak kabul olan bu dostluk anlaşmasında, her iki ülkenin beş asır birlikte yaşamalarından kaynaklanan bağların, iki millet arasındaki samimiyeti geliştirerek, sürdürmesinde etkin olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca iki devlet arasındaki ilişkilerin her iki milletin saadet ve refahına katkı yapacağı inancı da dile getirilmiştir.

Bu önemli anlaşmadan sonra da Atatürk döneminde diplomatik ilişkiler geliştirilerek, çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. Bunlar 1- Türkiye-Arnavutluk İkamet Mukavelenamesi (Sözleşmesi) ve 2- Türkiye-Arnavutluk Tabiiyet İtilafnamesi (Sözleşmesi)'dir.⁸⁵ 11 Temmuz 1927 yılında Tiran'da yapılan anlaşmayla da her iki ülkenin, karşılıklı olarak diğerinin topraklarında konsolosluk açabilmesinin yolu açılmıştır.⁸⁶

1.6.2. Atatürk ve İnkılâplarının Arnavutluk'a Etkileri

Türkiye Cumhuriyeti'nin Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde yapmış olduğu inkılâplar, hem Müslüman devletlere hem de geri kalmış devletlere örnek olmuştur. Bu sayede, Türkiye'ye ve Atatürk'e hayranlık duyulan Arnavutluk'ta da, Türkiye'nin reformları yakından takip edilmiştir. 1920 ve 1930'lu yıllarda Türk milletinin yaptığı savaş ve reformlar, Mustafa Kemal'in adı ile Arnavutluk'ta o kadar özdeşleşmiştir ki bu süreçte, Türkiye'nin tecrübeleri, Arnavut gazetecilerden birisi tarafından "Atatürk deneyi" olarak adlandırılmıştır. Arnavutların Mustafa Kemal'in kişiliğine gösterdikleri ilgi, iki halkın geleneksel yakın bağ ve ortak hayatı paylaşmış olmasından da kaynaklanmıştır.

---

⁸⁵ Halil Özcan, *a.g.e.*, s.105.

⁸⁶ Halil Özcan, *a.g.e.*, s.123.

Arnavut aydınları ve Türk topraklarında yaşayan Arnavutlar, Atatürk'ün yaptıklarını her zaman takdir ve hayranlıkla karşılamışlardır. Kral yanlısı yönetim ise Türkiye'de yapılan reformları bir tehdit olarak görmüştür. Arnavutluk'taki reform hareketlerinin bazıları da Türkiye'yi model almıştır.

Arnavutluk'a seyahat eden Falih Rıfki Atay da, Arnavutların kendilerini sömürge veya yarı sömürge olmaya mahkûm eden şarklıktan kurtulabilmek için Türk devrimlerini adım adım takip ettiklerini tespit etmiştir. Falih Rıfki, bunlara örnek olarak da, şapka ve medeni kanunlarla Arnavut şehir ve kasabalarının görünüşlerinin değişmesini, kadınların kıyafetlerinin değişmesini, Hıristiyan ve Müslüman Arnavutların artık evliliklerinin serbest olmasını göstermiştir.⁸⁷

Atatürk'ün vefatı, sadece Türk milletinde değil, aynı zamanda bağımsızlıklarına esin kaynağı olduğu diğer mazlum milletlerde ve Arnavutluk'ta da büyük bir üzüntü yaratmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefat haberi, Arnavutluk'a 10 Kasım 1938 günü akşamı resmi haber ile duyurulmuştur. Bu haber, Arnavutluk'ta yöneticilerde, aydın çevrelerde ve halkta çok derin üzüntü yaratmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nda bayrak yarıya indirilmiş ve 11 Kasım'da, Türk Büyükelçiliği'nde taziye ziyaretine, Kralın baş yaveri (General Sereggi), Başbakan, hükümetin tüm üyeleri ve Meclis Başkanı ile çok sayıda milletvekili, Tiran'daki yabancı misyon temsilcileri, asker, sivil erkan, cemaatlerin liderleri, bakanlıkların yüksek düzeyli memurları, başkent elit kesiminin çok sayıda temsilcileri gelmiştir.⁸⁸

1.7. Komünist Hareketin Doğuşu ve İkinci Dünya Savaşı Yılları

İki savaş arası dönemde komünist hareket Arnavutluk'ta Kral Zogo iktidarı döneminde filizlenmeye başlamıştır. Arnavutluk'ta komünizmin ortaya çıkış nedenlerine gelince;

---

⁸⁷ Halil Özcan, *a.g.e.* s. 240-241.

⁸⁸ Halil Özcan, *a.g.e.* s. 252.

Birincisi: Arnavut toplumu bir sanayi toplumu olmadığı için, burjuvazi ve işçi sınıfı gelişmemiş, toplum tarım ağırlıklı bir yapı oluşturmuştur. Feodal beylerin siyasette belirleyici olması ve buna karşın topraksız köylünün toplumda çoğunlukta olması en büyük çelişkiyi ortaya çıkarmaktadır.

İkincisi; Komünist hareket örgütlenme aşamasında Yugoslavya'dan destek almıştır.

Üçüncüsü; Partizan hareketin ortaya çıkması ve taban bulması yabancı güçlerin işgaline karşı olduğu için kısa sürede güçlenmiştir.

Dördüncü etken ise; komünist hareketin örgütlenmesi askeri ve sivil kanattan oluşmaktadır, bir küçük burjuva hareketidir çünkü topraksız köylü sınıfı tabanını oluşturmuştur.

Arnavutluk'ta 1930'ların başlarında başlayan komünist hareketin, giderek büyüyerek, halkın büyük kesiminin Kral Zogo'nun başında olduğu hükümetten uzaklaşmaya başladığı gözlenmiştir.

Zogo yönetimindeki sosyal düzende, siyasi güç toprak sahibi beylerin, kabile reislerinin ya da bayraktarların ve birkaç zengin tüccarın elindeydi. 1939'da İtalya Arnavutluk'u işgal edip, Zogo'yu tahtından kaçırmaya zorlayınca durum değişmiştir. Ülke içinde güç mücadelesi başlamıştır.

Hitler'in 1941 Haziran'da Sovyetler Birliği'ne saldırması Arnavut komünistler arasında öfkeye neden olmuş, aynı zamanda tek bir siyasi güç için organize olmaya da motivasyon olmuştur. Arnavut komünistler partiyi kurarken, Yugoslav Komünist Partisi'nden yardım almışlardır.⁸⁹

---

⁸⁹ Peter R.Prifti, *a.g.e.*, s.9-11.

Resim 15: Tiran'da Arnavutluk Komünist Partisi sempatizanlarının resmi

İkinci Dünya Savaşı'nın 1939 yılında başlaması ile Arnavutluk için işgal yılları da başlamıştır. Sahip olduğu stratejik konumundan dolayı tarihi süreç içinde komşu ülkeler tarafından birçok kez işgal edilen ülke, 1934 yılında İtalya'ya sırt çevirerek yaptığı hatanın (Yugoslavya ile imzalanan Ticaret Antlaşması) sonucunu İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile almıştır. Bu tarihte İtalyan lider Mussolini İtalya ile Arnavutluk arasında bir gümrük birliği oluşturulması ve Arnavutluk sınırları içinde bir İtalyan Garnizonu oluşturulması yolunda ültimatolmuş. Ültimatolun Arnavutluk tarafından reddedilmesi Zogo döneminin de sonu olmuştur. Mussolini, Almanya'nın da desteğini alarak kara, deniz ve hava birliklerinden oluşan 100.000 kişilik bir ordu ile 1939 yılında Arnavutluk'u işgal etmiştir. Uzun yıllar İtalya'nın etkisinde kalan Arnavutluk'un işgali İtalya için kolay olmuştur.

Resim 16: Partizanlar

Arnavutluk'un bağımsızlığının sona ermesi ile Türkiye-Arnavutluk ilişkileri diplomatik düzeyde 1959 yılına kadar kesintiye uğramıştır. Arnavutluk'un bütün diplomatik ve konsolosluk hizmetleri, 03 Haziran 1939 tarihinde Roma'da Arnavutluk ve İtalya arasında yapılan antlaşma gereği İtalya tarafından yürütüleceğinden, Tiran'daki Türk Elçiliği kapanmıştır. Arnavutluk, artık İtalya'nın bir eyaleti olmuştur. Ülkesinden kaçarak önce Yunanistan'a sığınan Zogo ise 1939 yılı Mayıs ayında Türkiye'ye gelmiştir.⁹⁰

Arnavutluk'un, bütün doğal kaynaklarını kullanan İtalya, 1940 yılında da Yunanistan'ı işgal etmiştir. Aynı ülke tarafından işgal edilmiş olmalarına rağmen Arnavutluk ve Yunanistan arasında yakınlaşma meydana gelmemiştir. Yunanistan'ın Kuzey Epir iddialarının devam ettiğini düşünen Arnavutluk, Yunanistan ile işbirliği içine girmek yerine, ülke topraklarını işgal eden İtalya'yı desteklemiştir.⁹¹

Harita 4: İkinci Dünya Savaşı yıllarında Arnavutluk haritası

⁹⁰ Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s. 19.

⁹¹ Oktay Göktaş, *Balkanların Anahtar Ülkesi Arnavutluk*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1995, s.8.

Yunanistan'ın işgalinde başarı sağlayamayan İtalya'ya karşılık, Almanya; Yugoslavya, Yunanistan ve Arnavutluk'u etkisi altına almıştır. Almanya, Yugoslavya'ya bağlı Kosova bölgesinin yönetimini Arnavutluk'a vermiştir. Arnavutluk'un lehine olan bu yaklaşıma rağmen Arnavutlar, ülkede silahlı çete birlikleri kurmuşlar ve işgale karşı çıkmaya başlamışlardır.⁹²

Arnavutluk Komünist Partisi kongresi, kuruluşla birlikte Tiran'da çalışmalarına başlamış, kesintilerle 3 ay devam etmiştir. Alınan kararlarla partiyi güçlendirecek, kitlelerle bağlar kuracak, kitleleri ulusal kurtuluş mücadelesine hazırlayacak görevler tespit edilmiştir. Gizlilikle 8-14 Kasım tarihlerinde yapılan Arnavutluk Komünist Gruplar Konferansı'nda grupların birleştirilmesi ve Arnavutluk Komünist Partisi'nin kurulması yönünde kararlar alınmıştır.⁹³

Resim 17: İşkodra'da bulunan partizan heykeli

İdeolojik ve taktik örgütlenme sorunları konusunda gruplar arası görüş farklılıkları ortaya çıkmış, özellikle Enver Hoca, anti komünist ve tasfiyeci görüşlere şiddetle karşı gelmiştir. Bu durum komünist harekette bölünmelere ve zayıflıklara neden olmasına rağmen 1940'ta Gençler Grubu kurulmuştur. Troçkist ve Anarşist görüşlü unsurlar barındıran bu grup burjuva kesimlerinden de katılımların olmasıyla bir hayli

⁹² Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.20.

⁹³ Enver Hoca, *Seçme Eserler*, 1. Cilt, 1. Kitap, (Çev.A.Polat), İstanbul, 1978, s.385.

genişlemiş, bir süre sonra da anti Marksist bir çizgiye kaymıştır. Bu grup Arnavutluk'ta proletarya olmadığı için komünist partinin kurulmasının anlamsızlığını savunmaya başlamış, faşist yönetimin ülkenin daha çok yararına olacağını düşünmüştür. Parti kurulduktan bir süre sonra bu grup dağılmıştır.⁹⁴

Tüm bu zorluklara karşı direniş hareketini örgütleyen komünist gruplar Yugoslav komünistlerinin de desteğiyle 8 Kasım 1941'de Arnavutluk Komünist Partisi'ni kurmuşlardır. Parti Sekreterliği'ne de bu tarihten sonra Arnavutluk ve Dünya siyasetini etkileyecek olan Enver Hoca getirilmiştir. Arnavutluk'ta oluşan sosyalist rejim diğer Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinden farklı olarak Sovyet yardımı olmaksızın kurulmuştur.⁹⁵

Arnavut halkının 1939'da işgalcilere karşı başlatmış olduğu silahlı mücadele ve direniş kesintisiz olarak devam etmiş, Arnavutluk Komünist Partisi'nin kurulmasıyla birlikte daha da güçlenmiştir.⁹⁶

1942 yılında Tiran yakınlarındaki Peza'da, Arnavutluk Komünist Partisi tarafından bir konferans düzenlenmiş, konferans Arnavutluk Komünist Partisi'nin sunmuş olduğu Ulusal Kurtuluş Mücadelesi Platformu'nu kabul etmiştir. Ayrıca ulusal kurtuluş genel konseyinin seçimi de yapılmış, böylece Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin temelleri atılmıştır. Partinin kuruluşundan 1943 başlarına kadar Enver Hoca, hem Arnavutluk Komünist Partisi'nin Geçici Merkez Komitesi'ni yönetmiş, hem de partinin Tiran Bölge Komitesi Siyasi Sekreterliği görevini yürütmüştür. Arnavutluk Komünist Partisi, Hitler yanlısı faşist harekete karşı ciddi bir duruş sergilemiş ve bunlara karşı net tavır almıştır.⁹⁷

Arnavut komünistlere göre yeni kurulan Komünist Partisi'nin ana görevleri ülkenin faşist işgalcilerden ve feodal burjuvazi sosyal düzenden kurtulmasıydı. Bu da ancak Arnavutluk'un dağlık bölge şartlarına uygun olarak gerilla tipi bir mücadeleyle mümkün olacaktı. Siyasi savaş ise parti kurmayları tarafından yürütülen, faşist düşmana karşı silahlı mücadeleyi yaygınlaştırmayı, Balli gibi

⁹⁴ Yaşar Akdemir, *a.g.e.*, s.37.

⁹⁵ Birgül Demirtaş Coşkun, *a.g.e.*, s.69.

⁹⁶ Enver Hoca, *Devrim ve Diplomasi*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1994, s.18.

⁹⁷ Yaşar Akdemir, *a.g.e.*, s.37.

muhalif grupların itibarını sarsmayı ve Sovyetler Birliği'nin imajını güçlendirmeyi amaçlayan iyi örgütlenmiş bir propaganda kampanyasıydı. Faşist işgalcilere karşı silahlı mücadele komünistlerin asıl hedefleri olsa da aynı zamanda Partizanların zaferinin halk için siyasi güç anlamına geldiğini ve derebeylerinin mülklerinin kamulaştırılacağı ve arazi reformu yapılacağını halka anlatmaktaydılar. Partinin 1942'de başlayan siyasi mücadelesi, giderek daha çok sayıda insanı çekmiş, gençlerin de içinde bulunduğu çoğu köylü ve emekçi olan birçok insan bu harekete katılmıştır.⁹⁸

Resim 18: Partizanlar

Ekim 1943'te Hitler yanlısı güçlerin isteği üzerine Alman işgalciler başında Mehdi Fraşer'in olduğu, bir kurucu meclis toplamışlardır. 5 Kasım'da kukla hükümet kurulmuş ve başına faşist Recep Nitrovika getirilmiştir. O sıralarda Enver Hoca ve beraberindeki Arnavutluk Komünist Partisi Merkez Komitesi üyeleri ve Arnavutluk Ulusal Kurtuluş Ordusu kurmaylarının bir kısmı orta Arnavutluk'un dağlık bir bölgesinde sarılmalarına rağmen köylülerin yardımı ile çemberi yarıp kurtulmayı başarmışlar, bu durum ülkedeki ulusal kurtuluş savaşının seyrini değiştiren önemli olaylardan biri olmuştur. Arnavutluk halkını, Arnavutluk Komünist Partisi'nden tecrit etmek ve Kral Zogo düzenini tekrar kurmak amacıyla Kasım 1943'te Abbas Kupa başkanlığında bir örgüt kurulmuştur.

⁹⁸ Peter R.Prifti, *a.g.e.*, s.12.

1944 yılının ilkbahar aylarına girildiğinde Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin, diğer direnişçi gruplara karşı başlattığı mücadele hız kazanmıştır. Bu savaşın siyasi cephedeki sinyalleri 1944 yılının Mayıs ayında Permet'de düzenlenen Ulusal Kurtuluş için Anti Faşist Kongre sırasında kendisini göstermeye başlamıştır. Bu kongrede 13 kişiden oluşan bir komite oluşturulmuştu. Bu komite, bağımsızlığa kavuşan bölgelerde geçici hükümet görevi yapacaktı. Bu geçici hükümetin başkanı ve silahlı kuvvetlerin başkomutanı Enver Hoca'ydı.⁹⁹

Permet Kongresi, Ulusal Kurtuluş Savaşı için büyük bir itici güç kaynağı olmuştur. Kongrenin ortaya çıkardığı sonuçlar başarılıydı. Geçmişte de buna benzer Lezha Toplantısı, Prizren Arnavut Birliği, Luşniya Kongresi gibi Büyük Güçlerin yardım yapması yolunda çağrılarda bulunan tarihi kongreler olmuştur fakat Permet diğerlerinden biraz farklıydı. Bu kongrede hiç kimseden yardım istenmiyordu. Bu dönemden itibaren Arnavutluk'un kaderi için halkın kendisi karar verecekti. Ayrıca bu kongrede Zogo'nun Arnavutluk'a geri dönüşünü yasaklayan, ülke içinde ya da sürgünde hiçbir hükümetin tanınmaması, Zogo döneminde imzalanan ve halkın çıkarlarının zararına olan bütün anlaşmaların yeniden incelenmesi ve iptal edilmesi yönünde kararlar alınmıştır.¹⁰⁰

Ekim 1944'de, ikinci kongre bu kez Berat'ta toplanmış, bu kongre, Ulusal Kurtuluş için Anti Faşist Komite'yi, Enver Hoca başkanlığında Arnavutluk'un demokratik hükümeti ilan etmiştir. Enver Hoca, Arnavut Devleti'nin 1912'deki bağımsızlık yıldönümü ve ülkenin ulusal bayramı olan 28 Kasım günü Almanlardan kurtarılan Tiran'a girmiştir.¹⁰¹

1.7.1. Partizan Hareketi

Alman işgali altındaki Yugoslavya'da olduğu gibi, Arnavutluk'ta da işgalcilere karşı başlatılan gerilla hareketi önemli mevziler kazanmış, müttefiklerin lojistik desteği ile de hareket yaygınlaşmıştır. Bu dönemde Arnavutluk'ta üç ayrı gerilla grubu faaliyet göstermiştir. Bunlar: 1- Meşruiyet Hareketi: Binbaşı Abbas Kupi

⁹⁹ Yaşar Akdemir, *a.g.e.*, s.38.

¹⁰⁰ Enver Hoca, *a.g.e.*, s.131.

¹⁰¹ Yaşar Akdemir, *a.g.e.*, s.38.

liderliğinde bulunan grup (ülke dışına kaçan devrik kral Zogo'yu destekleyen yapıda faaliyet göstermiştir). 2- Ulusal Cephe: Mehmet Şehu liderliğinde Arnavut milliyetçilerin grubu. 3- Ulusal Kurtuluş Hareketi: Enver Hoca liderliğinde solcuların ve komünistlerin grubu.¹⁰²

Modern Arnavutluk devleti İkinci Dünya Savaşı sırasında gösterilen şiddetli ve pahalıya mal olan Partizan mücadelesi sonucunda doğmuştur. Arnavutluk, İtalyan ve Alman işgal kuvvetleri ve yurtiçindeki muhalif güçlere karşı sürdürülen gerilla direnişi sonrasında sosyalist bir devlet olmuştur. Arnavutluk, Kızıl Ordunun Nazi güçlerini püskürttüğü sırada doğu Avrupa'da ve Balkanlarda tek bir Sovyet askerinin bile ayak basmadığı tek ülkeydi.¹⁰³

1.7.1.1. Askeri Yapılanma

1942'de çete ya da gerilla birlikleri olarak organize olmaya başlayan Partizanlar, 1943'te çeteleri birleştirerek, taburlar oluşturmuştur. Aynı yıl Temmuz'da Ulusal Özgürlük Cephesi Genel Konseyi Elbasan'a yakın bir köyde toplanmış ve Arnavutluk Ulusal Özgürlük Ordusu'nun kurulmasına karar verilmiştir. Ordunun gelişiminde bir sonraki aşamada ise 1943'te taburlar birleşerek tugay olmuştur. Mayıs 1944'te ise Permet'de düzenlenen Antifaşist Ulusal Özgürlük Kongresi'nde ordudaki askeri rütbeler tanıtılmış ve Partizan kuvvetlerin düzenli bir halk ordusuna dönüştürülmesine karar verilmiştir. ANLA (Arnavutluk Ulusal Özgürlük Ordusu) 1942'den 1944'e kadar olan 3 yıllık sürede aşama aşama büyümüş, gücünün zirvesinde asker sayısı 70.000'e ulaşmıştır.

---

¹⁰²Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.20-21.

¹⁰³ Peter R.Prifti, *a.g.e.*, s.9.

Resim 19: Tiran'da Partizanlara katılmış olan gönüllüler

ANLA'nın askeri olduğu kadar siyasi etkisi de olmuştur. Ordu yapılanmasında parti ile paralel bir örgüt niteliğindedir. Her birliğin başında bir askeri komutanın yanı sıra bir de parti temsilcisi siyasi komiser bulunmaktaydı. Birlikleri beraber yönetip koordine ediyorlardı. Partizan olmak, komünist olmakla eş anlamlı değildi. Gerillaların büyük çoğunluğu komünist değildi. Siyasi komiser parti üyesi olurken, genelde askeri komutanın üye olmaması tercih edilirdi bu da geniş tabanlı bir ulusalcı özgürlük hareketi imajı çizmekte yararlı olmaktadır. Aynı zamanda, bu politika partinin ordu üzerinde kontrol kurmasını da sağlamaktaydı.

1.7.1.2. Antikomünist Direniş Grupları

Partizanların ilk organize silahlı saldırıları 1942'de İtalyan işgal kuvvetlerine karşı yapılmış, Kasım 1942'de ise Midhat Frasheri ve diğer ulusalcılar yeni bir direniş grubu olan Balli Kombetar'ı kurmuşlardır. 1943'ün ilk yarısında Partizan ve Balli gerilla birlikleri işgalcilere karşı ortak hareket etmiş, komutanları da bilgi paylaşımında bulunmuşlardır. Bu askeri işbirliği siyasi alana yayılmamış, Ulusal Özgürlük Cephesi ile Balli'nin üst kademesi arasında güvensizlik oluşmuş, ulusalcılar partizanları Sovyetler Birliği ajanı olmak ve sivil ve kamu mallarına zarar vererek kontrolsüz savaşmakla suçlamışlar, komünistler ise Balli'yi savaş çabalarını sabote etmek ve faşistlerle işbirliği yapmakla suçlamışlardır. 1943 yazında gerginlik

iyice tırmanmış ve iç savaşın eşiğine gelinmiştir. 1-2 Ağustos 1943'te komünistlerin Balli liderliğine daveti üzerine ortak bir konferans düzenlenmiş, konferans sonunda iki direniş hareketi Mukaj antlaşmasını imzalamışlardır.

Bu antlaşmanın konuları arasında Yugoslavya'daki Kosova bölgesi ve Yunanistan'daki Çameria bölgesini de dahil eden etnik bir Arnavutluk devletinin oluşturulması ve savaş sonrası seçimlerde ülkenin yönetim biçiminin belirlenmesi bulunmaktaydı. Antlaşmadan 1 hafta sonra Enver Hoca, komünist delegenin bu antlaşma ile Balli Kombetar'a tamamen teslim olduğunu ve ulusalcıların İtalya işgali ile birlikte siyasi iktidarı ele geçirmeyi planladıkları düşüncesiyle antlaşmayı geçersiz kılmıştır. Kosova'ya da içine alan etnik Arnavutluk fikrine karşı çıkan Arnavutluk'taki Yugoslavlar, Hocanın bu kararını etkilemiş, sonuç olarak da Balli ile bağlantılar tamamen kesilmiştir.¹⁰⁴

Resim 20: Ballı Kombettar (Ulusal Cephe) Amblemi

İtalya'nın 8 Eylül 1943'te teslim olması ülkede tümüyle yeni bir durum yaratmıştır. Arnavutluk Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Ulusal Kurtuluş Ordusu Genel Kurmayının emriyle, partizan birlikleri, İtalyan birliklerine askeri

¹⁰⁴ Peter R.Prifti, *a.g.e.*, s.15-18.

harekatlarını durdurmaları ve Alman Nazilerine karşı savaşmak için partizanlarla birleşmeleri çağrısını yapmıştır. İtalyan komutanlığı bunu reddederek Nazi kuvvetlerine teslim olmuştur. Az sayıda İtalyan Arnavut partizanlarına katılmış ve sonradan “Antonio Gramsci” adını alan partizan müfrezesini oluşturmuşlardır. Nazi birlikleri her yerde Ulusal Kurtuluş Ordusu güçlerinin silahlı direnişiyile karşılaşmış, en büyük çarpışma Vlora yakınlarında olmuştur.

Naziler Balli Kombetar ve gericilerle hemen anlaşmışlardır. Kral Zogo'nun eski yandaşlarını toparlamayı hedefleyen ve özellikle İngiliz ve Amerikalılar tarafından desteklenen Abbas Kupi liderliğinde bir örgüt kurulmuştur. Bu örgütün adı Legaliteti'dir.¹⁰⁵ İngilizlerin planı Arnavutluk'u kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayırmak, kuzeyi monarşinin beşiği ve komünistlere karşı bir barikat haline getirmektir. Abbas Kupi, diğer liderlerle savaşıp yönetimi eline alacak ve sonuçta monarşiyi kuracak ve Arnavutların Kralı Zogo da tahtına oturacaktı.¹⁰⁶

Resim 21: Abbas Kupi

¹⁰⁵ S. Gökhan, *a.g.e.*, s.43-44.

¹⁰⁶ Enver Hoca, *a.g.e.*, s.140.

1943 Kasım'da Abbas Kupi halkı komünist partiden uzaklaştırmak, kendi etrafında toplamak ve Zogo liderliğindeki monarşiyi yeniden kurmak için “Legaliteti Kongresi”ni düzenlemiştir. Bu kongre Almanya-İngiltere arasındaki sessiz işbirliği ile gerçekleşmiştir. İngilizlerin isteği Ulusal Kurtuluş Hareketine karşı Balli ve Baziyi (Zogocuları) birleştirmektir.¹⁰⁷

1944'te Enver Hoca tarafından, partizan kuvvetlerine Almanlara saldırımları, Orta ve Kuzey Arnavutluk'u temizlemeleri, reaksiyona öldürücü darbeler indirmeleri emri verilmiştir. Bu da İngilizleri rahatsız etmiş, General Wilson'dan gelen mektupta Abbas Kupi'ye saldırılırsa yardımın kesileceği, Ulusal Kurtuluş Hareketinin İtalya'daki müttefik komutanlığına delege yollayamayacağı tehdidi yapılmıştır. Bu not prezidyumda görüşülmüş ve bu konuda taviz verilmeyeceği kararlaştırılmıştır.¹⁰⁸

Almanların partizan kuvvetleriyle başa çıkmaları için büyük bir askeri hareket hazırlamaları gerekiyordu. Ulusal kurtuluş savaşı tarihinde “1943-44 Kış Kampanyası” olarak bilinen bu askeri harekate 1943 Ekim'inden 1944 Şubat'ına kadar “Balli Kombetar” ve “Legaliteti”ye bağlı çok sayıda işbirlikçi birliğin yanı sıra dört Hitlerci bölük katılmıştır. 10 bin partizana karşılık 45 bin kişiden oluşan düşman birlikleri partizan birliklerini tasfiyeye, onların kırlardaki üslerini tahrip etmeye, Ulusal Kurtuluş Hareketinin önderliğini, Arnavutluk Komünist Partisi Merkez Komitesi'ni ve Genelkurmayı yok etmeye çalışmıştır. Kış Kampanyası Almanlar ve işbirlikçileri için tam bir yenilgi olmuş Ulusal Kurtuluş Ordusunun 1944 baharında kazandığı zafer, Arnavutluk Komünist Partisi'nin ülkenin geleceği için kesin öneme sahip yeni siyasal kararlar almasını sağlamıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Enver Hoca, *a.g.e.*, s:145-146.

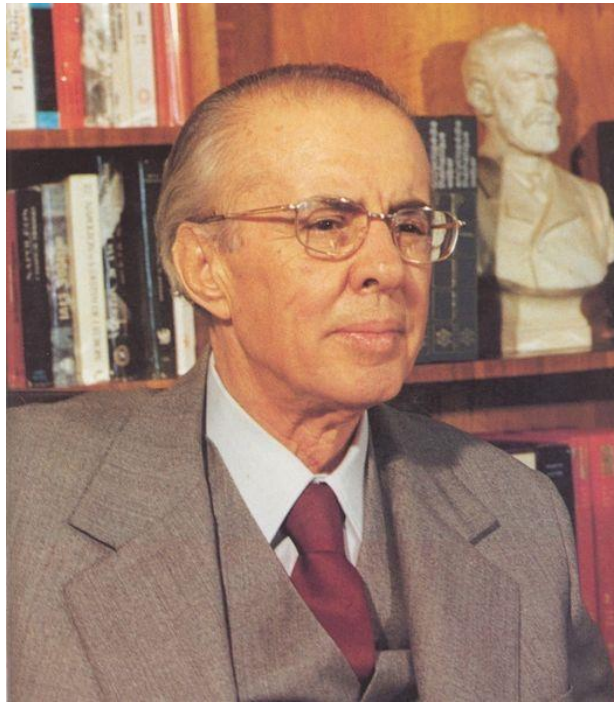
¹⁰⁸ Enver Hoca, *a.g.e.*, s.158-164.

¹⁰⁹ S. Gökhan, *a.g.e.*, s.44-45.

BÖLÜM 2: ENVER HOCA DÖNEMİ (1944-1985)

2.1. Enver Hoca'nın Hayatı

Çok yönlü bir siyasetçi olan Enver Hoca, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1985 yılındaki ölümüne kadar Arnavutluk Halk Cumhuriyeti lideri ve Arnavutluk Emek Partisi Genel Sekreteri olarak görev yapmıştır.

Resim 22: Enver Hoca

1908'de Osmanlı İmparatorluğu'nun Ergir (Günümüzde Arnavutluk sınırları içinde kalan ve Gjirokastër olarak bilinen) kentinde doğan Enver Hoca, 1930'da üniversite öğrenimi için gittiği Fransa'da Fransız Komünist Partisi'nin yayın organı Humanité'de yazmaya başlamıştır.¹¹⁰

---

¹¹⁰ http://tr.wikipedia.org/wiki/Enver_Hoca (15.04.2013)

Daha sonra Brüksel'e taşınmış ve Arnavutluk Konsoloslugu'nda özel kalem olarak görev yapmıştır. Aynı zamanda burada hukuk eğitimi alarak, tespit edilip görevden alınana kadar anti-Zogo faaliyetlerine devam etmiştir. 1936 yılında ülkesine döndükten sonra bir süre Fransızca öğretmenliği yapmıştır. 1939 yılının Nisan ayında İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinden sonra öğrenciler arasında komünist faaliyetleri yaydığı gerekçesiyle öğretmenlikten çıkarılmıştır.¹¹¹ Bunun üzerine Tiran'da açtığı tütüncü dükkânı kısa sürede, işgalci düşmana karşı direniş hazırlıkları yapan komünist militanların toplantı yerine dönüşmüştür.

Ülkede var olan çeşitli komünist gruplar 8 Kasım 1941'de Arnavutluk Emek Partisi'ni (*AEP*) kurmuşlardır. Mart 1943'te yapılan ilk parti kongresinde Enver Hoca, partinin Genel Sekreterlik görevine getirilmiştir.

Ulusal Kurtuluş Konseyi adına seçilen yürütme organının yöneticiliğini de yapan Enver Hoca, 11 Ocak 1946 yılında kurulan Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'nin başkanlığına getirilmiştir.

Ülkesini, 1967 yılında resmi olarak dünyadaki ilk ateist devlet haline getirmiştir. Enver Hoca, ülkeyi kırk yıl aralıksız yönetmiş ve 11 Nisan 1985'te geçirdiği kalp krizi sonucu ölmüştür.¹¹²

2.2. Enver Hoca'nın Uyguladığı İç Politikalar

Kasım 1944'ten sonra, Arnavutluk, Enver Hoca liderliğinde kesintisiz katı bir merkeziyetçi yönetim altına girmiştir. Merkeziyetçilik, hem ekonomide merkezi planlama hem de ülkenin ve halkın siyasi, sosyal ve kültürel hayatında merkezi kontrol anlamına geliyordu.¹¹³

¹¹¹ Peter R. Pifti, *a.g.e.*, s.33.

¹¹² http://tr.wikipedia.org/wiki/Enver_Hoca (15.04.2013)

¹¹³ Mario I. Blejer-Mauro Mecagni-Ratna Sahay-Richard Hides-Barry Johnston-Piroska Nagy-Roy Pepper, "Albania: From Isolation Toward Reform" *Occasional Paper 98 IMF*, Washington DC, 1992, s.5.

Enver Hoca'ya göre güçlü ve bağımsız bir Arnavutluk için proletarya diktatörlüğü devletin kesintisiz güçlendirilmesi, sosyalist demokrasinin genişletilmesi ve birleştirilmesi, ekonomik ve sosyal gelişim gerekmektedir.¹¹⁴

Enver Hoca'nın Doğu Avrupa komünist liderlerinden ayrılan en önemli özelliği çok yüksek bir eğitim düzeyine sahip olması ve Batı Avrupa'da özellikle Fransa'daki geniş çaplı tecrübesiydi. Benzer bir şekilde Batı Avrupa tecrübesi olan Mehmet Şehu ile yakın çalışmıştır. Temel orta sınıf Tosk geçmişine sahip olan Arnavut yönetimi aynı zamanda yakınlarını kayırıyor olmakla tanınıyordu.

Yaşam standardı oldukça düşük olan bu komünist liderlik, merkezileşmiş ekonomik planı uygulamaya koymuştur. Temel vurgu ağır endüstri üzerineydi. Devletçilik tarımsal problemlerin tek çözümü gibi görülmüştür. 1944 yılı Aralık ayında, devlet endüstrinin, bankacılığın ve taşımacılığın kontrolünü ele almış, ilk ekonomik plan 1947 yılında uygulanmaya başlamıştır. İkinci plan ise 1949-50 yılları arasını kapsıyordu. 1951 yılında ilk 5 yıllık plan başlatılmıştır. Arnavutluk, son derece fakir olmasına rağmen, ekonomik gelişmesine yardımcı bulunulmasının temel nedeni zengin mineral kaynaklarına sahip olmasıydı. 1950'den sonra krom, bakır, nikel, petrol ve kömür kaynaklarının kullanılması ve endüstriyel gelişme üzerinde durulmuş, ayrıca hafif endüstri ve gıda işlemlerine de önem verilmiştir.

Tarım, Arnavutluk için her zaman zayıf nokta olmuştur. Topraklarının sadece yüzde onu ürün yetiştirmeye uygundu. Nüfusu besleyecek kadar yiyecek üretilmesini sağlamak en büyük problemdi. 1955'te yavaş yavaş başlatılan devletleştirme uygulaması, 1960'ta üretimin yüzde 87'si devletleştirilinceye kadar hızlandırıldı.¹¹⁵

Yugoslavya ve bu ülkenin lideri Tito ile arasının bozulması, Enver Hoca'nın 1948'den itibaren Stalinizmi daha da katı bir şekilde uygulamaya başlamasına neden olmuştur. Sağlığı ciddi şekilde bozulduğunda bile iktidar iplerini asla elinden bırakmamış ve siyasi temizlik faaliyetlerini kesintisiz olarak sürdürmüştür. Çok sayıda muhalifi, siyasi aktörü ve entelektüeli uzun yıllar için hapse attırmış ya da

¹¹⁴ Enver Hoca, *a.g.e.*, s.255.

¹¹⁵ Barbara Jelavich, *20. Yüzyıl Balkan Tarihi 2*, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.407-408.

sürgüne göndermiştir. ¹¹⁶ Enver Hoca, Sovyet Rusya'nın gizli istihbarat örgütü KGB'ye benzer Arnavut Sigurimi'yi¹¹⁷ kurduğunu. Toplum polisi ve yardımcı polislerden meydana gelen bu örgütün amacı parti ve hükümeti muhaliflerden korumaktı. Bu gizli polis örgütünün sayısı hakkında gerçek bilgiye sahip olunamamıştır. Bu sayının 13.000 civarında olduğunu ifade edenler olmuştur. Tüm ülke Sigurimi ağı ile örülmüştür. Bu örgüt Arnavutların yabancılarla irtibatına müsaade etmemiştir. Diğer komünist ülkelerde olduğu gibi kişinin özgürlüğü ve güvenliği bu örgütün vereceği kararlarla orantılı olarak değişmiştir.¹¹⁸

Resim 23: Sigurimi Amblemi

Dünyanın en diktatör ve baskıcı rejimlerinden birisini uygulayan Hoca, ülkesinde demokratik liderlerin ve düşünürlerin ortaya çıkmasını engellemiştir. Arnavutluk'ta sosyalizmi inşa etmek ve onu kendine yeten bir ülke haline getirebilmek için, dost görmediği emperyalist-revizyonist kuşatmaya ve ülkesi içindeki karşıtlarına karşı uzlaşmaz bir mücadele yürütmüştür.¹¹⁹ Gerçekte Josef Stalin'den daha Stalinci olduğu belirtilen Enver Hoca'nın kişi özgürlüğü konusunda oldukça başarısız bir

¹¹⁶ <http://www.arastiralim.net/tag/sosyalizm/page/5> (15.04.2013)

¹¹⁷ Arnavutluk'un komünist rejimi dönemindeki gizli servisi

¹¹⁸ Ali Özkan, "Arnavutluk'ta Enver Hoca Dönemi İnsan Hakları ve Özgürlükler (1945-1985)", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3*, Ankara, 2012, s.2062.

¹¹⁹ Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.16.

görünüm sergilediği düşünülmüştür. Enver Hoca sosyalizme karşı siyasi düşünceyi yasaklamıştır.¹²⁰ Mao ve Stalin'in baskı sistemlerinin en sert ve acımasız yönlerini felsefe olarak almasıyla, dini inanışları yasaklamış, 1967 yılında Arnavutluk'u dünyanın ilk ateist devleti yapmış, ülke dışına yapılan seyahatleri engellemiş, hukukun üstünlüğünü geçersiz saymış, muhalefeti acımasızca yasaklamıştır. Uygulanan rejim sonucu Arnavutluk kapılarını tüm dünyaya kapatmıştır. Enver Hoca ise tarihin en katı diktatörlerinden biri olmuştur.¹²¹

2.3. Enver Hoca'nın İktidara Gelişi ve İkinci Dünya Savaşı Sonrası Ülkedeki Gelişmeler

8 Eylül 1943'te İtalya'nın müttefiklere teslim olmasıyla, ülkede İtalyanların yerini Alman işgal kuvvetleri almıştır. Bu gelişen yeni durum karşısında, partizanlar genel seferberlik ve Arnavut halka ayaklanma çağrısında bulunmuşlardır. Aynı zamanda komünist liderler de Balli hareketini kırma kararı almışlardır. Partizan kuvvetlerinin Balli birliklerine saldırmasının hemen ardından iç savaşın alevleri güney Arnavutluk'a yayılmaya başlamıştır. Balli Kombetar bu saldırılarla kendi kuvvetleriyle başa çıkamayacağından Almanlardan destek almıştır. 1943-44 kışı, Balli kuvvetleri Almanlarla sıkı işbirliği içinde Ulusal Özgürlük Cephesini tamamen yok etmek amacıyla partizanlara saldırı düzenlemişlerdir. Bu saldırılar sonucunda Partizanlardan da birçok kayıp verilmiştir.

Enver Hoca'nın da içinde bulunduğu partizan ordusu Aralık 1943'te düşman birlikleri tarafından kuşatılmış, bu kuşatma 1944 Mart'a kadar kırılmamıştır. Yine de Balli saldırıları başarısız olmuştur. Balli liderleri askeri olarak Almanlardan yararlısalar da, siyasi cephede partizanlar, Balli'nin Nazilerle olan işbirliği dolayısıyla Arnavut halkının desteğini almışlardır. 1944 Haziran'da Alman ve Balli birlikleri partizanlara karşı son saldırı çabalarını gerçekleştirmiş, ancak başarılı olamamışlardır. 14 Haziran 1944'te Hoca'nın emrinde Arnavutluk Ulusal Özgürlük Ordusu Alman işgalcilere ve Balli Kombetar'a karşı atakta bulunmuş ve Kasım

¹²⁰ Ali Özkan, *a.g.e.*, s. 2061.

¹²¹ Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.16.

1944'te Balli liderleri Arnavutluk'tan kaçmışlardır. Bu arada Abbas Kupi Ulusal Özgürlük Cephesi genel konseyinden istifa etmiş ve Eylül 1943'te komünistlere karşı Legaliteti adında yeni bir örgüt kurmuştur. Partizanlarla yolu Hocanın Mukaj antlaşmasını kaldırmasından sonra ayrılan Kupi, Ulusal Özgürlük Cephesi'nden ihracı sonrası komünistler tarafından İngilizlerin Arnavutluk'taki Zogo rejimini restore etmekte kullanılan maşası olarak suçlanmıştır. 26 Haziran 1944'te Hocanın emriyle Legaliteti ile mücadele başlamış ve komünistler iç savaşı takiben bir yıl içinde bütün düşmanlarını yok etmişlerdir. 1944 Eylül'de Alman işgal güçleri Arnavutluk'tan çekilmeye başlamış, 29 Kasım'da son Alman birlikleri de ülkeden çekilince Arnavutluk, faşist güçlerden ve iç reaksiyondan kurtularak bağımsızlığını ilan etmiştir.¹²²

22 Ekim 1944'te Demokratik Arnavutluk Hükümeti kurulmuş ancak tanınması gecikmiştir. Arnavutluk, San Francisco Konferansı'na temsilci gönderememiştir. Arnavutluk'un kurtuluşuyla birlikte İngiliz ve Amerikalı misyonların amacının politik müdahaleleri örgütlemek, UNRRA (Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi) aracılığıyla ekonomik müdahalede bulunmak ve ülkenin yeniden imarını sabote etmek olduğuna inanılmaktaydı. 28 Kasım'da hükümet Tiran'a girdi, 29 Kasım'da İşkodra'nın kurtarılması, bugün Arnavutluk'un tamamen kurtuluşunu simgelemektedir. Arnavut halkının savaşı, Nazi-faşist işgalcileri büyük can ve mal kaybına uğratmış, Arnavutluk da on binlerce şehit vermiştir.

Beş yıl süren savaştan çıkan Arnavutluk halkı ve demokratik hükümete, önceki reaksiyoner rejimler ve Nazi faşist işgalci güçlerden kalan miras büyük ekonomik sıkıntı, mahvolan tarım ve hayvancılık, ticaret ve açlık olmuştur.

Yeni hükümetle birlikte evler yeniden inşa edilmiş, madenler, enerji santralleri, fabrika ve eğitim kurumlarında çalışmalara başlanmıştır. Ancak yeni bir şekil ve içerik taşıyan politik rejimin gereksinimlerine cevap verebilmek için yeni bir ekonomik taban ve gelişmiş bir ekonomiye gerek vardı. Hükümet ekonomik problemi devrimci önlemlerle çözmeye çalışmıştır. Savaş sırasında elde edilen

---

¹²² Peter R. Prifti, *a.g.e.*, s.18-20.

gelirlerin vergilendirilmesini öngören özel bir yasayla kapitalistlerin savaş sırasında sağladıkları büyük sermayenin önemli bir bölümü halkın ve ülkenin yeniden imarının hizmetine sokulmuştur. Parti, bu önlemlerle büyük tüccarlar, tefeciler ve spekülâtörler üzerine ağır bir darbe indirmiş, üretim araçlarının, madenlerin, bankaların, siyasi kaçak ve yabancı kapitalist şirketlerin mal varlıklarının ulusallaştırılmasını yürütmüştür. Emperyalist güçlere olan ekonomik bağıllık sona erdirilmiş ve Arnavutluk'un politik bağımsızlığı güçlendirilmiştir. Partinin “toprağı işleyene toprak” sloganıyla toprak reformu hayata geçirilmiş, bundan sonra sosyo-ekonomik dönüşümlerin daha da büyük boyutlara ulaşması öngörülmüştür.

İngiliz ve Amerikalılar ise, savaş döneminde yardım etmek için değil aksine casusluk yapmak, sabote etmek, Arnavutluk'taki dahili reaksiyonu örgütlemek ve güçlendirmek ve Naziler gittikten sonra yönetimi ele geçirmek için ülkede bulunuyordu. Zafer onları daha da öfkelenmiş ve emellerini gerçekleştirmek için yeni planlara koyulmuşlardı. 1945'te ülkedeki İngiliz misyonu genişletilerek başına General Hodgson getirilmiştir. Amerikalılar da Jacobs ve Harry Fultz'un yönetiminde sivil bir misyon göndermişlerdir. Enver Hoca'ya göre Arnavut halkının dışarıdan gelecek hiçbir yardıma gereksinimi yoktu.

Enver Hoca, dış politika çizgisini belirlerken halkın çıkarları doğrultusunda manevra yapmanın, halkın durumunu güçlendirirken, düşmanın durumunu zayıflatmak anlamına geldiği prensibi üzerinde durmuştur. Savunduğu en önemli nokta ise ülkenin iç durumunu güçlendirmektir. İç durumun güçlendirilmesi ile düşmanların bütün çabaları başarısızlığa uğrayacaktı.¹²³

Kurtuluş sonrasında İngilizler Military Liaison olarak adlandırılan ve Balkan ülkelerine yardım iddiasıyla kurulan örgüt vasıtasıyla Arnavutluk'taki çalışmalarına devam etmişlerdir. Military Liaison'un 2 olası eylemi vardı. Birincisi; hükümetten izinsiz askeri personelini bütün limanlara çıkarmak, deniz kuvvetlerini desteğe hazır bekletmek ve silahlı direnişle karşılaştıkları taktirde mücadele etmek, ikincisi ise; yardım etmek için yaklaşık 1700 subayı ülke içine sokmak ve merkezler kurmak. Bu

---

¹²³ Enver Hoca, *a.g.e.*, s.204-217.

teklif, kabul edilmemiştir. Bu amaç başarılı olmayınca UNRRA (savaşmış olan halklara yardım etmek amacıyla kurulan bir örgüt) devreye girmiş, yardım malzemelerini dağıtmak için içeri adam sokma ve Military Liaison personelinin bir kısmını da içeride onlara destek olmaları için tutma iznini istemişlerdir. UNRRA'nın teklifi Hoca tarafından kabul edilmemiş, yardımın onun koşullarıyla gönderilmesinde anlaşmaya varılmıştır.

İngiliz ve Amerikan misyonlarının ilk görevi savaş suçluları, beyler gibi halkın bütün düşmanlarıyla bağlantı kurarak onları örgütlemektir. İlk olarak politik karışıklığı hedeflemişler, daha önce gerek Amerika'da gerekse yurtdışında eğittikleri ajanlar sayesinde Arnavutluk'un gözlerini "demokratik" Batıya, Amerika'ya çevirmesini güvence altına almak için çalışmaya koyulmuşlardı.

10 Kasım 1945'te Sovyet askeri misyonunun lideri Sovyet Hükümetinin, Arnavut hükümetini tanımak ve bu hükümetle diplomatik ilişkiler kurmak üzere bir karar almış olduğunu bildiren bir not iletti. Aynı gün İngiliz misyonundan Hodgson da İngiltere'nin Arnavut hükümetini basın özgürlüğü, gizli ve serbest seçim ve yabancı gözlemcilerin seçimi inceleme izni şartlarıyla tanıyacağını bildirmiştir. Amerikan hükümeti de tanıyacağını bildirmiş ancak bunların yanı sıra 7 Nisan 1939'da imzalanan anlaşma ve sözleşmelerin uygulamaya konmasını istemişlerdir.

Arnavut hükümeti Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Polonya tarafından tanınmıştır. Arnavut halkı BM'ye üyelik haklarının hala inkar ediliyor olmasından hoşnut değildi.

Ulusal Kurtuluş Konseyi seçiminin 2 Aralık 1945'te yapılmasına karar vermiş, Anayasal Meclis için seçimler başarıyla sonlandırılmıştır. Seçime katılanların %93'ü Demokratik Cephe adaylarına oy vermiş, ilk seçimler Partinin Marksist-Leninist politikası ve Cephenin politik çizgisi için muazzam bir zafer, iç ve dış reaksiyon için dağıtıcı bir darbe niteliğinde olmuştur. Meclisin ilk toplantısında Arnavutluk'un bir Halk Cumhuriyeti olarak ilan edilmesi oybirliği ile kabul edilmiştir. Yeni anayasa, yeni devlet gücünün yapısı ve faaliyeti "güç halktan gövdelenir ve ona aittir." ilkesine dayanmaktaydı.

Bütün bunlardan sonra bile müttefikler hala diplomatik ilişkileri kurmamışlardı. Güvenlik Konseyinin Şubat 1946'da Arnavutluk'un BM'ye kabul edilmesi konusunun görüşüldüğü Londra'daki toplantısında İngiltere Dışişleri Daimi Müsteşarı Cadogan, Yunan reaksiyonunun Arnavutluk'a karşı iddialarına destek verir şekilde Ağustos 1946 ve 1947'de BM'ye kabulünü veto etmiştir. Gerekçe olarak da, Arnavutluk'un ABD ve İngiltere ile diplomatik ilişkilerde bulunmaması, eski anlaşmaları tanımaması, Yunanistan'ın bu ülkeyle bir savaş durumunda olması ve buna karşı toprak iddialarına sahip olması ve Balkanlar'da barışa zarar vermesi gösterilmiştir. Arnavutluk, Paris Barış Konferansına da davet edilmemiş, hatta görüşmeler sırasında Arnavutluk hakkında İtalya'nın işbirlikçisi şeklinde konuşulmuştur.

Halk Meclisi bu suçlamaları şiddetle reddeden bir bildiri yayınlayarak konferansta diğer galip devletler gibi tam üye olarak temsil edilme hakkını istemiştir. Arnavutluk, konferansa bir tam üye olarak davet edilmemiş, yalnızca İtalya ile barış anlaşmasında görüşlerini belirtmek üzere çağrılmıştır.

İtalya'nın Yunan topraklarına Arnavutluk üzerinden saldırması nedeniyle Yunanistan, Arnavutlukla bir savaş durumunda olduğunu iddia ediyor ve Güney Arnavutluk'un Yunan toprağı olduğunu ileri sürüyordu.

ABD, Fransa ve İngiltere hükümetleri, Almanya'dan tazminat alınması konusundaki anlaşmayı imzaladıklarında Amerikan ve İngiliz temsilcileri Arnavutluk'u dışlamaya çalışmıştı. Arnavutluk'un İkinci Dünya Savaşı sırasında uğradığı kayıpların karşılanması için tazminat alma hakkının tanınmasına rağmen, diğer bütün ülkelere tazminat ödendiği bir dönemde bu tazminat Arnavutluk'a hala ödenmemişti.

Resmi bir açıklamaya göre İngiliz hükümeti tanıma işlemini tamamlamıştı ancak türlü bahanelerle büyükelçi göndermiyorlardı.

Hoca'ya göre; 7 Mayıs 1945'te sabotör ve casus gruplar, politik mücadelenin yanı sıra ekonomik mücadele yoluyla da hükümeti Amerika'dan yardım istemek zorunda

bırakacak koşulları sağlayacaklar hatta terörizmi de programlarına dahil edeceklerdi. Sabotörler teşhir edilip yargılanmadan önce Amerikan ve İngiliz misyonları ülkeyi terk etmişlerdir. UNRRA içindeki 2 görevlinin de sabote faaliyetlerinde parmağı olduğu anlaşılınca bu misyonun da uzaklaşması istenmiş ve çok sonra gelen Amerikan Hükümetinin yardım taleplerine yanıt verilmemiştir.

Beklenmeyen bir provokasyon da İngiltere'nin Korfu Kanalı vakasıydı. İkinci Dünya Savaşı ardından Mayın Temizleme Kurulu oluşturulmuştu. Ama Arnavutluk bu kurulda gözlemci sıfatında bile değildi. İngiliz ve Amerikalıların istekleri üzerine kurul, Yunan deniz kuvvetlerinin Arnavutluk karasularındaki mayınları temizlemesini kararlaştırmıştı.¹²⁴ Ekim 1946'da dört İngiliz savaş gemisinden (daha önce de Mayıs'ta, Korfu Kanalı'nı geçerek bilgi vermeksizin Arnavutluk karasularına girmişler, Yunan provokasyonu zannedilerek Arnavut bataryaları bir uyarı topu ateşlemiştir. İngiliz hükümeti de bunun üzerine Arnavutluk'u suçlamaya çalışarak, resmi bir özür istemiştir. Bu da İngiliz ve Arnavut hükümetleri arasında krize yol açmıştır. İngiliz ve Amerikalılar bu olayı çıkarma için bir bahane olarak kullanacaklardı) ikisi Korfu Kanalı'nı geçerken Arnavut karasularında mayına çarpmış, gemiler şiddetli hasar görürken 45 İngiliz askeri ölmüştür.¹²⁵ Daha sonra bu dört gemiden ikisinin provokasyon meydana getirmek isterken, ikisinin de Korfu'nun güneyine Argostali Körfezi'ne gidecekleri öğrenilmiş ve Arnavut hükümeti tarafından mayınların bir anlaşmazlık yaratmak için İngilizler tarafından yerleştirildiği akıllara gelmiştir. Bundan birkaç gün sonra İngiliz hükümeti Korfu Kanalı'ndaki mayınları Arnavutluk karasularına girerek temizleyeceklerini bildirmişlerdir. Arnavutluk BM'den hemen müdahale etmesini istemesine rağmen, BM bir şey yapmamıştır.¹²⁶ Sonuç olarak, uçaklar tarafından desteklenen otuz kadar İngiliz donanma gemisi 12 ve 13 Kasım'da Arnavutluk karasularına girerek mayınları temizlemişlerdir.¹²⁷

¹²⁴ Enver Hoca, *a.g.e.*, s.226-244.

¹²⁵ http://lawofwar.org/corfu_channel_case.htm (25.12.2014)

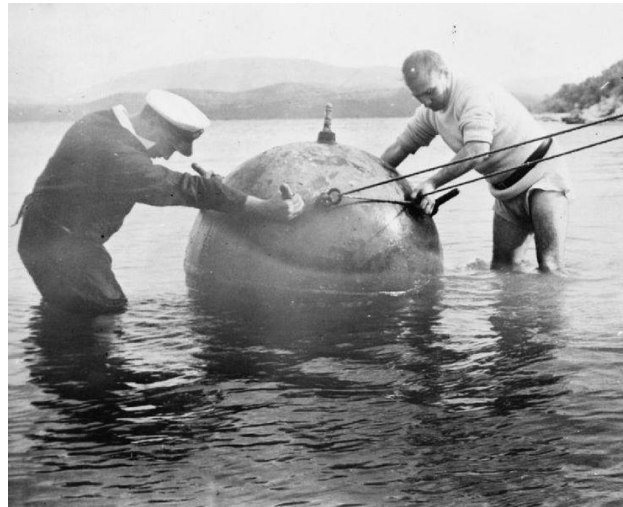
¹²⁶ Enver Hoca, *a.g.e.*, s.226-244.

¹²⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy From Isolation to the Kosovo War, 1946-1998*, IB Tauris, New York, 1996, s.116.

Harita 5: Korfu Kanalı

BM bu olayda da sessiz kalmıştır. İngiltere ise Korfu Kanalı vakasından ötürü uluslararası forumlarda bu olayın sorumluluğunun Arnavutluk'a ait olduğunu, mayınları ya Arnavutluk'un yerleştirdiğini ya da yerleştirenleri biliyor olduğu iddiasıyla tazminat istemiştir. 1947'nin başında İngiliz hükümeti bu sorunu BM Örgütü Güvenlik Konseyi'ne götürmüştür. Delegasyonun savunmasını dikkate almayan Konsey, oy çokluğuyla suçu Arnavutluk'a yüklemiş, Sovyetler Birliği veto hakkını kullanmış, İngiltere'nin baskısı altında konu La Hey Uluslararası Mahkeme'ye taşınmıştır.

Resim 24: Korfu Kanalı'ndaki mayınlardan biri incelenirken

Önce mayınların Arnavutluk tarafından yerleştirilmiş olma ihtimalini reddetmiş sonra da İngiltere'nin baskısıyla mahkeme Aralık 1949'ta Arnavutluk'u suçlu bularak İngiltere'ye 843.947 pound tazminat ödenmesine karar vermiştir. Arnavutluk bu kararı kabul etmemiş ve ödemeyi reddetmiştir. Daha sonra İngiltere bunun yerine İtalya'dan 1943'te Nazi ordusu tarafından çalınan Arnavut altınlarını Korfu Kanalı'nda meydana gelmiş olay için tazminat olarak alıkoymuştur.¹²⁸

1946'dan sonra Arnavutluk içerisindeki komünizm karşıtı hareketleri ve kraliyetçileri destekleme planları geliştirilmiştir. Arnavutluk'ta başarıyla sonuçlandırılacak böyle bir girişimin hızla diğer Sovyet Bloğu ülkelerine yayılabileceği umulmaktaydı. Göçmen halkları ve mülteci kamplarında bu tür eylemleri gerçekleştirecek gönüllüleri bulmak güç değildi. 1947 yılında bunlardan bir kısmı eğitilerek, Arnavutluk'a gönderilmiştir. 1949'da Yunan iç savaşı neredeyse her tarafa yayılmış, Tito'nun Stalinle arası bozulmuştu. Arnavutluk, Sovyet tarafında olmasına rağmen yalıtılmış bir durumdaydı. İngiliz ve Amerikan gizli servisleri Kral Zogo ile birlikte çalıştı. İtalya, Mısır ve Yunanistan'daki Arnavut mülteciler Kıbrıs'ta eğitildikten sonra Arnavutluk'a gönderilmiş, çabaların hepsi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Gerillalar ya yakalanmış ya da öldürülmüştür. Bu olayların fiyasko ile sonuçlanmasının ardından İngiltere ve Amerika'nın komünizm karşıtı hareketleri örgütlemesinde güvensizlik oluşmuştur.

Hükümet sadece İngiliz ve Amerikan değil, Yunan, Yugoslav ve İtalyan gizli servislerini de suçlamaktaydı. Dışarıdan gelen müdahale girişimleri engellendiyse de, Arnavut liderlerin savunmacı bir tutum izlemelerinin nedeni, emperyalist ve değişimci düşmanlar tarafından acımasız bir kuşatılmışlık altında sosyalizm inşa ettiklerine inanmaları ile açıklanabilir. Arnavutluk hükümeti savaş sonrası dönemde en kararlı hükümetlerden biriydi.¹²⁹

¹²⁸ Enver Hoca, *a.g.e.*, s.215-247.

¹²⁹ Barbara Jelavich, *a.g.e.* s.406-407.

2.4. 1970'lerde Ekonomik Durum

Savaş sonrası Arnavutluk ekonomide ciddi ilerleme kaydetmiştir. Ancak 1970'lerin başlarında ekonomi bir yol ayrımına gelmiş ve parti liderliğinin planlamadaki sert kontrolü, hantal bürokrasi ve ekonomik sorunlar üzerine teknik ve bilimsel araştırmalar da dahil eğitim sisteminde özgür araştırma üzerindeki kısıtlamalar yüzünden ilerleyemez duruma gelmiştir. 1975 ve 76 yıllarında Arnavutluk ekonomisinin üst düzey yetkilileri görevden alınmışlardır. 1976 için çıkarılan devlet bütçesi ve ekonomik plan raporuna göre, 1975'teki endüstriyel üretim 1974'e göre %4 gibi küçük bir oranda büyümüş, tarımdaki ana indeksler ise planın gerisinde kalmıştır. Sonuç olarak, devlet nüfusun besin ihtiyacını karşılayabilmek için tonlarca tahıl ithal etmek zorunda kalmıştır. Raporla ayrıca enerji, hammadde ve yedek parça tasarrufu yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Hükümetin ekonomik sorunlarla ilgili aldığı diğer önlemler arasında 1976 baharında çoğu öğrenci ve çalışan genç olan yaklaşık 14.000 kişinin kırsal alanlara giderek tarımsal üretim ile uğraşmalarını teşvik etme girişimi bulunmaktadır. 1 Nisan 1976'da yayınlanan kanun ile yüksek maaşların %25 oranında düşürülerek maaşlar arasındaki uçurumun azaltılmış, aynı kanunla üretken olmayan akademik, askeri ve araştırma ile ilgili sektörlerle göre, tarım işçilerine yüksek maaşlar ve emeklilik gibi bazı avantajlar getirilmiştir. Kasım 1976'daki 7. Parti Kongresi raporlarında ekonomi ile ilgili pozitif gelişmelerin yanı sıra devlet ekonomisinin genel tablosu negatifti. Hoca'ya göre 1971'deki 5. beş yıllık kalkınma planından beri özellikle endüstri ve tarımın modernizasyonunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. O yıl, Arnavutluk ilk kez kendi çeliğini üretmiş, ve ilk kez nüfusa yetecek kadar tahıl üretmiştir.

7. Parti Kongresindeki diğer verilere göre 5. beş yıllık kalkınma planı hem endüstri hem de tarım açısından başarısızlığa uğramıştır. Endüstriyel üretim 1975'te 1970'e oranla %52 daha çok büyümüştür. Planın öngördüğü ise %61-66 arasıydı. Endüstriyel üretimde plan tarafından öngörülen ortalama yıllık büyüme oranı olan %10.3'e ulaşamamış, büyüme oranı %8.7'de kalmıştır. Hoca, petrol, krom, bakır ve kömür gibi ekonominin kritik sektörlerinde beklentiye ulaşamadıklarını itiraf etmiştir. Bunların arasında Fierze'deki hidroelektrik santrali, Elbasan'daki metalurji

tesisi ve Ballsh'taki petrol rafineri sistemi bulunmaktaydı. Tarımsal üretim de %33 artışla hedeflenen %65-69 artışın altındaydı. Bu yüzden, 6. beş yıllık kalkınma planında hedefler daha küçük tutulmuştur. 5. beş yıllık kalkınma planının başarısızlığı, ekonomi politikasının gözden geçirilmesi gerektiğini göstermiştir. Parti liderliği, ülkenin katı merkezi ekonomik sisteminin yapı ve politikasını sorgulamak yerine ekonomi ile ilgili yetkilileri ve aydınları suçlamıştır.¹³⁰

2.5. Arnavutluk Emek Partisi

8 Kasım 1941 tarihinde Arnavutluk Komünist Partisi olarak kurulan Arnavutluk Emek Partisi'ni Doğu Avrupa'daki komünist partilerden ve aslında sosyalist dünyadaki diğer tüm partilerden ayıran özellik iç ve dış politikalarında Stalinci uygulamaları terk etmeyip, politikalarını liberalleştirme ve merkezietten uzaklaşma baskılarına başarıyla direnmesi olmuştur.¹³¹

AEP'nin ele aldığı belli başlı meseleler:

-Yabancı emperyalist devletlere olan her türlü ekonomik ve siyasi bağımlılığa son verilmesi ve tam milli bağımsızlığın elde edilmesi;

-İşçi sınıfının emekçi köylü ve ülkenin diğer halk kitleleriyle ittifakının kurulması ve bu kitlelerin partinin önderliği altında birleştirilmesi;

-Tarımın kolektifleştirilmesi, geliştirilmesi ve makineleştirilmesi;

-Eşitlik, milli bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine karışmama ve karşılıklı yarar temelinde Arnavutluk devletinin diğer ülkelerle yeni ilişkiler kurması ve sosyalist anavatanın emperyalist ve revizyonistlere karşı korunmasıydı.¹³²

Arnavutluk, Stalinizmin Avrupa'daki son kalesidir. 1961'de AEP'nin Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile kopuşu sonucu ülke ideolojik, siyasi ve kültürel yaşamın birçok alanında Avrupa'nın en izole ülkesi olmuştur. Çekoslovakya'nın 1968'de Varşova Paktı üyelerince işgalini takiben Varşova Paktı ile bağlarını koparan tek Doğu Avrupa ülkesi olmuştur. Yine, Doğu Avrupa sosyalist ülkelerinin aksine

¹³⁰ Peter R. Prifti, *a.g.e.* s.83-87.

¹³¹ Peter R. Prifti, *a.g.e.* s.22.

¹³² *Arnavutluk Emek Partisi Tarihi-I*, Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, İstanbul, 1975, s.13.

Arnavut Parti liderleri 1975 Helsinki’de düzenlenen Avrupa Güvenlik Konferansı’na katılmayı reddetmişlerdir.

Sosyalist kampın kapitalist Batı ile barış içinde bir arada yaşama çizgisini kabul eden Avrupa’daki diğer komünist partilerin aksine, Sovyetlere karşı düşmanca tavır besleyen Arnavutluk Emek Partisi, devrim ve silahlı mücadele ile siyasi gücü ele geçirmeyi sosyalizm ve komünizmin kapitalist dünya üzerindeki zaferini garanti etmek için en güçlü strateji olarak görmekteydi. AEP Doğu Avrupa’da Kızıl Ordunun doğrudan yardımı olmadan Nazi-Faşist işgal ordularından özgürlüğünü kazanan tek komünist hareket olmuştur. Ancak Anglo-Amerikan müttefiklerinden askeri malzeme ve moral desteği almıştır.

2.5.1. AEP Politikasına Yön Veren Etkenler

AEP politikasına yön veren en önemli faktörlerden biri AEP liderlerinin milliyetçi olmasıdır. Parti liderlerinin milliyetçiliğe değer vermesinin ardında Arnavutların ülkeleriyle gurur duymaları ve bağımsızlık ruhuyla özdeşleşmiş olmaları yatmaktaydı. Arnavutlar, birçok işgale uğramış ama hiçbir zaman tamamen boyun eğmemişlerdir. Bu vatansever ve milli duygular parti liderlerinin 1960’larda Sovyetler Birliği ile kopuşun yan etkilerini bertaraf etmelerini sağlamıştır.

Bir diğer faktör ise, ideolojidir. Parti liderlerinin Marksizm-Leninizm ideolojisi, bilgisi ve uygulaması sınıf ayrımı üzerindeki zafer ve sosyalist toplumun inşası için vazgeçilmezdir. Partinin Marksist-Leninist ideolojisi, devrimci yönü üzerine vurgu yapmaktadır. Bu devrimci siyasetini anlamak için Arnavutluk tarihi ve AEP’nin geçmişi bize birtakım ipuçları sunmaktadır. Arnavutluk, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü silahlı güçler sayesinde korumuş ve elde etmiştir. Parti de yine silahlı mücadele sonucunda iktidara gelmiştir. Parti liderleri ancak devrimci bir ruhla yürütülen başarılı bir gerilla savaşı ile işçi sınıfı, köylü ve diğer baskı altında kalmış kişilerin siyasi gücü ele geçirebileceğini savunmuşlardır.

AEP siyasetini şekillendiren üçüncü etken ise Arnavutluk’un modernizasyonudur. AEP liderleri yurtdışındaki geri kalmış, karanlık Arnavutluk imajının bilincinde;

ülkeyi hızla 20. yüzyıla ulaştırma isteğindeydiler. AEP ideologlarına göre siyasi ve sosyoekonomik olmak üzere iki tür özgürleşme vardır ve Arnavutluk 1912’de bağımsızlığını kazanınca siyasi özgürleşmeyi başarmıştır. 1944’te Partizanlar iktidarı ele geçirdiğinde ise Arnavutluk siyasi özgürlüğü tekrar kazanmanın yanı sıra sosyal ve ekonomik özgürlük yolunda da önemli bir adım atmıştır. Arnavut toplumunu modernize etmek için Partinin seçtiği metot aşırı merkezileşme olmuştur. Bu da partiyi diğer Doğu Avrupa ülkelerinden ayıran bir özelliktir. AEP’nin ilk yıllarından itibaren, Hoca, Mehmet Şehu ve diğer liderler merkeziyetçiliği siyasi istikrar ve modernizasyon için vazgeçilmez bir ilke olarak görmüşlerdir. Bu merkeziyetçilik partinin, Arnavut yaşamının bütün aşamalarında liderlik rolünü hissettirdiği bir oligarşi biçimidir. Bu merkeziyetçiliğe zemin hazırlayan koşullar, tarihsel süreçte, savaş öncesi Arnavutluk’ta klan ve kabilelerin gruplaşması, nüfusun ülkeyi bölen ve zayıflatan yoğun yerelcilik ve taşracılık özelliğini benimsemeye başlaması ve işçi ve köylünün çalışma disiplininin yoksun olması gösterilebilir.

Diğer bir etken ise radikalizmdir. Diğer Doğu Avrupa komünist partilerine göre AEP, sosyalizmin inşası için bütün sanayi, ticaret ve tarımda kamulaşmaya gitmek, dini ibadetin yasaklanması gibi radikal çözümler uygulamıştır. 1966-69 yılları arasındaki 4 yıllık dönemde Arnavutluk İdeolojik ve Kültürel Devrimi, Partinin radikal karakterini ortaya koymaktadır.

AEP 3 döneme ayrılabilir. 1. dönem; savaş yılları ve partinin 8 Kasım 1941’de kuruluşundan, 29 Kasım 1944’te Ulusal Özgürlük Cephesinin kontrolünde iktidara gelişine kadarki dönem. Bu dönemde, Nazi-Faşist işgalcileri ve onlara destek olan Arnavut işbirlikçilerinden bağımsızlığı kazanarak, komünizmin inşası sağlanmıştır. 2. dönem; sosyalizmin ekonomik altyapısının oluşturulduğu ve kamulaşmanın yapıldığı 1945-65 dönemi. 3. dönem ise; partinin ideolojik ve kültürel hedeflerinin ağırlıkta olduğu 1966’dan sonraki sosyalizmin tam inşası olarak tanımlanan dönemdir.

Partinin yurt içindeki ana hedefleri; Parti ve çalışan kitlelerin siyasi birliğini garanti etmek için proletarya diktatörlüğünü güçlendirmek, Arnavutluk’u tarım-

sanayi toplumundan, modern tarımlı bir sanayi ülkesine dönüştürmek; şehir ve köy, işçi ve köylü sınıfları arasındaki farkı en aza indirgeyerek eşitlikçi bir toplum yaratmak; dış politikada ise ABD liderliğindeki emperyalizmle ve Sovyetler Birliği liderliğindeki modern revizyonizmle mücadele etmek, bütün devrimci Marksist-Leninist partiler ve gruplar ve 3. dünya ülkelerinde baskı altındaki halklara destek olmaktı.¹³³

2.6. Dış Politika Çizgisi

En kuramcı ve en aşırı rejim, sosyalist devletlerin en küçük ve en fakir ülkesinde kurulmuştu.¹³⁴ Her ülkede olduğu gibi, Arnavutluk'un dış politikası da liderlerinin ulusal menfaatleri nasıl algılayıp tanımladığının bir sonucudur. Bu menfaatleri, ülkenin siyasi bağımsızlığı, toprak bütünlüğü, etnik ve kültürel kimlik, ekonomik kalkınma ve mevcut rejimin sürmesi doğrultusunda tanımlamaktadırlar. Dış politikasındaki en güçlü faktör, milliyetçiliktir. Proleter enternasyonalizme ve sosyalizm ve dünya devrimi menfaatlerine katı bir şekilde bağlı olmasına rağmen, bu iki güç çatıştığında ulusal menfaatleri daima ağır basmıştır. Arnavutluk'un saldırgan dış politikası tarihsel ve kültürel faktörlerden kaynaklanmaktadır. Arnavutlar tarih boyunca yabancı güçlerin işgaline uğramışlar ve ulusal ve etnik kimliklerini korumayı başarmışlardır.

Uzun tarihi boyunca işgal ve baskılara maruz kalması, Arnavut rejiminin izolasyonist duruşunu açıklamaktadır. Tüm bu tarihsel, ulusal ve ideolojik etkenler sosyalist Arnavutluk'ta devrimci dış politikayı doğurmuştur.¹³⁵

Yeni siyasi rejimin dış politika çizgisini şekillendirirken, Enver Hoca Arnavutluk'un zayıflıklarını ve hem ülkenin hem de siyasi rejimin değişen iç ve uluslararası konjonktür çerçevesinde ihtiyaçlarını dikkate almıştır. Yeni rejimin dış politikasının temel belirleyicileri milliyetçilik, ülke içindeki istikrar, ideoloji, ekonomik gereklilikler ve güvenlik oluşturmaktaydı. Her belirleyiciden ayrı ayrı

¹³³ Peter R. Pifti, *a.g.e.* s.22-32.

¹³⁴ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s.406.

¹³⁵ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s.242-243.

yararlanmak yerine, Hoca dış politika amaçlarına ulaşabilmek için onları birleştirmiştir.¹³⁶

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arnavut hükümeti (1945-48) Yugoslavya, (1949-61) Sovyetler Birliği ve (1961-78) Çin etkisine girmiştir. Arnavutluk 1949'da Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi'ne katılmış, 1961'de de ayrılmıştır. 1948'de Yugoslavya ile kopuş, Arnavutların Yugoslavya'nın Arnavutluk'u 7. Cumhuriyeti yapacakları endişesinin bir sonucudur.¹³⁷

Yugoslavya ile sıkı birlikteliğinin ardından Sovyetler Birliği'ne benzer bir bağımlılıkla kayma göstermiştir. Bu büyük gücün desteğinin kazanılması, hükümetin siyasi anlamda hayatiyetini devam ettirmesine katkı sağlamıştır.¹³⁸

Sovyetler Birliği ile müttefiklik mali yönden karlıydı ama Arnavutluk sıkı bir şekilde Stalinci ağır sanayi kalkınma modelini uyguluyordu ve hammadde için Sovyetlerin baskısından sakınmaktaydı. İdeolojik ve siyasi gerginliklerin ardından, SSCB ile diplomatik ve ekonomik bağlar 1961'de kopmuş, Çin, Arnavutluk'un en yakın müttefiki olmuştur. Mao'nun 1976'da ölümünden sonra, Çin-Arnavutluk siyasi ilişkileri zarar görmüş, 1978'de tamamen kopmuştur. Enver Hoca 1976'da, yeni anayasaya göre kalan tüm özel mülkü lağvetmiş, dış yardım, kredi ve yatırımı da yasaklamıştır.¹³⁹

Hoca 7. Parti Kongresindeki raporunda ekonomik krizler ve kapitalist ve revizyonist sistemlerle mücadelenin tek yolunun devrim olduğunu yinelemiş, detantın siyasi bir gerçekten çok bir slogan olduğunu vurgulamıştır. Doğu ve Batı arasındaki ne SALT ne de diğer silahsızlanma anlaşmalarının uluslararası barışı ilerlettiğine inanmaktaydı. Hocanın raporuna göre, Arnavutluk'un dış politikasının temelinde dünyanın iki süper gücü ABD ve SSCB'ye karşı değişmez bir muhalefet

¹³⁶ Dilaver Arıkan Açar, *Small State Playing the Asymmetric Game: Continuity and Change in Albanian Foreign Policy*, (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008, s.68.

¹³⁷ Mario I. Blejer-Mauro Mecagni-Ratna Sahay-Richard Hides-Barry Johnston-Piroska Nagy-Roy Pepper, *a.g.e.*, s.5.

¹³⁸ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s.406.

¹³⁹ Mario I. Blejer-Mauro Mecagni-Ratna Sahay-Richard Hides-Barry Johnston-Piroska Nagy-Roy Pepper, *a.g.e.*, s.5.

yatmaktaydı. Arnavut bakış açısına göre; Amerikan emperyalizmi ve Sovyet modern revizyonizmi ya da sosyal emperyalizm tüm siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel düzensizliklerin kaynağıdır.

Arnavutluk politikasına göre ABD ve Sovyetler Birliği dünya hegemonyası peşinde koşan eşit ölçüde saldırgan ve tehlikeli süper güçlerdi. Hocanın çizdiği uluslararası tabloda, bir tarafta ABD ve Sovyetler Birliği önderliğinde emperyalist, faşist ve revizyonist güçler; diğer tarafta ise dünyanın Marksist-Leninist devrimci ve ilerici güçleri bulunmaktadır. Diyalektik materyalizme göre bu iki taraf yaşam-ölüm mücadelesi vermektedir. Çağın doğasında kapitalizmden sosyalizme geçiş olduğu için ilerici barış yanlısı güçler zaferin sahibi olacaktır. Proletaryanın ana ilkesi, Marksist-Leninist devrimcilerin ve dünya halklarının iki süper güce karşı, güç ve etkileri tamamen yok olana dek açık, etkin, tavizsiz ve devamlı bir savaş sürdürmesidir. Sosyalist bir ülke için süper güçlerle müzakerelere girmek, anlaşma yapmak ve ilişki kurmak son derece tehlikelidir. Bu yüzden Hoca, NATO ve Varşova Paktı'nı, süper güçlerin kontrolü altında oldukları için suçlamıştır.

Ekonomi cephesinde ise ABD ve SSCB'nin amaçlarına hizmet ettiği gerekçesiyle Avrupa Ekonomi Topluluğu gibi bölgesel ekonomi gruplarına karşı çıkmıştır. Birleşik Avrupa konseptine ise milliyetçilik ve kimlik kavramlarını yok edeceği düşüncesiyle karşı çıkmıştır. Az gelişmiş ülkeler için Hoca, üçüncü dünya, bağlantısız ve gelişmekte olan ülkeler terimlerinin, işçi kitleler arasında süper güçlerin tehdidinden korunmak için bir barınak buldukları hayalleri yarattığını belirtmiş, aksine bu ülkelerin siyasi, ideolojik ve ekonomik olarak süper güçlere bağımlı olduklarını söylemiştir.¹⁴⁰

2.6.1.Yugoslavya ile İlişkiler

Yugoslav Partizanlar İkinci Dünya Savaşı'nda işgalcilere karşı mücadelede büyük yardım sağlayarak, Arnavut komünist direniş hareketinin en önemli destekçileri

---

¹⁴⁰ Peter R. Prifti, *a.g.e.*, s.246-248.

olmuşlardır.¹⁴¹ Arnavutluk Komünist Partisi 1941 yılında Yugoslavya'nın desteğiyle kurulmuş ve 1945'te yönetime gelmiştir.¹⁴²

Savaş sonrası güvenlik ihtiyacı nedeniyle 1947 yılından itibaren Avrupa'da, dikkat çeken önemli gelişmeler olmaya başlamıştır. Doğu Avrupa ülkeleri Sovyetler Birliği'nin desteği ile komünist rejim altına girmişlerdir. Avrupa'da başlayan bloklaşma sonucu Sovyetler Birliği 1947 yılı Ekim ayında savaş içinde lağvedilen "Komintern"ın yerine "Kominform"u kurmuştur. Kurulan yeni blok Batılı rejimler ile mücadele ve onları yok etmek amacını her platformda dile getirmiştir.¹⁴³ 1948 yılında Sovyetler Birliği ile Yugoslavya arasındaki ilişkilerin bozulmasına kadar geçen üç yıllık dönemin başlarında Arnavutluk'un dış yardım ihtiyacı Yugoslavya tarafından karşılanmıştır.¹⁴⁴

Arnavutluk'un Yugoslavya ile ekonomik ilişkileri iki ülkenin 1944'ten sonraki Partizan hareketleri arasındaki işbirliğinin bir uzantısıydı. Yugoslav tarihçilere göre, Yugoslavya Arnavutluk ekonomisine siyasi kazanç amaçlı değil, enternasyonalist proletarya ruhuyla yardımda bulunmuştur. Yardım kapsamında, 1947 ve 1948'de yaklaşık 100 milyon dolar kredi avansı, 1946'da kıtlığı rahatlatmak için 20.000 ton tahıl ve buğday ve selzedeler için ilk yardım olarak kullanılacak 1,140,000 dolar hibe sağlamıştır. Ayrıca, 597 Yugoslav uzman Arnavutluk sanayisinin inşasına yardımcı olmak üzere gönderilmiştir. Arnavutluk'un isteği üzerine, Arnavut-Yugoslav ortak şirketleri kurulmuş ve Arnavutlara yararı dokunmuştur. Bu yarardan habersiz Arnavut halkı ise Yugoslav hükümetini sömürgeci bir ekonomi politikası gütmekle suçlamışlar ve Yugoslav endüstrisi için hammadde pazarı olarak kullanıldıklarını ileri sürmüşlerdir.

Belgrad'ın inkarına rağmen, bilim adamları Tito'nun Arnavutluk'u Yugoslavya ile birleştirme amacı olduğunda hemfikirlerdi. 1946'da imzalanan ekonomi antlaşması Arnavutluk ekonomisini Yugoslav ekonomisinin bir parçası haline getiren

¹⁴¹ Dilaver Arıkan Açar, *a.g.e.*, s.71.

¹⁴² Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.21.

¹⁴³ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 223.

¹⁴⁴ Gürkan Akyol, *a.g.e.* s.22.

bir etki yapmıştır. Arnavutluk, Tito'nun Kominform'dan ihraç edilmesinden sonra Yugoslavya ile ticari antlaşmalarını bozan ilk komünist devlet olmuştur.¹⁴⁵

Resim 25: Josip Broz Tito

1948 yılı Haziran ayında bozulan Sovyetler Birliği ile Yugoslavya ilişkileri ve sonucunda Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkarılması Arnavutluk ile Yugoslavya arasındaki sıcak dönemin sona ermesine yol açmıştır. Doğu Bloğunun lideri olan Sovyetler Birliği ile yakınlaşmak ve desteğini alma düşüncesi Arnavutluk Yugoslavya ilişkilerini sona erdirmiştir.¹⁴⁶

2.6.2.Sovyetler Birliği ile İlişkiler

Arnavutluk'un 1948'de Yugoslavya'dan kopuşu ve Sovyetler Birliği ile müttefikliği, siyasi olarak Arnavutluk'un Yugoslavya tarafından emilmesini engellemiş ve Arnavutluk Komünist Partisi'nin içindeki tehlikeli kutuplaşmaya da son vermiştir. Ekonomik olarak ise, ülkeye yardım için yeni kanallar açılmıştır.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Peter R. Prifti, *a.g.e.* s.77-78.

¹⁴⁶ Gürkan Akyol, *a.g.e.* s.22.-23.

¹⁴⁷ Peter R. Prifti, *a.g.e.* s.78.

Yugoslavya ile bağlarını koparan Arnavutluk'ta ekonomik yardım sözünü yerine getiren Sovyet lider Stalin halk kahramanı ilan edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin bütün projeleri Arnavutluk tarafından kabul edilmiş ve Arnavutluk Doğu Bloğundaki yerini sağlamlaştırmıştır. Arnavutluk her ortamda Sovyetler Birliği'ne olan bağlılığını ve bunun önemini belirtmiştir.¹⁴⁸

Zaman Zaman Sovyetler Birliği'nin endüstrileşme için yapılan planlara etkili destek olmadığı üzerine şikayetler olsa da, Stalin hayatta olduğu müddetçe ilişkiler güzeldi. Siyasi sistemler de benzerdi.¹⁴⁹

Arnavutluk'un, Stalin'in 1953 yılında ölmesi ve yerine geçen Kruşçev'in siyasetini destekler gibi görünmesine rağmen Stalinci sistem sürdürülmüştür.¹⁵⁰

Resim 26: Enver Hoca ve Stalin

1953 yılından sonra diğer sosyalist ülkelerde olduğu gibi Arnavutluk'a da değişimci eğilimleri uygulamaları şeklinde baskı yapılmış, 1954'te Hoca, Başbakanlığı Şehu'ya bırakmıştır.¹⁵¹

¹⁴⁸ Gürkan Akyol, *a.g.e.* s.23.

¹⁴⁹ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s.409.

¹⁵⁰ Gürkan Akyol, *a.g.e.* s.24.

¹⁵¹ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s.409.

Doğu Bloğunun lideri olan Sovyetler Birliği ile olan sıcak ilişkiler sonucu Arnavutluk, 1955 yılında önce Varşova Paktı'na, sonra da Birleşmiş Milletler Örgütü'ne üye olmuştur.¹⁵²

Moskova'nın potansiyeli Belgrad'inkinden oldukça fazladır. Sovyetler Birliği'nin ekonomik yardımı, 1948-1961 yılları arasındaki 13 yıllık müttefikliği boyunca oldukça önemli olmuştur. Yardım Arnavutluk'un modernizasyon çabalarında, mali, malzeme ve teknik destek olarak ülkenin sanayi, tarım ve sanat, edebiyat, eğitim ve askeri bütün toplum özelliklerini etkileyip, geliştirecek nitelikteydi. Ocak 1957'de SSCB, Arnavutluk'a 18.5 milyon dolarlık kredi avansı sağlamış, aynı sene Nisan ayında ise ülkenin geçmişten gelen 105 milyon dolarlık borcunu kapatmıştır. Kasım 1957'de ise Sovyetler, Arnavutluk ile 40 milyon kredilik bir antlaşma imzalamıştır. 1959 yılının başında Arnavutluk'un 3. beş yıllık kalkınma planını finanse edecek 75 milyon dolarlık, ve petrol sanayinin gelişmesi için ise 8.75 milyon dolarlık kredi üstlenmiştir. 1950'lerde, 1960 ve 61'de yaklaşık 4500 Arnavut öğrenci Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'ya farklı alanlarda eğitim görmeye gitmiştir. Sovyet uzmanlar ise Arnavutluk'ta petrol sondaj, maden, jeoloji, inşaat ve benzeri alanlarda çalışmışlar ve Arnavutlara eğitim vermişlerdir. Ticaret alanında ise SSCB'den alınan kredilerle bu alandaki açık büyük ölçüde kapatılmıştır.

SSCB bu yardımın karşılığında Arnavutluk'tan siyasi bağlılığın yanı sıra, yatırımlarından küçük de olsa bir mali getiri beklemekteydi. Özellikle Arnavutluk'taki tarımsal gelişmeden kazanç elde etmeyi uman SSCB'nin hesapları ağır sanayi vizyonu çizen Arnavutluk'un düşüncesiyle çelişkiye düşmüştür. Bu da SSCB için ekonomik olarak dezavantajlı olmaktadır çünkü Arnavutluk, ağır sanayi için gerekli bütün makineleri diğer sosyalist ülkelere temin edebilecekti. Sovyetler, ülkenin tarımda kalkınması üzerine vurgu yaparken, Enver Hoca buna karşı çıkmış, Hoca'nın bu tavrı 1961'de Sovyetlere karşı başlayan polemğin bir parçası olmuştur. Arnavutluk, Sovyet uzmanlarını, ülkede sanayi kalkınma için yeterli hammadde bulunmadığını iddia etmek için jeolojik verileri gizleyerek sanayileşme programını

---

¹⁵² Arnavutluk Tarihi, <<http://www.msxllabs.org/forum/ulkeler-tarihi/-arnavutluk-tarihi.html>>, (08.03.2012).

sabote etmekle suçlamıştır. Sovyet liderlerini SSCB’de kapitalizmi inşa etmekle suçladıktan sonra Arnavut liderler, SSCB’nin yardımlarını küçümsemeye başlamıştır.¹⁵³

1960 yılından sonra Arnavutluk’un Stalinci sisteme bağlılığının devam etmesi üzerine bozulmaya başlayan iki ülke arasındaki ilişkiler, 1961 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi 22’nci Kongresi’nde Kruşçev’in Arnavutluk’u Stalinci yaklaşımlardan dolayı sert bir biçimde eleştirmesiyle kopma noktasına gelmiştir. Aynı yılın Aralık ayında Sovyetler Birliği Arnavutluk ile olan bütün diplomatik ilişkilerini kesmiştir.¹⁵⁴

Sovyetlerle dış politika ve öğreti üzerine olan anlaşmazlıkların yanı sıra ekonomik konularda da birtakım anlaşmazlıklar vardı. Farklılıklar ilk olarak Haziran 1960’ta Bükreş’te yapılan bir parti toplantısında ortaya çıkmıştır. Bu toplantıda Çin ve Sovyet temsilcileri arasındaki çatışma ortamında Arnavutluk Çin’i destekleyince, Sovyetler en çok ihtiyaç duyulan tahılları yollamayı durdurmuş, Çin de devreye girerek, Sovyetlerin göndermeyi durdurduğu buğdayı göndermeye başlamıştır. 1961 yılı Aralık ayında Sovyetler Birliği ile ilişkiler resmi olarak sona erdirilmiştir. Bu tarihten sonra Arnavutluk, Sovyetler Birliği’nden ya da onun sosyalist bloktaki destekleyicilerinden bir yardım alamamıştır.

Sovyetler Birliği, Arnavutların eline ulaşmış ürünlerin yedek parçaları da dahil bütün ürünleri gönderme işlemlerini durdurmuş ve Arnavutluk ekonomik olarak büyük zarar görmüştür.¹⁵⁵

2.6.3. Çin ile İlişkiler

Arnavutluk’un Yugoslavya ve SSCB ile kopmasının ardından 1960-61’de doğuya yönelmekten ve komünist Çin ile yakın ilişkiler kurmaktan başka bir alternatifi

¹⁵³ Peter R. Prifti, *a.g.e.*, s.78.

¹⁵⁴ Birgül Demirtaş Coşkun, *a.g.e.*, s.69.

¹⁵⁵ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s.410-411.

kalmamıştı. Arnavutluk-SSCB müttefikliğini sarsan önemli bir etken de siyasi ve ideolojik farklılaşma olmuştu.¹⁵⁶

Enver Hoca, 5. Parti Kongresi'ndeki raporunda Çin'i Asya'da devrim ve sosyalizmin meşalesi olarak nitelemiş, ABD emperyalistleri ve Sovyet revizyonistlerinin Çin halkına karşı saldırısını da buna bağlamıştır.¹⁵⁷

Kruşçev'in iç politika sistemini Stalin'in görüşlerinden arındırması, dış politikada da "barış içinde bir arada yaşama" kavramını benimsemesi ve Amerika Birleşik Devletleri'ni tüm dünya için tehlike olarak görememesi nedeniyle Sovyetler Birliği'ne olan tepkileri ortak olan Çin ve Arnavutluk yakınlaşması 1964 yılında Çinli lider Zhou Enlai'nin Arnavutluk'u resmi olarak ziyaret etmesiyle güçlenmiştir.¹⁵⁸ Böylece Çin de aynı şekilde Sovyetlerle ihtilafa düşünce, Arnavutlar güçlerini Çin ile birleştirerek Sovyetlere ve revizyonizme karşı ortak bir cephe oluşturmayı avantajlı bulmuşlardır.

Resim 27: Enver Hoca ve Zhou Enlai

¹⁵⁶ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s.80.

¹⁵⁷ Enver Hoca, *Arnavutluk'ta Sosyalizmin Tam Zaferi için Demokratik Cephe'nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, İstanbul, 1978, s.67.

¹⁵⁸ Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.25.

Çin'in, Arnavutluk'un siyasi desteğine; Arnavutluk'un da Çin'in ekonomik desteğine ihtiyacı vardı.¹⁵⁹ Arnavutların Sovyet Bloğundan umdukları yardımın %90'ını Çin karşılamıştır.¹⁶⁰ Çin'in mali yardımı 1954'te 2.5 milyon dolarlık hibe ve 12.5 milyon dolarlık krediyle başlamıştır. Ocak 1959'da, Çin 13.75 milyon dolarlık kredi sağlamıştır. İki ülke arasında 2 Şubat 1961'de imzalanan anlaşmaya göre, Çin, Arnavutluk'un 3. beş yıllık kalkınma planı çerçevesindeki 25 büyük sanayi projesinin inşası için 125 milyon dolarlık kredi vermiştir. 1965 ve 1970'te Arnavutlar Çin ile dördüncü ve beşinci 5 yıllık kalkınma planları için kredi görüşmesinde bulunmuşlardır.

1954-1975 yılları arasındaki Çin'den alınan toplam kredi miktarı yaklaşık 500 milyon doları bulmuştur. Kredi ve hibe yardımlarının dışında, Çin 1960-63 yılları arasında 430.200 ton tahıl ve buğday yardımı da yapmış, bunu azalan bir şekilde 1963'ten sonra da her yıl devam ettirmiştir. Arnavutluk'un Sovyetler Birliği'nden ayrılıp, Çin'e yaklaşması iki ülke ile ticaretini de aynı oranda etkilemiştir. 1961'de ticaretinin %54'ünü SSCB, %7'sini Çin ile yaparken, 1964'te Çin ile ticaret oranı %55'e çıkmış, SSCB ile ticaret oranı ise 0'a düşmüştür. 1960'lı yılların ortalarından itibaren Arnavutluk %60 ve %70 oranında dış ticareti Çin ile yapmıştır. Çin ile olan ticari ilişkilerin ve Çinli uzmanların Arnavutluk'un 3. beş yıllık kalkınma planı krizine iyi geldiği bir gerçektir. Ancak, Çin mallarının kalitesi ve Çinli uzmanların niteliği Sovyetler Birliğiyle kıyaslanamazdı. Çin'in SSCB'ye göre geri olması ve kendi ekonomisini de iyileştirme ihtiyacı ilerleyen yıllarda Çin'in Arnavutluk'a yardımında düşüşe neden olmuştur.¹⁶¹

Çin'in ideolojik müttefikine yaptığı ciddi ekonomik yardım, dolaylı askeri yardımla da pekişince Arnavutluk'ta güven hissi uyandırmıştır.¹⁶² Buna bağlı olarak, Mao Zidong'la Enver Hoca arasında bazı anlaşmalar yapılmıştır. Arnavutluk, Çin'e bir deniz üssü verecek ve bunun karşılığında da Çin, Arnavutluk'a bir füze üssü

¹⁵⁹ Peter R. Prifti, *a.g.e.*, s.80.

¹⁶⁰ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s.411.

¹⁶¹ Peter R. Prifti, *a.g.e.*, s.80-81.

¹⁶² Peter R. Prifti, *a.g.e.*, s.245.

verecekti.¹⁶³ Ancak Çekoslovakya'nın 1968'de Sovyet liderliğindeki Varşova Paktı ülkeleri tarafından işgal edilmesi Arnavut yönetiminde travmatik bir etki yapmıştır. Bu olay, Arnavutlara Avrupa'daki jeopolitik gerçekleri ve Sovyet saldırısına karşı Çin'in askeri desteğine güvenemeyeceklerini göstermiştir. 1969'daki Çin-Sovyet sınır çatışmaları da Çin'in askeri anlamda güçlü olmadığını kanıtlamıştır. 1960'ların sonlarında Arnavutluk, Avrupa'da sadece siyasi değil, askeri olarak da savunmasız hale gelmiştir.¹⁶⁴

Resim 28: Enver Hoca ve Mao

Arnavutluk ve Çin, çeşitli kısa ve uzun vadeli anlaşmalarla birbirine bağlıydı. Kasım 1974'te Bükreş ve Tahran üzerinden Tiran ve Pekin arasında haftalık havayolu seferleri başlamıştır. Arnavutluk Bilimler Akademisi ve Çin'deki akademi düzenli olarak teknik ve bilimsel projelerde işbirliği yapmışlardır.

Çin'in Arnavutluk'a tavrı 5 yıllık Arnavutluk-Çin ekonomi paktının Temmuz 1975'de imzalanmasıyla değişmiştir. Değişim, Mao'nun Arnavutluk ekonomisine mali yardımını sürdürmeme kararı sonucunda ortaya çıkmıştır. Mao, muhtemelen bu kararı 1970'lerin başlarında Çin'in siyasi önceliklerini yeniden değerlendirdikten sonra almıştır. Arnavutluk bu kararlar Uzak Doğulu müttefiki için siyasi olarak gözden çıkarılabilir hale gelmiştir. Bu durum, iki müttefik arasındaki ekonomik

¹⁶³ <http://www.arnavut.com/enver-hoca-donemi-arnavutluk/> (24.03.2013)

¹⁶⁴ Peter R. Prifti, *a.g.e.*, s.245.

ilişkileri de etkilemiştir. 3 Temmuz 1975'te iki ülke arasında imzalanan Arnavutluk'un 6. beş yıllık kalkınma planına denk gelen bu 5 yıllık (1976-80) pakta göre, Çin, Arnavutluk'a uzun vadeli faizsiz kredi sağlayacaktı. Ancak, bu pakt çerçevesindeki Çin yardımı Arnavutların beklentileri altında kalmıştır.¹⁶⁵

Çin ile ilişkiler Arnavutluk'un yavaş yavaş dış dünyaya açılmasına da yol açmıştır. 1976 yılında Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'nin ismi Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti olarak değişmiştir.¹⁶⁶

1977'de Çin hala Arnavutluk'un en büyük ticaret ortağı olmasına rağmen ekonomik yardım önceki yıllara göre büyük oranda azalma göstermiştir. İlişkilerin bozulmasıyla birlikte ayrıca ekonomik ve teknik desteğini tamamen kesme olasılığı da belirlemiştir. Bu da Arnavut liderleri özellikle ülkeye yakın yeni ticaret ortakları aramaya yönlendirmiştir.¹⁶⁷

1976'da Mao'nun ölümü ve aynı dönemlerde Arnavutluk'un da kültürel, askeri ve ekonomi sektörlerindeki memnuniyetsizlikle sarsılması 6. ve 7. AEP kongresi arasındaki başlıca iç siyasi olaylardır.¹⁶⁸

Arnavutluk'un ikili ilişkilerde yaşadığı sorunlar ve sonuçlar Yugoslavya ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin kopması gibi Çin ile olan ilişkilerin de kesilmesi ile devam etmiştir.¹⁶⁹

7 Temmuz 1977'de AEP basın organı Zerli Popullit, Çin'in dış politikasını sert bir şekilde eleştiren bir yazı yayınlamıştır. Çin'in ABD ve Üçüncü Dünya ülkelerine uyguladığı politikalar yüzünden Çin'i fırsatçılık ve Marksizm-Leninizm öğretilerinden uzaklaşma ve devrimi sabote etmekle suçlamıştır. Arnavut saldırısı Çin dış politikası ile ilgili 2 temel konu üzerine yoğunlaşmıştır. 1- Çin'in 2 süper güçten SSCB'nin ABD'ye göre daha saldırgan ve tehlikeli olduğu görüşü, 2-Çin'in 3

¹⁶⁵ Peter R. Prifti, *a.g.e.*, s.82.

¹⁶⁶ Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.25.

¹⁶⁷ Peter R. Prifti, *a.g.e.*, s.89.

¹⁶⁸ Peter R. Prifti, *a.g.e.*, s.245.

¹⁶⁹ Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.26.

dünya kavramı: süper güçler dünyası, sanayi ülkeleri dünyası ve gelişmekte olan ülkeler dünyası

Resim 29: AEP basın organı Zerli Popullit

Yazıya göre, Çinliler gerçekte halklara ve devrimcilere devrimden vazgeçmek için üçüncü dünya ülkeleriyle güçlerini birleştirmeleri çağrısında bulunmuştu. 7 Temmuz'dan sonra bunun gibi Çin'e saldıran birkaç yazı daha yayınlanmıştır.

Arnavutluk'un Çin ile kopuşu, 1969'da Arnavutluk'un Çin için siyasi değerini kaybetmesiyle Çin'in diplomatik ve siyasi izolasyondan kurtulduğunda başlamıştır. 1971-72'de Çin ile ABD arasında başlayan diyalogla şekillenmiş ve 1976'da Mao ve Chou En-lai'nin ölümüyle radikallerin düşmesi, ılımlıların yükselerek önemli görevlere getirilmesiyle geri dönülmez bir noktaya gelmiştir. Son olarak Arnavut liderleri tarafından komünizme ihanetle suçlanan Tito'nun Çin'in yeni liderleri tarafından daveti üzerine 30 Ağustos-7 Eylül 1977'de yaptığı 9 günlük ziyaret, Çin'in Yugoslavya'nın bağlantısızlar politikasını onayladıklarını göstermekle beraber, Hoca'yı da oldukça kızdırmıştır.

Sonuç olarak, Çin'in ABD ve Yugoslavya ile ilişkileri, Arnavutluk'ta devrimci ruhtan ayrılıp, SSCB'den farksız olarak revizyonist bir ülke haline geldiği algısını

oluşturmuştur. 1978'de ilişkilerin kopuşu ile birlikte, Çin'in Tiran, Belgrad ve Bükreş'ten oluşacak anti Moskova Balkan Antantı planları da son bulmuştur.¹⁷⁰

2.6.4. Uluslararası İlişkiler Değerlendirmesi

1970'in başlarında Arnavutluk, Yugoslavya ve Yunanistan ile ekonomik ilişkilerini genişletmiş, İtalya'nın yanı sıra bu iki ülkeyle de uzun vadeli anlaşmalar imzalamıştır. 22 Mayıs 1976'da Yunan hükümeti ekonomi delegasyonu Arnavutluk'ta uzun süreli önemli bir ekonomi paktı ve o yıl için ticaret protokolü imzalamıştır. Bu pakt, savaş sonrası Arnavutluk ve Yunanistan ekonomik ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuş, Arnavut liderler de ülkeye daha yakın kanallar aramaya başlamışlardır.

Bu pakt ayrıca dolaylı olarak Çin'in mali desteğinin azaldığının da bir göstergesidir. Diğer yandan, Arnavutluk'un 26 Ocak-5 Şubat 1976 tarihlerinde Atina'da düzenlenen Balkan Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansı'na katılmayı reddetmesi izolasyonun ve diğer Balkan ülkeleriyle ideolojik ve siyasi farklılıkların devam ettiğini göstermekteydi. Tiran, Balkanlarda çoklu işbirliğindense, ikili işbirliğinin daha faydalı olacağını düşünüyordu.¹⁷¹

Arnavut liderleri sistemleri uyuşmayan uluslar arasında barış içinde bir arada yaşama doktrinine karşı çıkmışlardır. Ayrıca sosyalizme barışçıl değil silahlı mücadele ile geçilebileceğini savunmuşlardır. Arnavutluk'un Stalinci yöneticilerinin en büyük stratejisi uluslararası gerginlikleri kamçulamaktı. Hoca-Şehu rejimi dayanıklılığını biraz da İkinci Dünya Savaşı'ndan beri komünist dünyada süregelen gerginlik ve krizlere borçludur. 1948'de Stalin ve Tito arasında yaşanan ve Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkarılması ile sonuçlanan gerginlik Hoca'nın grubunu tasfiyeden kurtarmıştır. 1956 Macar devriminde doruğa çıkan Sovyetler Birliği ve Macarlar arasındaki gerginlik Hoca liderliğini Krushchev ve Tito arasında giderek artan uzlaşma sonucu büyüyen tehditten kurtarmıştır.

¹⁷⁰ Peter R. Prifti, *a.g.e.*, s.253-256.

¹⁷¹ Peter R. Prifti, *a.g.e.*, s.82-83.

Uluslararası detant Arnavutluk rejiminin en büyük dış düşmanıydı. Barış içinde bir arada yaşama, NATO ve Varşova Paktı blokları arasındaki ilişkilerin normalleşmesi, Doğu ve Batı, sosyalist ve kapitalist ülkeler arasındaki gerilimin azalması, Arnavutluk saldırgan dış politikasını yıpratmaktaydı. Detant, Güneydoğu Avrupa'da Arnavutluk'un daha da yalnızlaşması ve rejim üzerinde reform ve değişim baskısının artması anlamına geliyordu. Arnavutluk, nükleer silahların kontrolü ile ilgili SALT paktları da dahil bütün Sovyet-Amerikan anlaşmalarını geçersiz kılmıştır. Avrupa'daki diğer ülkelerin aksine Arnavutluk, Avrupa kolektif güvenliği ilerletmek ile ilgili tüm çok taraflı konferanslara katılmayı reddetmiş, 1975'te Helsinki'de düzenlenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na katılmayan tek ülke olmuştur. Moskova'nın liderliği altındaki komünist bloğu birliği sayesinde 1960'a kadar Arnavutluk'un izolasyonizm sorunu gerçeklikten öteydi. Blokla özdeşleşmiş rejim dış dünyaya karşı güçlü ve dayanıklı gözükmekteydi. Ancak, 1961'de SSCB ile kopuşla birlikte Arnavutluk'un siyasi durumu değişmiş, ülke büyük ölçüde sadece Doğu Avrupa değil, Batı'dan da izole olmuştur. Arnavut nüfusu üzerinde, Avrupa'da izole olmanın yarattığı psikolojik etkiyi dengelemek için, rejim 700 milyon nüfuslu Çin ile müttefikliğe önem vermiştir. Bu dönemde Arnavutluk, bütün dünyadan Marksist-Leninist komünist partiler ve gruplar için Avrupa kıtasının Mekke'si olmuştur.¹⁷²

Enver Hoca 5. Parti Kongresi esnasındaki uluslararası durumdan bahsederken iki süper gücün yeryüzü üzerindeki hakimiyetini ve ittifaklarını emperyalist amaçlarını gerçekleştirme amaçlarına bağlamış, Tito ve Gandi'yi de onların kuklaları olarak nitelendirmiştir. Ancak, böyle bir ortamda halkların emperyalizme ve modern revizyonizme karşı mücadelesi ve devrimin bütün kıtalara yayıldığını vurgulamış, halkların silahlı mücadelesine değinmiş ve Vietnam halkını bu mücadelenin iyi bir örneği olarak göstermiştir ve onları desteklemiştir.

Avrupa'yı da kapitalist, emperyalist ve revizyonist klikler arasındaki çelişkilerin, pazarlık ve rekabetlerin geniş bir alanı olarak değerlendirmiştir. Avrupa'da iktidarda bulunan bütün revizyonist klikler ve Sovyet revizyonistlerinin Demokratik Alman

---

¹⁷² Peter R. Prifti, *a.g.e.*, s.243-244.

Cumhuriyeti'ni kendilerine engel olarak gördüklerini ve Arnavutluk halkı ve Emek Partisi'nin ise Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni desteklediğini belirtmiştir. Arnavut halkının Amerikan emperyalizmine ve İsrail'e karşı Arap halklarının mücadelesini de destekleyeceğini vurgulamıştır.

Enver Hoca, dış politikada Arnavut Halk Cumhuriyeti'nin üç komşu ülkeyle, iyi ilişkiler kurma arzusunda olduğunu belirtmiş, bunlardan birinin iyi ilişkiler kurma arzusunda olmamasının kendi sorunları olmadığı düşüncesindedir. Yunanistan'ı monarşist ve faşist olarak nitelendiren Enver Hoca Yunanların göz diktiği Güney Arnavutluk'u asla onlara vermeyeceklerini dile getirmiştir. Enver Hoca, Yunanistan'ı eleştirirken, Türk halkına duyduğu dostluğu ifade etmiş, Kıbrıs meselesinde her zaman çarpışmaya hazır olduklarını vurgulamıştır.¹⁷³

Balkanlarla ilişkiler ile ilgili olarak, 7. Parti Kongresi raporunda Hoca, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile ilişkilerin geliştirildiğini ancak Sovyetlerin maşası olarak adlandırdığı ve Arnavutluk'a düşmanca bir politika izleyen Bulgaristan ile ilişkilerin gelişmediğini vurgulamıştır. ABD ve SSCB dışındaki diğer ülkelerle ilişkilerini sürdürürken Arnavutluk ideolojisi, ticaret ve kültürel konulardan ayırma ilkesini uyguluyordu. Örneğin, Yugoslavya ile ideolojik polemikleri devam ederken, diplomasi, ticaret ve kültür alanındaki ilişkileri sürdürebiliyordu. Arnavutluk'un Tito'ya karşı tutumu 1948'den sonra dış politikasındaki mihenk noktası olmuştur. Yugoslav revizyonizmi, sosyalizme karşı mücadelede enternasyonalist emperyalistlerin en büyük silahı olarak görülmekteydi. Tiran'ın SSCB'ye bakışı değişmemiş, Arnavutluk Partisi liderleri, Moskova'yı modern revizyonizmin merkezi olarak görmeye devam etmişler, Sovyet liderlerinin ilişkileri normalleştirme girişimlerini reddetmişlerdir.

Arnavutluk'a göre Yugoslavya gibi SSCB de artık sosyalist bir ülkeden ziyade kapitalizmin yerleştiği ve hayatın Çar Rusya'sına göre daha umutsuz olduğu bir ülkedir. Hoca'nın Partinin Kasım 1976 kongresinde sunduğu raporda Arnavut-Çin ilişkilerinin dostça sürdüğünü ve Arnavutluk ve Çin Partileri ve halklarının müttefik

---

¹⁷³ Enver Hoca, *a.g.e.*, s. 60-73.

ve dost olduklarını vurgulamıştır. Ancak, raporunun bazı bölümleri bu yargıya zıt düşmekte, Çin'in dış politika tutumunu eleştirmektedir. Çin'in ABD ile gelişmekte olan ilişkileri, NATO ve Ortak Pazara olan desteğini ve Sovyet askeri gücü ile mücadele edebilmek için ABD'nin savunma şemsiyesi altına girmesi Hoca'nın saldırdığı konuların başında gelmekteydi. Çin'in ABD'ye siyasi ve ekonomik imtiyazlar sağlayan bu politikasının sonucunda ise ulusal egemenliğinin tehlikeye girebileceğini söylemiştir.

SSCB ile kopuşun ve Çin ile SSCB arasındaki ayrımın ardından Arnavutluk devrimci komünist partilerin kurulmasını teşvik etmiştir. Arnavutluk, yaklaşık 15 yıl boyunca devrimci gruplar için Avrupa kıtasının ideoloji merkezi olmuştur. Arnavutluk ve Çin Partileri model partiler, Hoca ve Mao da model devrimci liderler olarak görülmüşlerdir. 7. Parti Kongresi'nde Hoca-Şehu liderliği Arnavutluk'u devrimin ideolojik merkezinden kurumsal merkezine dönüştürme fikrini ortaya atmışlardır. Arnavutluk, Lenin ve Stalin dönemindeki Komintern görevini yapabilir ve Marksist ve Leninist partilerle yakın gelecekte uluslararası bir toplantı düzenleyebilirdi.

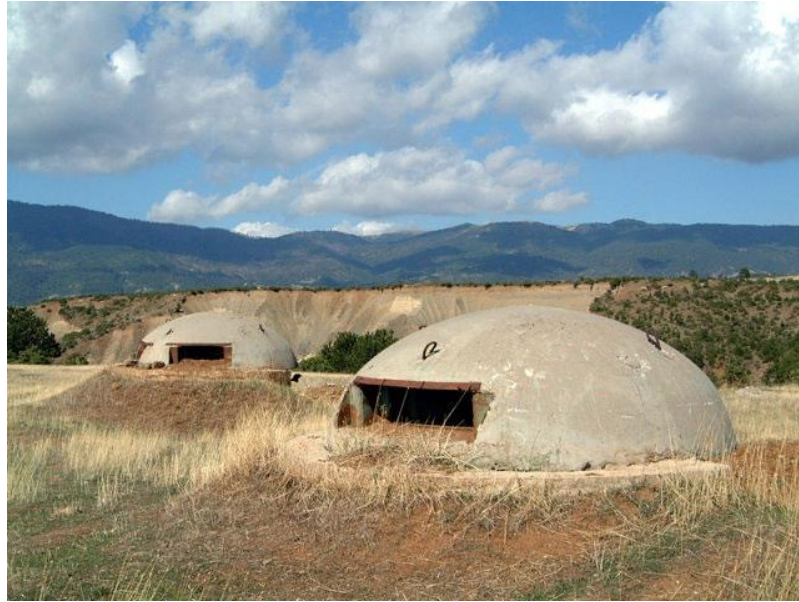
Kongre sonucundaki uluslararası tepkiler Arnavutluk'un dünya devriminin kalesi olarak Çin'in yerini aldığına ve Marksist-Leninist güçlerin öncüsü olduğuna dairdi. Yine raporunda, Arnavutluk'un izole olduğunu inkar etmiş ve 74 ülkeyle diplomatik ilişkilerinin olduğunu ifade etmiştir. 1977 yılı sonbahar geldiğinde Arnavutluk, İspanya, Batı Almanya ve Büyük Britanya hariç bütün Batı Avrupa ülkeleri dahil 80 kadar ülkeyle diplomatik ilişki kurmuş yine de militan ideolojisi, devrimci duruşu, Avrupa ve diğer uluslarla daha geniş kültürel ilişkiler geliştirmeyi reddetmesi yüzünden Balkanlar ve Avrupa'da Soğuk Savaş adası olarak kalmıştır. Hocanın 7. AEP Kongresi'ndeki raporu; Arnavutluk'un dogmatik Stalinci dış politikasının devam ettiğini, parti politikasının Arnavutluk'u neredeyse bütün ülkelerden izole etmeye devam ettiğini, Marksist-Leninist komünist partilerle ilişkilerin yoğunlaştırıldığını ve Çin ile Arnavutluk arasındaki ideolojik farklılıkların giderek büyüdüğünü göstermiştir.¹⁷⁴

---

¹⁷⁴ Peter R. Pifti, *a.g.e.* s.248-252.

Sosyalist devletler içerisinde doktrin anlamında en az değişikliği Arnavutluk'un yaptığı söylenebilir. Stalin'i kahraman olarak algılama tutumu değişmeksizin kalmıştır. Her ne kadar Fransa ve İtalya ile ilişkilere girildiyse de, Arnavutluk, İngiltere ve Amerika ile düzenli ilişkisi olmayan tek Avrupa ülkesiydi.¹⁷⁵

Enver Hoca, Çin'le olan bağlarını da tümüyle kopardıktan sonra 1985 yılındaki ölümüne kadar ülkeyi dış dünyadan tümüyle soyutlamıştır. Olası bir saldırıya karşı ülkenin her yerine 600.000 beton sığınak inşa ettirmiş, bu amaçla muazzam miktarlarda özel beton ve çelik ithal etmiştir.

Resim 30: Enver Hoca'nın inşa ettirdiği beton sığınaklar

Hoca'nın 1968'de yayımlanmaya başlayan toplu eserleri, 1990'da 71. ciltle son bulmuştur. Bunun yanı sıra diktatörün hatıratları ve günlükleri de yayımlanmıştır. Bu sayede Enver Hoca bir Marksizm-Leninizm ustası olarak tarihte yerini almıştır.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s.412.

¹⁷⁶ <http://www.arastirilm.net/tag/sosyalizm/page/5> (15.04.2013)

BÖLÜM 3: ENVER HOCA SONRASI ARNAVUTLUK

3.1. Ramiz Alia Dönemi

3.1.1. Enver Hoca'nın Ölümünden Sonra Ülkenin Durumu (1985-90)

Arnavut piramidi¹⁷⁷ Arnavutluk'un siyasi sistemini özetleyen yerinde bir deyimdir. Bu ifade, en yaşlı ve en seçkin kişinin kanunları koyduğunu belirten hiyerarşik yapıyı tanımlamaktadır. AEP'de de Enver Hoca böyle bir rol üstlenmiştir. Enver Hoca'nın ölümü bir devrin bitişi, bir devrin başlangıcıydı. Hocanın ölümünden 2 gün sonra Ramiz Alia parti genel sekreterliğine seçildi.¹⁷⁸

Resim 31: Ramiz Alia

¹⁷⁷ Arnavut toplumunda klanın rolünü ifade eden ve en seçkin kişinin kanun yapıcı olduğunu tanımlayan hiyerarşik yapıdır.

¹⁷⁸ Miranda Vickers, James Pettifer, *Albania From Anarchy to a Balkan Identity*, New York University Press, New York, 1997, s.10-11.

Komünist seçkin sınıfın en gençlerinden biri olan Ramiz Alia'nın 1980'lerde Hoca'nın izinden yürüyeceği anlaşılmıştı. Alia, Hoca'nın güvenini kazanmış ve onun iç ve dış politikalarını sorgusuz uygulamaya devam edecek en uygun insandı.¹⁷⁹

Sovyetler Birliği ve Çin'den kopuştan sonra, ülke artan bir yoksulluk ve umutsuzlukla karşı karşıya kalmış, altyapının hızla bozulduğu ve köylülerin ilkel tarım araçlarını kullandığı bir ülke durumuna gelmişti. En yüksek ile en düşük maaş arasındaki fark 1/2 oranındaydı. Günlük yaşam oldukça ağır ilerlemekte, AEP, aileler dahil ülkedeki bütün kurumları kontrolü altında tutmaktaydı. Alia'nın gücü devralacağı, Hoca'nın ölümünden önce 1983 yılında AEP'nin ekonomi konferansında kendini belli etmişti. 1986-91 5 yıllık plan görüşmelerinde Hoca rol almamış, Alia söz sahibi olmuştu.¹⁸⁰

Nisan 1985'te Hoca'nın ölümünden sonra halk arasında Alia'nın diğer komünist ülkeleri izleyeceği, uluslararası izolasyona son vereceği, siyasi, ekonomik ve sosyal reformlar yapacağı umutları artmıştı.

Alia, iktidarının hemen başında partinin muhafazakâr ve daha liberal kanatlarının baskısı altında kaldı. Muhafazakâr kesim, Alia'ya 1973'te tasfiye edilenlerle yakın bağlantısı olduğu şüphesiyle bakarken, liberal kanat özellikle de entelektüellerin Alia ile ilgili umutları büyüktü ve onu Arnavutluk'un Gorbaçov'u olarak görüyorlardı.

1980'lerin ortalarında Arnavutluk ciddi sorunlar yaşıyordu. 1978'de Çin'in yardımı kesmesi, rejimin yabancı yardımı reddetmesi, yabancı kredi ve yatırımların yasaklanması, merkezileştirilmiş ekonomik sistem gibi etmenler ülkeyi düşük üretim ve ekonomik kriz gibi sıkıntılara sokmuştur. İşsizlik artmış, üretim düşmüş, kıtlıklar yaşanmış, kısacası ülke, Avrupa'nın yaşam standartları en düşük ülkesi olmuştur. Ekonomik sorunlar, 1980'lerin ikinci yarısında yaşanan büyük kuraklıkla daha da ciddi bir hal almıştır.¹⁸¹

¹⁷⁹ Elez Biberaj, *Albania in Transition the Rocky Road to Democracy*, Westview Press, Colorado, 1998, s.26.

¹⁸⁰ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.12.

¹⁸¹ Elez Biberaj, *a.g.e.* s.26-27.

1986'nın başındaki AEP'nin kongresinde Alia'nın reformlar ile ilgili sunduğu kararsız ve alçak gönüllü tasarıları onun siyasi gücü ve yeteneğini ortaya koyan ilk ciddi sınavı olmuştu. Kırsal kesimde hayat kolektifleşmenin başlamasından bu yana aynıydı. Yiyecek sıkıntısı, düşük sanayi ve tarım üretimi ve diğer teknik sorunlar ekonominin başına bela olmuştu. Bütün alanlardaki durgunluk devam ediyordu. Sanayinin modernizasyona ihtiyacı vardı. Siyasi anlamda eski süper güç müttefiklerle ilişkiler koparıldığında yüklü bir miktarda dış borç vardı.¹⁸²

Alia her ne kadar göreve geldiği zaman Arnavutluk'un genel siyasetinde sapmalar olmayacağını dile getirse de ülkenin bulunduğu ekonomik krizden ve de değişen konjonktürün etkisiyle dış politik çizgisini pasif durumdan aktif hale getirmek zorunda kalmıştır.¹⁸³

Alia, 1985 ile 89'un sonu arasında merkezi ekonomik sistemi düzeltmeye çalışmış, diğer ülkelerle ilişkileri geliştirmeye başlamıştır. Alia'nın önlemleri, değiştirmekten ziyade komünist sistemin iyileştirilmesi yönündeydi. AEP halkın taleplerine karşı duyarsız kalmış, Alia, ekonomik birimler arasındaki rekabete ve pazarların gelişmesine karşı çıkmıştır. O da özel mülkiyetin yasallaştırılmasına hayır demiştir. Doğu Avrupa'daki diğer komünist partiler yönetimi gevşetirken, AEP, Sovyet Bloğu'nda meydana gelen demokratik reformları yapmaktan kaçınıyordu ve Doğu Avrupa'nın iç sorunlarını revizyonist politikalarına ve sosyalizme ihanete bağlıyordu.¹⁸⁴ Alia, AEP'nin gelecekte de Marksizm-Leninizmin ve devrim ve sosyalizm davasının savunulması için modern revizyonizmin tüm eğilimlerine karşı ilkeli mücadelesini sürdüreceğini vurguluyordu.¹⁸⁵

1987'den sonra Doğu Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkilerde ilerleme yaşanmış, Mısır, Libya gibi laik İslam ülkelerine ise açılım yapılmıştır.¹⁸⁶

¹⁸² Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.* s.13-14.

¹⁸³ Kader Özlem, "Dış Politika Ekseninde Balkanlarda Arnavutlar ve Arnavutluk", [http://www.balturk.org.tr/dis-politika-ekseninde-balkanlarda-arnavutlar-ve-arnavutluk/\(02.08.2014\)](http://www.balturk.org.tr/dis-politika-ekseninde-balkanlarda-arnavutlar-ve-arnavutluk/(02.08.2014))

¹⁸⁴ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.28.

¹⁸⁵ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu*, Sun Yayıncılık, İstanbul, 1989, s.119.

¹⁸⁶ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.15.

1960'lı ve 1970'li yıllar süresince tüm bölgesel işbirliği girişimlerine katılmayı reddeden Arnavutluk'un, 1988 yılı Şubat ayında yapılan Balkan Dışişleri Bakanları Konferansı'na katılması geleneksel dış politikadan önemli bir sapmayı göstermiş ve yıllarca süren yalnızcılığa son verildiğinin ilk işaretlerinden birini teşkil etmiştir. Tiran, ayrıca, Ocak 1989'da Balkan Dışişleri Bakanları Yardımcılarının toplantısına ev sahipliği yapmış ve bu toplantı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Tiran'da yapılan ilk bölgesel çok taraflı toplantı olmuştur. Aynı tarihlerde Arnavutluk Dışişleri Bakanı Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Türkiye ile Arnavutluk arasında Kültür Antlaşması ve Posta Hizmetleri Antlaşması imzalanmıştır.¹⁸⁷ Aynı yıllarda hem basında özgürleşme hem de edebiyatta entelektüel iyileşme olmuştur. 1988 baharında Arnavut basınında rejimin dogmatik politikaları eleştirilmeye başlanmıştır.¹⁸⁸

SSCB'deki değişim rüzgârları ve beraberindeki glasnost-açıklık" ve "perestroyka-siyasi sistemin, devlet örgütünün ve hükümet organlarının yeniden yapılanması" politikaları Arnavutluk'u da etkilemiştir. Balkan ülkelerinde ve Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerde birer birer rejim çöküşlerinin yaşanması, Çavuşesku ve Jivkov gibi diktatörlerin devrilmesi, Arnavutluk'u reformlara ve demokrasi sürecine itmiştir.¹⁸⁹

1989 yılında Gorbaçov liderliğinde başlatılan demokratikleşme rüzgârları karşısında Ramiz Alia'nın tavrı bu rüzgârın dışında kalmak şeklinde olmuştur. Alia, bu rüzgârı değerlendirirken demokrasi ve insan haklarının, Doğu Bloğu ülkelerindeki derin ve geniş boyutlu sorunları çözmeye tek başına yeterli olamayacağını savunarak, bunun ekonomik, toplumsal ve siyasal hayatta sivil savaşa kadar gidebilecek bir kaos ve anarşi ortamı yaratacağından duyduğu endişeyi belirtmiştir. Bu endişelerden yola çıkan Alia, Arnavutluk için değişimi kabul etmekle birlikte, bunun ancak sosyalist sistem içinde gerçekleşmesi gereğinden bahsetmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.28.

¹⁸⁸ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.16-17.

¹⁸⁹ Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.17.

¹⁹⁰ Nuray Bozboru, "Arnavutluk'ta Demokratikleşme Çabaları ve Sorunlar", ("Albania's Democratization Efforts and Issues") *Avrasya Dosyası*, Cilt:8, Sayı:3, 2002, s.158.

Alia, 1989'da Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşünü yönetici sınıflarının Marksizm-Leninizm'den sapmasının bir sonucu olarak yorumlamıştır. Komünist rejimin büyük destek aldığı ısrar eden Alia, Arnavutları Sovyet Bloğu'nda meydana gelen kapitalizmin inşasına izin veren tehlikelerden ders almaya zorlamıştır. Romanya diktatörü Nikolay Çavuşesku'nun idamının arifesinde 11 Aralık 1989'da komünist kontrolündeki Ticaret Birlikleri Konseyine yapmış olduğu konuşmada Doğu Avrupa'da yaşanan sorunların Arnavutluk'ta görülmeyeceği, bu krizin sosyalist toplum krizi olduğunu, teori ve pratikte sosyalizm krizi olmadığını savunmuştur. Çavuşesku rejiminin devrilmesi Arnavut yönetiminde şok dalgası yaratmıştır. Ölümünden bir ay önce Çavuşesku, Romanya'nın diğer Doğu Avrupa ülkeleri örneğini izleyeceği olasılığını reddetmişti. Arnavut liderliği kendisini Çavuşesku ile özdeşleştirmekten uzaklaşmada hızlıydı. Hatta Avrupa'nın en diktatör iki rejimi arasındaki benzerliği de Çavuşesku sonrası yönetimi ilk tanıyan ülkelerden biri olarak aza indirgedi. Halk meclisindeki bir konuşmasında AEP politbürounun en liberal üyesi olan Çami, Çavuşesku'nun kişisel ve diktatör yönetimini, anti popüler ve anti sosyalist politikalarını lanetlemiştir. 1 Ocak 1990 tarihinde ulusa hitabında Alia, vatandaşlarına komünist yönetim altındaki elde edilen zaferleri hatırlatmış ve Arnavutluk'un sosyalizm yolundan sapmayacağını dile getirmiştir.¹⁹¹

Ancak bir yandan Doğu Bloğu'nda demokratikleşme yönünde esen değişim rüzgârları, öte yandan Arnavutluk'un dış ilişkilerinde başlatılan liberalleşme, Arnavutluk iç siyasetindeki kısıtlayıcı rejim ile büyük bir çelişki yaratmıştır. Bu çelişkinin de etkisi ile Romanya'daki olayları takiben toplumda iç siyasetin demokratikleşmesi yönünde yükselen talepler Alia ve partisini iç siyasette yeni düzenlemeler yapmak zorunda bırakmıştır.¹⁹²

3.1.2. Reforma Doğru İlk Adımlar

Alia, önemli reformlar başlatmayı ancak Romanya rejimi devrildikten sonra düşünmeye başlamıştır. 1990 yılının Ocak ayında acilen toplanan merkez komitesi

¹⁹¹ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.32-33.

¹⁹² Nuray Bozbora, *a.g.e.*, s.158.

toplantısında Alia, Arnavutluk'un Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşünden ders çıkarması gerektiğini söylemiştir. Alia, radikal ekonomik reform taleplerine cevap vermenin ve diğer siyasi partilerin kurulmasına izin vermenin ekonomik ve siyasi sorunları daha da ağırlaştırabileceğini hatta Arnavutluk'un sosyalist sistemini yıkabileceğini düşünüyordu. Ülkede yurtdışından değişim için yapılan çağrılarının destek bulmadığını söyleyen Alia, rejiminin meşruluğunu arttırmak ve siyasi istikrarı garanti etmek için eski komünist taktiği olan ulusal konulara vurgu yaparak, AEP ve sosyalizmi ülkenin bağımsızlığıyla ilişkilendirmiştir.¹⁹³

Liderlik AEP'nin artık yavaş yavaş tükendiğinin farkındaydı hatta bazı genç AEP üyeleri, Arnavut komünizminin 1960'ların sonu 70'lerin başında yaşanan Mao etkili Kültür Devrimi sırasında yıpranmış olduğunu; Çin'den koptuktan sonra ise birçok parti biriminin ve kurumun aslında Hoca'nın ideolojisini terk ettiğini, bu ideolojinin sadece bir gölge olduğu teorisini ortaya atmışlardır. Ulusal Kurtuluş Savaşı hayaletinin Alia'nın üzerinde çoğulculuk konusunda etkisi olmuştur. Merkez Komite çoğulculuğu Balli Kombetar ve Legaliteti'nin hortlaması ve antipopüler, antidemokratik ve antiulusal kurumların yaratılması olarak görmüştür. Merkez Komitenin ekonomi raporu ise acil önlemler alınması gerektiğini belirtiyordu.¹⁹⁴

Yine de Alia, aynı tarihte demokratikleşme süreci adını verdiği siyasi ve ekonomik reformlar programını başlattı. Merkez komite genel kurulunun aldığı kararlara göre alt seviyedeki parti organizasyonları açık toplantılar düzenleyecekler, işçiler yönetici seçimlerinde daha önemli rol oynayacaklar, kadro seçiminde rekabet olacak, seçilenlerin görev süreleri kısıtlanacaktı.

Ekonomik alanda ise, genel kurul karar almada yerel otoritelere ve işletmelere daha fazla otonomi veren âdemimerkeziyetçiliği onaylamıştır. Tarımsal üretimi arttırmak ve büyüyen kıtlıkla başa çıkmak için kooperatiflere üretim fazlası ürünleri özgürce satma izni verilmiştir. 1944 komünizmden bu yana yetkililer, ilk kez pazar gücünün ekonomiyi düzenlemede önemli rol oynadığını belirtmişlerdir.

¹⁹³ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.35.

¹⁹⁴ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.22.

1990 Nisan'ında yapılan Merkez Komite genel kurulunda Alia, Mayıs'ta Halk Meclisi tarafından da resmi olarak onaylanan değişiklikleri sundu. Hükümet, insan hakları uygulamalarını uluslararası düzeye taşıyacak, Arnavutlara yurt dışı seyahat hakkı verilecek, dini propaganda yasağı kalkacak ve ilticacılar için ölüm cezası kalkacaktı. 1960'larda tasfiye edilen Adalet Bakanlığı yeniden oluşturuldu ve hükümet yasa egemenliğine teslim oldu. Hoca'nın ideolojisine zıt olarak, Alia, hükümetin yabancı yatırımlara izin vereceğine dair yeni kanunlar yayımlanacağını belirtmiştir.

Sadece 2 ay önce Dışişleri Bakanı Reis Malile'nin Tiran'ın 2 süper güçle ilişkilerinin restorasyonuna ve yabancı kredi ve yatırımlara karşı çıktığını tekrar vurgulamasına rağmen, Alia, ülkesinin Washington ve Moskova ile ilişkileri normalleştirme arzusunu ifade etti. Arnavutluk aynı zamanda 15 yıldır uzak durduğu Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na da kabulünü istedi. Bu, 2 süper güçle ve çok uluslu şirketlerle ilişkileri tümüyle reddeden Hoca'nın dış politikasından keskin bir ayrılıştı. Mayıs'ın başlarında BM Genel Sekreteri Javier Perez de Cuellar, Tiran'ı ziyaret etti. Bu, Çin'in başbakanı Zhou Enlai'nin 1967'deki ziyaretinden beri ilk yabancı üst düzey konuktu. De Cuellar, toplantıdan önce verdiği demeçte Arnavutluk'un tek partili sistemini eleştirdi. Arnavut lider ise karşıt partilerin kurulmasına izin vermeyeceğini bir kez daha yinelerken bütün siyasi mahkumların serbest bırakılmasına ve cami ve kiliselerin açılmasına dair sözler verdi.¹⁹⁵

3.1.3. Arnavutluk'ta Komünizmin Çöküşü

3.1.3.1. Büyükelçilik Krizi

Alia'nın aldığı önlemlerin hiçbiri, gelecek 12 ayda parti ve hükümetin yüz yüze geleceği krizden kaçmaya yetmeyecekti. Önemli bir değişim, gelecek 3 ay içinde parti liderliğinin düşüncesini etkiledi. Demokratik Cephe gazetesi Bashkimi gazetecilerinin bağımsız editoryal denetim talepleri üzerine insan hakları grupları kuran birçok gazeteci, tarihçi ve aydın, kendilerini partiden ayırmaya başladı. Bu dalga Tiran Üniversitesi öğrencilerini de içine aldı. Yabancı turistlerle ilgili bazı

---

¹⁹⁵ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.36.

kısıtlamalar kaldırılmış, 1990 Şubat'tan itibaren Batılı gazetecilere verilen vize oranları artmıştı. Şeffaflık bu aylarda anahtar kelime olmuş, Alia kendini Gorbaçov tipi bir reformcu rolüne sokmuştu. Ancak yine de bütün bu çabalar, tek partili devlet yapısı içindeki kurumsal değişimin hızını sınırlamak içindi.

Klasik devrim mantığında her küçük reform daha temel yapısal değişimler için iştah açıcıdır. Ceza hukukunda yapılan değişiklikler ve tarımdaki bazı kısıtlamaların kaldırılması radikal değişimleri arzulayan gençler için bir şey ifade etmemişti. Sanayide üretim azalmaya devam etmiş, toplam üretim kapasitenin %50-60'ını oluşturmaktaydı. Daha da önemlisi, tek parti sisteminin altını oyan sosyal süreç başlamıştı. Alia'nın reformlarını yeterli bulmayan Arnavutlar büyükelçiliklere sığınmaya başlamışlardı.¹⁹⁶

AEP'nin egemenliği sorgulanmaya başlamış, geçmişte partiye sadakatle hizmet eden entelektüeller ve parti üyeleri sistemin değişmesi gerektiği sonucuna varmışlardır. Gittikçe büyüyen bir muhalefete karşı karşıya kalan AEP'nin iç politika üzerindeki kontrolü zayıflamıştır. 1990 Temmuz'unda binlerce Arnavut, yabancı büyükelçiliklere ülkeden kaçmak için sığınmışlardır. Bu akın 2 Temmuz'da 100-150 civarındaki Arnavut'un İtalyan, Fransız ve Alman Büyükelçiliklerine girmesiyle başlamış, durum kontrolden çıkmıştır. Birkaç günde bazıları ülkenin en uzak bölgelerinden gelen altı bin Arnavut, yabancı büyükelçiliklere girmiş, on bin Arnavut, sığınmacılara destek olmak için başkentte gösteri düzenlemiştir. Arnavutluk, ilk kez dünya basınının manşetlerine oturmuştur. Bu da hükümet üzerinde baskı oluşturmuştur. Sonunda yetkililer mültecilerin göçüne izin vermişlerdir.

Ülkenin değişik bölgelerinden binlerce kızgın vatandaş Durres'te birleşerek komünist Arnavutluk'un gördüğü ülkenin en büyük halk hareketini gerçekleştirmiştir. %70'i işçi olan 4.794 Arnavut ülkeyi terk etmiş, çoğu Almanya'ya gitmiştir.

---

¹⁹⁶ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.23-25.

Resim 32: 1990-92 yılları arasında ülkeden kaçan Arnavutlar

Büyükelçilik olayları Arnavut hükümetine karşı güven problemi doğurmuş ve baskın sınıfla kitleler arasında bir uçurum yaratmıştır. Alia ise bunu geçiştirmiş, mültecilerin antikomünist hareketlerine karşı çıkmış, onları Arnavutluk komünist rejimini devirmekle ilgilenen yabancı güçler tarafından manipüle edilen holiganlar ve yanlış yönlendirilmiş bireyler olarak adlandırmıştır.

Alia, yeni ekonomik önlemler alarak, girişimcilere daha fazla otonomi tanınacağını duyurmuştur. Böylece, önceki politikadan farklı olarak, rejim hizmet sektöründe küçük ölçekli özel faaliyete izin vermiş olmuştur. Alia, merkez komite üyelerini sınırlı ve kontrollü bir özel sektörün etik ve ideolojik ilkelere zarar vermeyeceği konusunda ikna etmiştir. Giderek yayılan işçi sınıfının tepkisini önlemek için Bakanlar Kurulu 9 Temmuz'da iki kanun hükmü çıkarmıştır. Bunlardan biri eğer işçilerin çalışması kendi hataları dışında kesintiye uğramışsa maaşlarının %80'inin ödenmesi, ikincisi de her iş kategorilerine göre maaş ödenmesi hususuydu.

Alia'dan sonra göreve gelecek Dr. Sali Berisha¹⁹⁷, önceki hükümetin getirdiği reform limitlerini zorlamış, AEP'nin anayasa garantili tekeli sorgulamış, medyayı

¹⁹⁷ Sali Berisha(15 Ekim 1944): Birçok Batılı kaynak tarafından Müslüman olarak gösterilen Arnavut politikacı, Komünist Parti sekreterliği, 1992-1997 yılları arasında devlet başkanlığı ve 2005-2013 yılları arasında başbakanlık görevi yapmıştır.

komünizme hizmet eden bir avukat olduğu için suçlamış, çoğu Arnavutun yerel basına güvenmediği için yabancı radyo yayınlarını dinlediğini söylemiştir. Alia ile siyasi çoğulculuk konusunda zıt düşmüştür. Alia, Berisha'nın taleplerine alternatif olmadığı gerekçesiyle karşı çıkmıştır.¹⁹⁸

Büyükelçilik olayları parti liderliği içinde de krize neden olmuştur. Hoca'nın eşi Necmiye Hanımın çevresindeki muhafazakâr grup, Alia'nın İçişleri Bakanı'nı, Sigurimi başkanını ve 3 politbüro üyesini görevinden ayırması ile etkisini kaybetmiştir. Muhafazakârlar ise bu olayların arkasında reformistlerin olduğu düşüncesindeydi. Temmuz olayları, Hoca'nın mirasının sonu geldiğine işaret ediyordu.

Batılı hükümetlerin bu dönemde olayları etkileme kapasiteleri sınırlıydı. İngiliz ve Amerikan hükümetleri ile Korfu Kanalı olayından sonra el konulan altın rezervleri ile ilgili konuları görüşme başlamasına rağmen, bu dönemde Tiran'da iki hükümet de temsil edilmemişti. Alman Büyükelçiliği olaylar sırasında oldukça hasar görmüş ve onarımda iken kapalı kalmıştı. Fransız Büyükelçiliği de kapalıydı. Tam olarak çalışmakta olan misyonlar, Çin, Kuzey Kore gibi komünist ülkelerin elçilikleriydi.¹⁹⁹

Temmuz olaylarının akabinde (büyükelçilik olayları) birçok Batı ülkesi Tiran'daki büyükelçiliklerini Arnavutlukla ilişkileri dondurmak için kapatmıştır. 19-21 Ağustos'ta Helsinki komisyonundan bir delege Arnavutluk'u ziyaret etmiş, hükümetin reform çabalarını överken, insan hakları ihlali, siyasi mahkumlar, dini uygulamalardaki ciddi kısıtlamalar, medyanın üzerindeki komünist hakimiyet ve iktidardaki partinin bağımsız kuruluşlar oluşmasına izin vermemesi üzerinde durmuştur. Arnavutluk'un AGİK'e (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı) tam üyelik isteğine cevaben Helsinki Komisyonu Tiran'ın Avrupa'da gelişen demokratikleşme süreci, siyasi çoğulculuk ve serbest piyasa ekonomilerinden uzakta olduğunu belirtmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁸ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.50-55.

¹⁹⁹ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.28-29.

²⁰⁰ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.56.

3.1.3.2. Tek Partili Sistemin Sonu

Herhangi bir siyasi değişim yaşanmıyormuş gibi, Hoca dönemindeki bazı ilişkiler devam etmiş, Çin ile Eylül’de sülfürik asit santralının yeniden inşasına dair bir sözleşme imzalanmıştır. Aynı ay geçmişle ciddi bir ayrılık olarak, Alia ABD’yi ziyaret etmiştir. Ayrıca Arnavutluk, AGİK toplantılarına katılmaya başlamış, BM ile ilişkiler geliştirmiştir. Alia, Hoca’nın baskıcı sistemini terk etmeden uluslararası yardım elde edemeyeceğinin veya uluslararası bir örgüte katılamayacağıının farkındaydı. Buna rağmen gittikçe kötüye giden ekonomik ve sosyal durumu görmezden geliyordu. Yiyecek sıkıntısı baş göstermişti. Şehir pazarları boştu. Arnavutlar demokratikleşmeyi her türlü kamu malına zarar verme hakkı olarak yorumluyorlardı. Ekim’de Halk Meclisi seçimleriyle ilgili çıkan yeni kanun tasarısı, adayları AEP’nin önerdiği liste usulü direk parti kontrolünden çıkaran önemli bir adım olmuştur. Artık, ticaret birlikleri gibi örgütler, kendi adaylarını çıkarabilecekler ve tasarıya göre gizli oylama yapılabilecekti.

1 yılda 4. kez toplanan 12. Merkez Komite Genel Kurul toplantısında yaptığı konuşmada Alia, demokrasinin düzen demek olduğunu, işte düzen, disiplin ve üretim anlamına geldiğini vurgulamıştır. Konuşmasından AEP’nin başka bir muhalefet partisini beklemediği ve istemediği anlaşılmıştı. AEP tek partili devlet yapısını muhafaza etmek ve ekonomik reformları minimize etmek için elinden geleni yapacaktı.²⁰¹

Giderek artan uluslararası siyasi çoğulculuk taleplerinin baskısı altında kalan Alia, diğer siyasi partilerin kurulmasına değil ama Arnavutların fikirlerini ifade etmelerine izin veren “düşünce çoğulculuğu” kavramını dile getirmiştir. Rejimin imajını düzeltmek ve AGİK’e tam üyelik için Alia, Eylül’de BM Genel Kurulu’na katılmıştır. Konuşmasında Helsinki mutabakatını uygulayacağını ama ülkesindeki sistem değişikliği için baskı yapan dış güçlere karşı çıktığını da ifade etmiştir.

Büyükelçilik krizinin yarattığı şokun ardından entellektüeller, demokratikleşme ve siyasi çoğulculuk konusunda seslerini kamuoyunda duyurmaya başladılar.

²⁰¹ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.30-32.

Bunlardan biri Sali Berisha idi. Berisha, entelektüellere güçlerini ve enerjilerini demokratikleşmeye destek için birleştirme çağrısında bulunmuştur. Bu sürecin Yugoslavya ve Batıdaki Arnavutlar tarafından desteklendiğini de söylemiştir. Çoğulculuğun ulusu böleceği ifadelerinin aksine, Berisha Arnavutların uzun bir çoğulculuk geleneği olduğunu vurgulamış, çoğulcu sistemin liderlerin akıllı kararlar almalarına yardımcı olacak bir sistem olduğunu savunmuştur. Berisha, entellektüellerin misillemeler ve konformist tutumlar yüzünden fikirlerini özgürce dile getiremediklerinden şikayet etmiştir.

1990 Ekim’de Tiran Balkan Dışişleri Bakanları Konferansı’na ev sahipliği yaptı. Arnavutluk, komşularının AGİK’e tam üyeliği için destek vereceğini umuyordu ancak süregelen insan hakları problemleri yüzünden bu gerçekleşmedi.

25 Ekim’de Demokratik Cephenin başkan yardımcısı olan, 1970-82 yılları arasında Halk Meclisi üyesi olan Kadare, Fransa’dan siyasi sığınma talebinde bulundu. Basına verdiği demeçlerde Temmuz mülteci krizinden sonra Alia’nın geleneksel katı komünist politikalarına geri döndüğünü, Arnavutluk’un tarihindeki en zor dönemlerinden birini yaşadığını, Romanya’da Çavuşesku’dan daha trajik bir durumla yüz yüze geleceğini belirtti. Kadare’nin ilticası Arnavut yetkililer arasında şok etkisi yarattı. Otoriteler ve yazarlar birliği Kadare’yi Arnavutluk ve Arnavutların düşmanlarına hizmet etmekle suçladılar.

Yugoslavya ve Kosova’daki Arnavut entelektüeller Kadare’yi desteklediler. Kosova’nın en önemli entelektüeli olan Qosja, Arnavutluk’ta acil demokratikleşme için çağrıda bulundu. Qosja, Arnavutluk’un kendi ve Kosova’nın geleceği için çok partili sisteme geçmesi gerektiğini vurgulamış, ancak demokratik bir Arnavutluk’un Kosova’ya yardım edebileceğini savunmuştur. Hükümet, Kadare’ye karşı bir kampanya başlatmadı ya da kitapları yasaklanmadı.

Kadare’nin ilticasına olan kamu desteği, ülke üzerindeki komünist kontrolün zayıfladığını ve partinin düşüşte olduğunu göstermiştir.

3.1.3.3. Alia'nın Hayatta Kalma Mücadelesi

AEP politikalarının rejimi tehlikeye sokacağı korkusuyla Alia, komünist sistemin yeniden inşası için çabalarını yoğunlaştırmıştır. 6-7 Kasım'da düzenlenen Merkez Komite 12. Genel Kurulunda yaptığı konuşmada, Alia hukukun üstünlüğünü güçlendirmek ve partiyi devletten ayırmak için önlemler alacağını, insan hakları ve dini uygulamaları garanti altına almak ve yabancı yatırım ve kredilere izin vermek için anayasayı yeniden düzenleyeceğini beyan etmiştir. AEP'nin anayasa tarafından garanti edilmiş tekeline terk edeceğini ancak siyasi çoğulculuğun onaylanmayacağını söylemiştir.

Demokratik Cephe, yazarlar derneği, ticaret birlikleri gibi kitle örgütleri AEP'den bağımsız Halk Meclisi için kendi adaylarını koyabileceklerdi. Bu daha çoğulcu bir siyasi sistemi inşa etmek gibi görünse de aslında bu önlem ile AEP'nin üstünlüğü pekişmiştir. Çünkü bu örgütleri yönetenler komünist yetkililerdi. 13 Kasım 1990'da onaylanan yeni seçim kanunu aynı zamanda 300 oyu sağlarsa bağımsız adaylara da izin vermiştir.

Alia, rejimin krizden başarıyla çıkacağı umuduna kapılmışken, Arnavutluk'un AGİK'e tam üyeliğinin Kasım ayında Paris zirvesinde kabul edilmemesi Alia için bir şok olmuştur. Bu olay, Arnavutluk'un tam üyeliğe kabulü için reformları yerine getirmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Siyasi elitler arasında bile sisteme güven kaybı başlamış, ekonomik düşüş tersine çevrilmezse, rejimi çözebilecek daha ciddi siyasi ve sosyal huzursuzluk ortaya çıkacağı düşünülmüştü. Alia ise hala sakin ve partinin bu durumu düzeltebileceği inancındaydı. Halk arasında giderek artan memnuniyetsizlik üretim ve ihracatta düşüşe, işsizlik ve enflasyonda artışa, sosyal düzenin bölünmesine, yolsuzluk ve rüşvete, birçok insanın özellikle de gençlerin ülkeyi terk etme isteğine yol açmıştır.

1990'ın sonlarına gelindiğinde özellikle şehirde yaşayan Arnavutlar, baş kaldıran bir tutum içindeydi. Alia'nın önlemlerinin siyasi ve ekonomik sistemi demokratikleştirmeden çok uluslararası eleştirileri yatıştırma amaçlı olduğunu düşünüyorlardı.

Reform yanlısı entellektüeller, radikal öğrenciler, başkaldıran işçiler siyasi sitemin revizyonunu şiddetle talep etmişlerdir. Kadare'nin ilticası ikisi de AEP üyesi olan Sali Berisha ve Gramoz Pashko'nun çevresinde toplanan muhalefet koalisyonuna ilham vermiştir.²⁰²

3.1.3.4. Kasım 1990-Mart 1991 Arası Dönem

Serbest seçim umutları yeşertenler, muhalefet adaylarının sadece Demokratik Cephe bünyesinde faaliyet gösterme zorunlulukları gerçeğiyle hayal kırıklığına uğramışlardır. Kış yaklaştıkça artan açlık, gıda ve enerji kaynakları yoksunluğu özellikle gençleri sokağa dökmüş, komünizm sembolü bütün kamu binalarına saldırmaya başlamışlardır. Olaylar tüm ülkeye yayılmıştır.

Muhalefet hareketi genişlemiş, devletin zayıflığını gören saygın genç aydınlar, daha yaşlı profesyoneller de harekete dahil olmuştur. Arnavutluk'taki protesto, Prag ya da Budapeşte'deki gibi organize ve siyasi mitingler yoluyla değil daha plansız ve anarşik bir yapıya sahipti. Tiran geceleri bir terör şehrine dönüşmüştü. Bu kaos döneminde 2 yıl sonra Cumhurbaşkanı olacak Alia, Dr. Sali Berisha'yı arabulucu olarak olayları yatıştırmak için görevlendirmiştir.

1990 sonunda İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Savunma Forumu kurulmuştur. Bu forum siyasi mahkumların serbest bırakılmasını amaçlamıştır. Kurucusu ise komünist rejimi döneminde yönetim ile sıkı bağları olan tarihçi Arben Puto'dur.

Puto ve diğer aydınlar, öğrenci hareketinde etkili olmuş ve AEP ve temsil ettiği siyasi kültürüne ne kadar karşı çıktıklarını da göstermiş oldu. Berisha gibi komünizm altındaki Tiran'ın siyasi, kültürel ve entelektüel yaşamını solumuş birinin Marksist-Leninist psikoloji ve tavırdan kaçması zor gözüküyordu. Bu da komünizm sonrası geçişte bir ülke için bağımsız ve etkin bir yönetim sınıfının oluşmasını zora sokuyordu.²⁰³

²⁰² Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.57-63.

²⁰³ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.* s, 33-39.

Kargaşanın artarak devam ettiği ve ihtilal havasının hakim olduğu ülkede Merkez Komitenin, 11 Aralık 1990'da siyasi hayatta çoğulculuk ve demokratikleşme ilkesinin benimsenerek aldığı seçim kararı ile başka siyasi partilerin kurulması kabul edilmiştir.²⁰⁴

1990 yılı Aralık ayında, muhalif partilerin kurulmasına izin verilmesinin ardından ilk kurulan partilerden birisi, öğrenci birliğinin kontrolü altında gelişen hareketin desteklediği Demokratik Parti-DP idi.²⁰⁵

23 Aralık'ta 15.000 kişi gelecek seçimlerde DP'yi destekleyen gösteri düzenlemişlerdir. 1 hafta sonra ulusal ticaret birlikleri federasyonu parti kontrolünden ayrıldığını duyurmuştur. Muhalefet eylemi ilk defa resmi basında yer almıştır. 5 Ocak 1991'de bir DP gazetesi olan Rilindja Demokratike savaş sonrası Arnavutluk'ta daha az sayıda basılsa da ilk muhalif yayın olarak çıkmıştır. 6 Ocak'ta ise 70'den fazla Arnavut Karadağ Ulçin'e kaçmıştır. Tiran'dan uzak, Yunanistan'a sınır bölgelerde ise küçük gruplar özellikle de etnik Yunan azınlık üyeleri birleşerek, Yunan bölgesine kaçmışlardır. Böylece Arnavutluk'un fiziksel izolasyonu son bulmuştur. Yoksulluk içinde binlerce Arnavut, Kuzey Yunanistan'a göç etmiş, bu da Yunan-Arnavut ilişkilerini ciddi şekilde etkilemiştir.

Kısa zamanda Omonia Meydanı, resmi olmayan bir Arnavut buluşma noktası olmuştur. Tiran'daki Yunan büyükelçiliği göçmenlere vize vermeye gönüllü değildi ancak bu aşamada Yunanlar özellikle de Yanya'daki halk oldukça pozitif. Yunan halk müşkül durumdaki Arnavutlar için para toplamış, imaretler açmıştı. Ancak bazı Arnavutlar hırsızlık yapınca, Yunan halkın da tutumu değişti. Bu ortamda Yunan Başbakanı Mitsotakis, 15 Ocak'ta Arnavutluk'a durumu kontrol altına almak amacıyla ziyarette bulunmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arnavutluk'a ilk resmi ziyarette bulunan Yunan liderdir.

Yunan hükümeti Arnavutluk'un nüfusunu kontrol etmesi karşılığında ekonomik yardımda bulunacağı sözünü vermiştir. Arnavutlar ise Kuzey Epir ile ilgili Yunan

²⁰⁴ Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.30.

²⁰⁵ Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.29.

irredantist iddiaları ve Arnavutluk'taki azınlıkların gelecekte uyanmamalarını garanti altına almak istemişlerdir. Yunan lider bu konuda yorum yapmamış, bu ziyaret başarı sağlamamıştır. Arnavutluk'taki Yunan azınlıklar Yunan lideri, çıkarlarını Tiran komünist liderlerine satmakla suçlamışlardır. Atina'nın bütün kaçak Arnavutların otomatik olarak geri dönüşlerinin olacağını duyurmasının ardından 29 Ocak'ta 5.000 mülteci Yunanistan'dan dönmüştür. Bu süreç defalarca tekrarlanmıştır. Yunanistan ile yapılması düşünülen ekonomi projeleri de iyi ilişkilerin yerini yanlış anlamaya bırakması sonucu sekteye uğramıştır. DP'nin etkisini kırmak ve reform sürecine bağlılığını göstermek için Alia bütün siyasi mahkumların serbest bırakılacağını duyurmuştur.²⁰⁶

Komünist Parti ve muhalefet partilerinin ortak kararı ile yeni partilerin hazırlanabilmeleri için seçimlerin 31 Mart 1991'e ertelenmesi kararı alınmıştır.²⁰⁷ Alia bu sayede reformları istediği hızda tutmayı başarırken, aynı zamanda konumunu da sivil savaş olasılığını abartarak sağlamlaştırıyordu. Kasım-Aralık dönemi olayları Alia'nın yükselen popüler protesto karşısında aslında tek partili devleti şiddetle desteklediğini göstermiştir.

Gösterilerin Yunan sınırını aştığı ve ümitsizliğin arttığı bir atmosferde Halk Meclisi ülkede yabancı bankaların kurulmasına izin veren bir yasa çıkardı.

Bakanlar Konseyi, bütün partilere, diğer siyasi, sosyal ve ekonomik örgütlere ekonomik ve sosyal durum istikrarı için katkı çağrısında bulunmuştur. Bu sırada devrimci hareket Tiran sokaklarından ülkeye yayılmış ve kıtlık tehlikesi baş göstermiş, devlet malına da zarar verilmeye başlanmıştır. Konsey 25 Ocak'ta tekrar toplanarak oylamadan sonra grev hakkını yasallaştıran ve tarihi anıtların korunmasına ilişkin bir kanun çıkarmıştır.

Ocak ve Şubat aylarında sokakta meydana gelen olaylarla DP arasındaki ilişki belirsizdir. Berisha kendisini bu olayların dışında göstermiş, göstericilere net bir sempati sergilememiştir. Ancak Berisha ve diğer DP liderleri açık destek vermeseler de öğrenciler ve sokak eylemcilerinin değişimi getireceğine güveniyorlardı.

²⁰⁶ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.40-43.

²⁰⁷ Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.30.

Şubat ayında Arnavut temsilcilere IMF'ye girme olasılığı ve Tiran'daki ABD diplomatik temsilciliği hızlandırma görüşmeleri ile ilgili davetler gelmiştir. Türkiye ve İtalya yeni ekonomik yardım paketleri sunmuşlar, Batılı hükümetler Alia'ya ve reform programlarına destek vermeyi hızlandırmıştır. Bazı dış gözlemciler göre AEP tamamen siyasi yaşam ve sosyal düzenin kontrolünü kaybetmiştir. Şubat başında Tiran Üniversitesi öğrencileri bir grev düzenleyerek taleplerini daha da ileri götürmüşler, zorunlu askeri eğitimin ve Marksist-Leninist teori çalışmalarının sona ermesini istemişlerdir. Enver Hoca'nın adının da üniversiteden kaldırılmasını talep etmişlerdir. Bu durum, Pashko'yu DP'deki eski Tiran elitleri ile yeni radikaller arasında uzlaşma sağlayan önemli bir role getirmiştir. Öğrenciler, taleplerini daha da radikalleştirmişler Dışişleri Bakanı ve Adalet Bakanı'nın istifasını istemişlerdir.

Tiran'da tansiyon yükselmiş, 20 Şubat'ta 100.000'den fazla kişi Skenderbeg Meydanı'nda toplanmıştır. İlk kez öğrenci merkezli bir hareket işçiler tarafından da desteklenmiştir. Şubat bittiğinde binlerce kişi Skenderbeg Meydanı'nda toplanmış ve 10 metrelik Enver Hoca heykelini devirmişlerdir.²⁰⁸ Onlarca kişi yaralanıp, olaylar ve huzursuzluk giderek artınca olayların yatışması için 21 Şubat'ta Adil Çarçari başkanlığındaki hükümet görevden alınmış ve yerine Fatos Nano başkanlığındaki yeni hükümet kurulmuştur.²⁰⁹

Resim 33: Enver Hoca'nın heykeli yıkılırken

²⁰⁸ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.43-48

²⁰⁹ Bilal N.Şimşir, *a.g.e.*, s.128.

Gergin atmosfer devam etmiş, göstericiler 1944'te kurtuluştan bu yana şehir merkezinde en fazla tahribatı yapmışlardır. Buna karşılık Hoca yanlıları kolay teslim olmamışlar, "Anavatanı Savunma Komisyonu" kurarak, Hoca'nın heykelinin yeniden dikilmesini talep etmişlerdir. Bu da 22 Şubat'ta kalabalık bir gösterici grubunun Enver Hocacıların binası önünde gösteri yapmasına neden olmuştur. Güvenlik güçleri de ateş açarak karşılık vermiştir. Sonuçta tam sayı hiçbir zaman kesinleşmese de olaylar sonucu yaralanma ve ölümler meydana gelmiştir. Bu olaylar halk ve hükümet arasındaki çatışmanın kanlı boyutlara ulaştığını göstermiştir.

Siyasi olarak bu olaylar eski sistemin iflasını ve son muhafazakarların seçimleri engellemedeki başarısızlıklarını göstermiştir. AEP Merkez Komitesinin sükûnet ve öğrencilere açlık grevini sonlandırma çağrısının ardından siyasi atmosfer geçici olsa da biraz sakinleşmiştir. Alia, hükümetin her kararının doğrudan ve şahsi olarak tek sorumlusu olduğu için ona ek bir yük getirmektedir.

Alia'nın DP ve Cumhuriyetçi Parti liderleriyle konuşmasının ardından Tiran'daki tansiyon düşmüş açlık grevi de sona ermiştir. 7 Mart'ta binlerce kişi Durres, Shenglin ve Vlora limanında toplanmış, ve gemilerle Adriyatik üzerinden Brindisi'ye kaçmışlardır. Şiddetli çatışmalar sonrasında güvenlik güçleri içi insan dolu gemileri ateşe vermiştir. Diğer göçmenlerin kaçması da engellenerek, hükümet Durres limanında sıkıyönetim ilan etmiştir. İtalyan tarafında da donanma, göçmen gemilerini engellemek için emir almıştır. İtalyan halkı Arnavut mültecilere yardım ederken hükümet kayıtsız kalmıştır. Sonunda da bütün Arnavut mültecileri sınır dışı etme kararı alınmıştır.

Alia'nın sağladığı geçici sükunet devam etmemiş, ve yabancı büyükelçiliklerin tekrar açılacağı söylentisiyle beraber, yurtdışında çalışabileceğine inanan çoğu genç binlerce kişi, diplomatik meydan yakınlarında toplanmıştır.

Birçok bölgede kolektif tarım sistemi çökmeye başlamış, yerel halk 1944'ten önce sahip olduğu arazileri talep etmeye başlamıştır. Bu arada 11 Mart'ta 2000 kişilik mülteci gemisi İtalya'dan gelmiş, ve ardından da kamu düzenini bozan olaylar patlak vermiştir. Bu dönemde artık Arnavutluk bir Avrupa sorunu haline gelmiştir. 31 Mart

seçimlerine 2 hafta kala, AEP kendini ülkeyi daha fazla kaostan kurtaracak tek organize güç olarak lanse etmiştir. IMF heyetinin ziyareti ve ABD ile diplomatik ilişkilerin yeniden inşasına ilişkin anlaşmanın imzalanması AEP için kazanım olmuştur.²¹⁰

Komünist rejimi ciddi anlamda sarsan Aralık 1990'dan, Nisan 1991'e kadar süren geniş çaplı öğrenci hareketi olmuştur. Diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak komünizmin çöküşünü başlatanlar organize ve tanınan aydınlar değil, ilk kez siyasi çoğulculuğu talep eden, komünist sembollerin kaldırılmasını isteyen öğrenciler ve gençler olmuştur. Bu demokratik harekette demokratik liberal elit ve aydın bir grubun yokluğu Arnavutluk'u diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden ayıran özellik olmuştur. Gösteriler ve protestolar fazla şiddetli ve kanlı olmamış, Stalinizmin son kalesi Arnavutluk'ta komünizmin çöküşü 3 tarihi anla gerçekleşmiştir. 1990'da komünizmin çöküşü; 1991'de ilk koalisyon hükümetinin seçilmesiyle baskın tek parti sisteminin sonu ve 1992'de yapılan ilk demokratik seçimle komünizmin resmi sonu olmuştur.²¹¹

3.2. 1991 Seçimleri

Seçim kampanyasının başından beri muhalefet liderleri seçimlerin açık ve adil olacağına inanmıyordu. Seçimler, muhalefet partilerinin oluşumuna izin verildikten sonra 4 aydan kısa bir süre içinde yapılacaktı. Muhalefet, seçim sisteminin iktidar partisi lehine olduğunu savunarak seçim kanununun değişmesini talep etmiştir. Çoğunluk yerine nispi sistemin olması gerektiğini vurgulamıştır. Gerek medyada, gerekse sahip olduğu kaynaklar bakımından AEP, avantajlı durumdaydı.²¹² Seçim kampanyaları için DP'ye merkezden sadece 6 araç tahsis edilmiş, bu yüzden de bütün bölgelere ulaşamamıştır. Yine devlet televizyonu geniş ölçüde AEP faaliyetlerine yer vermiştir.²¹³

²¹⁰ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.49-52.

²¹¹ Mirela Bogdani and John Loughlin, *Albania and the European Union The Tumultuous Journey towards Integration and Accession*, I.B. Tauris, New York, 2009, s.22.

²¹² Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.95

²¹³ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.52.

AEP, merkezi ekonomiyi pazar ekonomisine dönüştürmek için adım atacıklarını ama bunun istikrarı korumak için yavaş yavaş olacağını söylemişlerdir. Bazı sektörlerin özelleştirileceği sözünü verirken, devletin önemli bir ekonomik rol oynamaya devam etmesinde ısrarcı olmuşlardır. Dış politikada ise komünistler ülkeyi dışa açmaya söz vermişlerdir. Şehirlerde AEP'nin tekeli bozulmuşken, nüfusun yoğunlukta olduğu kırsal alanlarda ise AEP gücünü sürdürmekteydi. Demokratik Parti, şehirde büyük destek almasına rağmen komünistler kampanyalarını köylüler arasında yoğunlaştırmışlardır. Pashko seçim kampanyasının başında arazilerin tam özelleştirilmesi, daha da önemlisi yabancıların Arnavutluk'ta toprak almalarına izin veren yasanın geçmesi gerektiğini dile getirmişti. AEP ise Demokratik Parti'nin bu politikası üzerine saldırılarını yoğunlaştırarak köylüyü korkutmuştu. Rejim geniş özel arazilere izin vermiş, sınırsız hayvan sahibi olmaya olanak tanımıştır.²¹⁴ 19 Mart'ta İtalyan besin ve ilaç yardımı ulaşınca AEP'nin eli daha da güçlenmiştir.²¹⁵

Ayrıca, AEP siyasi mahkumları serbest bırakmış, cami ve kiliseleri ibadete açmış ve hatta yabancı yetkililerle röportajlar yapılmıştır.²¹⁶ Alia, Nano'yu AEP'nin yeni mütevazı ve reformist yüzü olarak tanıtmıştır.²¹⁷

Tiran'daki Birleşik Devletler Büyükelçiliğini tekrar açmak için gönderilen Birleşik Devletler delegasyonu başkanı David Swartz muhalefet temsilcileriyle 20 Mart'ta yaptığı toplantıda sadece demokratik güçler iktidara gelirse ekonomik yardım yapacaklarını söylemiştir. Demokratik Parti seçim kampanyasını siyasi, ekonomik ve sosyal sistemlerin radikal dönüşümü üzerine kurmuş, adalet ve insan haklarına saygı temelinde Batılı bir siyasi sistem yaratmayı hedeflemiş, devlet ve parti arasında keskin bir ayrım talep ederek, askeri, güvenlik güçleri ve dış politikanın tam depolitizasyonunu istemişlerdir.

Tarımda tam özelleştirme, arazilerin çiftçilere geri verilmesi, devletin yabancı ticaret üzerindeki tekelinin kaldırılması gibi konular DP'nin seçim programı içinde

²¹⁴ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.95-96.

²¹⁵ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.53.

²¹⁶ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.97.

²¹⁷ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.53.

yer almaktaydı.²¹⁸ Berisha, Arnavutluk için Avrupalı bir gelecek ve ABD ile özel ilişkiler vaad etmiştir.²¹⁹

Cumhuriyetçi Parti ise kooperatiflerin geleceğinin çiftçilere bırakılacağını ve arazinin de onu işleyene verileceğini söylemiş, ancak çiftçilerin arazileri satma, satın alma ve kiralamasına izin verilmeyeceğini savunmuştur.²²⁰

Mart'ın son haftası yabancı uzmanların, gazetecilerin, seçim gözlemcilerinin ve medyanın Arnavutluk'a akın ettiği bir hafta olmuştur. Bu, ülke için oldukça yeni bir durumdu ve ilk kez yeni doğan demokrasi dünya basını tarafından rapor edildi.²²¹

Sadece Demokratik ve Cumhuriyetçi Partilerin tam anlamıyla muhalefet olduğu toplam 11 siyasi partinin 1074 adayla Halk Meclisindeki 250 sandalyeyi paylaşabilmek için yapılan 1991 Mart seçimlerinde AEP, 169 sandalye olarak ezici bir zafer yaşadı. Demokratik Parti, kırsal alandaki başarısızlığına rağmen 75 sandalye elde etti. AEP adayları oyların %56.17'sini, Demokratik Parti adayları ise %38.71'ini almıştır. Oy kullanma oranı ise %98.92'dir. Seçimler çoğunlukla antikomünist şehirler ve yoksul kırsal alanlar arasındaki uçurumu arttırmıştır.²²²

Seçim genel olarak adil ve tam uluslararası gözlemlerle bir ortamda gerçekleşmiş, ancak ülkenin ekonomik ve sosyal stabilitesine katkısı çok olmamıştır.²²³

3.3. Alia ve Nano Yonetimi

Ocak 1991- 22 Mart 1992 dönemi demokratikleşme sürecinin ilk aşaması olarak kabul edilebilir. 31 Mart 1991 seçimleri, Arnavutluk'un resmi olarak diktatörlükten çoğulculuğa geçiş sürecinin başlangıcıdır. 50 sene sonra ilk defa çok partili sistemle seçimlere gidilmiştir. Yarım asır yönetimde olan ve alt yapısı güçlü olan komünist partisi seçimleri kazanmış ve Arnavutluk bir yıl sürecek olan çok çalkantılı sosyo-ekonomik bir döneme girmiştir.

²¹⁸ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.98-99.

²¹⁹ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.53.

²²⁰ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.99.

²²¹ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.53.

²²² Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.99-100.

²²³ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.54.

Bu dönemde, komünizmi hatırlatacak olan ne varsa (üretim yapan fabrikalar dahil) yok edilmiştir. Bu dönem ayrıca insani yardım dağıtmak bahanesiyle dış güçlerin, asker, polis ve çeşitli istihbarat güçlerinin 45 yıl sonra Arnavutluk'a ayak bastığı dönemdir.²²⁴

Seçimlerin ardından Arnavutluk'ta istikrarsız bir ortam oluşmuştur. 2 Nisan 1991'de güvenlik güçleri İşkodra'da dört Demokratik Parti eylemcisini öldürmüş, oylarda sahtecilik olduğunu iddia ederek protesto eden 58 göstericiyi yaralamıştır. Bu yüzden Demokratik Parti yeni parlamentonun açılış oturumunu boykot etmiştir. Ekonomik göstergeler de düşüşe geçmiştir. Alia, devlet başkanı seçilmiş, Nano'ya hükümet kurma görevini vermiştir.²²⁵ Fatos Nano'nun gelmesiyle Emek Partisi'nin eski Stalinist uygulamaları yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. Nano'nun kabine değişikliğine gidip 24 bakanını değiştirmesi de her ne kadar muhalefeti memnun etmemiş olsa da bir siyasal reform adımı olarak önemli görülmelidir.

Yarım asır sonra özel mülkiyet hakkının tanınması ve özelleştirmelere gidilmesi için yasalar ile ilgili radikal reformlara başlayan Nano, serbest piyasa ekonomisini vaat eden muhalefetin bir adım önüne geçmişti.²²⁶

Nano reformist bir ekonomik ve sosyal değişim programı yapsa da komünistlerin ülkeyi muhalefetin rızası olmadan yönetemeyecekleri belli oldu. Demokratik Parti'nin de desteğiyle maaşlara zam ve daha iyi çalışma koşulları talebi ile ilgili genel bir grev başladı. Nano, hükümetin pratikte iflasta olduğunu ve bu zam isteğini karşılayamayacağını bildirdi. Grev, 350.000 işçiye yayılarak ülkeyi felç etti. Alia, 3 hafta süren kriz boyunca iyi bir profil çizemedi ve Nano'dan desteğini geri çekti. 2 aydan kısa bir süre sonra hükümet 4 Haziran'da istifa etmek zorunda kaldı.²²⁷

Başbakan Fatos Nano hükümetinin istifasının ardından Arnavutluk siyasi partileri 4 Haziran 1991'de geçici koalisyon hükümeti kurmaya, Mayıs ya da Haziran 1992'de ise yeni seçimleri yapmaya karar verdi. Bu kararın sonucu olarak genel grev

²²⁴ Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.23-24.

²²⁵ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.101.

²²⁶ Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.29.

²²⁷ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.101.

durdu ve siyasi gerginlikler azaldı. Komünistlerin tercihi, 1988'den beri Gıda Bakanı olarak görev yapan Parti Merkez Komitesinin genç ve nispeten tanınmayan aday üyesi Ylli Bufi'ydi.²²⁸

3.4. Arnavutluk'ta Komünizm Sonrası Dönem

3.4.1. Ylli Bufi ve Milli İstikrar Hükümeti

Nano, 4 Haziran'da istifa etmiş, Arnavutluk'ta 47 yıllık komünist rejim böylece sona ermiştir. Gıda Bakanı Bufi yeni hükümetin başına geçmiş, kabinedeki 12 bakan AEP'den, diğer 12'si de DP ve Cumhuriyetçi Parti, Sosyal Demokrat ve Tarım Partisi'nden oluşmuştur.²²⁹

Komünist Parti, Dış İşleri ve Halk Düzeni (eski iç işleri) bakanlıklarını kontrol altında tutsalar da, Bufi komünist olmayanların hakim olduğu bir hükümet kurmuştur. Demokrat Parti de Bufi'nin hükümetine katılarak Ekonomi, Finans ve Savunma Bakanlığı dahil olmak üzere 7 tane bakanlık elde etmiştir. Komünistler ve muhalefet arasındaki bu anlaşma 47 yıllık tek parti döneminin bir sonu olarak önem kazanmış ve ülkeyi kaostan kurtaran ortak bir kararlılık olmuştur. Demokratlar için bu durum siyasi gücün anahtarı olmaları dolayısıyla bir kazanım, komünistlerle ulusun sorunlarının sorumluluğunu paylaşmaları adına da bir risk olmuştur. Berisha ve diğer muhalefet parti liderleri komünistlerle hükümete katılmalarını iki nedene bağlamışlardır. Birincisi: bu partilerin katılımı ile ülkeyi demokrasiye geçişe zarar veren anarşiye sürüklenmekten kurtarmak; ikincisi ise: ordunun gücü ele geçirmesine engel olmak.²³⁰

Yeni hükümetin programında, halkı sakinleştirmek, istikrarı sağlamak ve düzenin yeniden inşası ve demokratikleşmenin devamı yer almıştır.²³¹ Bufi'nin hükümeti ayrıca küçük ölçekli özelleştirme, liberalizasyon fiyatları ve yabancı ticaret faaliyetlerindeki kısıtlamaların gevşetilmesi gibi bir dizi reform programı açıklamış

²²⁸ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.114.

²²⁹ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.67.

²³⁰ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.114-115.

²³¹ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.67.

ancak bu eyleme dönüşmemiştir. Hükümetin önceliği kıtlık ve açlığı önlemek olmuştur.²³² Bunun için de dışarıdan kredi ve yardıma ihtiyaç vardır.

AEP 10. Kongresi 10 Haziran'da toplanmıştır. Kongre, Arnavutluk'un savaş sonrası tarihinin resmi olarak yeniden değerlendirilmesine damga vurmuştur. Parti, imajını yenilemek için yapısal ve ideolojik bazı değişikliklere gitmiştir. AEP, Arnavutluk Sosyalist Parti olarak değişmiş, Fatos Nano ise idari komitenin başına getirilmiştir. 9 politbüro üyesi Sosyalist Parti'den ihraç edilmiş, diğerlerinin rütbesi de düşürülmüştür. Parti ideolojisi de modern, ilerici, demokratik, sosyal adalet ve ekonomik reforma sadık olarak yeniden yapılandırılmıştır.

Temmuz ayında Sigurimi resmen dağılmış ve Milli İstihbarat Servisi adında yeni bir kuruluş oluşturulmuştur. Bu kuruluş, herhangi bir siyasi kurumdan bağımsız çalışmaktadır.

Yaza gelindiğinde ekonomik durum iyileşme göstermemiş, Ağustos'un ilk haftasında yaklaşık 10.000 kişi İtalya'ya kaçmaya teşebbüs etmiş, Durres Limanı ve çevresinde yine olaylar çıkmıştır. Bu olaylar sonucunda da büyük bir maddi hasar meydana gelmiştir. AB, acil yardımı 2 katına çıkarmayı hemen kabul etmiştir ama ülkede her yer, bir önceki kış ve bahardaki anarşi durumuna dönmüştür. İtalya binlerce Arnavut'u sınır dışı etmiş, ülkede ise Ağustos ayında Enver Hoca'nın kalan son heykelleri de devrilmiştir. Gençler, şehirleri terk ederken, yaşlılar tarımla geçim umuduyla köylere dönmeye başlamıştır. Kırsal kesimin diğer bölümlerinde ise köylüler özellikle çok az tarım arazisine sahip dağlık alanlardan daha büyük kentlere göç etmişlerdir. Böylece kentlere göçten sonra kıtlık da meydana gelmiştir.²³³ Hükümet ayrıca 1945'ten sonra ele geçirilen mülklerin iade edilmesi ya da tazminat talepleriyle karşı karşıya kalmıştır. Hükümetin bu talepleri karşılayabilecek bir plan yapma konusundaki başarısızlığı kırsal kesimde kaosa neden olmuş, köylüler arazilere ve hayvanlara el koyarak kendi önlemlerini almışlardır.

²³² Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.116.

²³³ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.67-71.

Arnavutluk, Doğu Avrupa'daki diğer eski komünist ülkelerden farklı olarak demokrasiye geçişin ilk dönemlerinde büyük bir mal-mülk tahribine tanıklık etmiştir. Devlete ait olan okul, çiftlik, hastane, kanal gibi mülklere de zarar verilmiştir. Berisha, 1992'nin başlarına kadar devam eden bu vandalizmin arkasında gizli polis olduğunu iddia etmiş, ve komünistlerin bunları halkı Hoca'nın diktatörlüğünün demokrasiden daha iyi olduğuna ikna etmek için yaptığını iddia etmiştir. Demokratik Parti tarımda tam özelleştirme ve kooperatiflerin dağılmasını istemiş, 1991 Temmuz'da Halk Meclisi bir arazi kanunu çıkarmıştır. Kanuna göre hükümet köylülere ekip biçmeleri şartıyla arazileri ücretsiz verecekti. Arazilerin satışı yasaklanmıştı. Yani kanun, önceki arazi sahiplerinin haklarını tanımıyordu.²³⁴

DP lideri Berisha, sosyalistleri reform sürecini kasten engellemekle suçlamış, parti üyelerine koalisyon hükümetinden istifa etmeleri için çağrıda bulunmuştur. Başbakan Yardımcısı ve Ekonomi Bakanı Pashko'nun Londra'da IMF ile görüşmede bulunduğu sırada 7 bakan kabineden çekilmiştir. Pashko, ziyaretini kısa kesip ülkeye döndüğünde ülkeyi anarşi ve ekonomik felakete daha da sürüklediği ve hükümeti böldüğü için Berisha'yı suçlamıştır. 1991 Haziran'da Necmiye Hoca partiden ihraç edilmiş ve tutuklanmıştır. Böylece politikada cadı avı başlamıştır.²³⁵

Çoğulcu siyasi sistemin ortaya çıkışı ülkedeki genel durumu iyileştirmemiş, Temmuz 1990-91 arasındaki 1 yıllık dönemde çoğu illegal olmak üzere yaklaşık 100.000 Arnavut ülkeyi terk etmiştir. Ülke büyük bir beyin göçüyle karşı karşıya kalmıştır. 1991'de yapılan bir ankete göre, Arnavut vatandaşlar gerçek bir çok partili demokrasinin ve serbest piyasa ekonomisinin gelmesi gerektiğini savunmuştur. Kentsel alanda yaşayanların çoğu radikal ekonomik reformları desteklerken, kırsal alandakilerin yarısı radikal reform, yarısı da yavaş değişimden yana olmuştur.

Bu fi hükümeti de Nano gibi etkisiz kalmış, koalisyonun fikir birliği hızlıca bölünmüştür. Bozulan ekonomi ve sosyal çatışma ülkedeki durumu daha da kötüleştirilmiş, Demokratik Parti'yi suçlayanların sayısı artmıştır. Siyasi çoğulculuğun başlarında, AEP aşırı sağ partilerin oluşmasına engel olmuş ve onları faşist olarak

²³⁴ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.117.

²³⁵ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.73.

etiketlemişti. 1991 yazında parlamentonun partilerin kurulması ile ilgili daha liberal bir yasa çıkarmasıyla beraber parti sayısında patlama olmuş ve yılsonu itibariyle bazıları sağcı olmak üzere 20'den fazla parti kurulmuştur.

Bunlardan biri Zogo'nun taraftarlarının kurmuş olduğu Ulusal Demokratik Parti'dir. Monarşinin yeniden gelmesinden yana olan parti, Zogo'nun oğlunu tahta oturtmak için ulusal bir referandum çağrısında bulunmuştur. Sağ partilerin benzer programlarından biri, vatandaşlara "Arnavut" olma bilincini yerleştirme ve komünizm altında bu kimliklerini kaybettiklerini iddia etmektir.

Arnavut mültecilerin Yunanistan'da gördüğü kötü muamele Anti-Yunan duyguları uyandırmıştır. Yugoslavya'nın dağılması, Kosova'daki Arnavutlara karşı artan Sırp baskısı ve Sırp Başkanı Miloseviç'e olan Yunan desteği, Arnavutluk'un Sırp-Yunan kuşatması kuruntusunu arttırmıştır.

Demokratik Parti, Sırbistan'ın Arnavutların kendi kaderini belirleme hakkını tanıdığını ve sınır değişikliği istemediklerini savunurken, sağ partiler Kosova'nın Arnavutlukla tam birliğinde ısrar etmişlerdir. Bu çabalar sağ partilere yurt genelinde tam bir başarı sağlamamış, bozulan ekonomiyi iyileştirecek detaylı bir program da oluşturamamışlardır.²³⁶

3.4.2. Uluslararası Reaksiyon

Halk Meclisinin Bufi hükümetini onaylamasının hemen ardından Arnavutluk, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na tam üye olmuş ve Avrupa Topluluğu ile ilişkiler kurmuştur. Berisha, Amerika Birleşik Devletleri'nden insani yardım, ekonomik ve teknoloji yardımı istemiş, Amerikan firmalarına otoban yapımı, tekstil endüstrileri ve petrol arama yatırımı için ihtiyaçları olduğunu dile getirmiştir.

ABD Dışişleri Bakanı Baker, Arnavutluk ziyaretinde ABD'nin yaklaşık 6 milyon dolarlık insani yardım yapacağını beyan etmiş, daha fazla yardımın ise Arnavutluk'un demokrasiye ve pazar ekonomisine somut adımlar atması şartıyla

²³⁶ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.118-120.

verilebileceğini söylemiştir. Yunanistan ve Türkiye de 20'şer milyon dolar yardım teminatı vermiştir.²³⁷ Temmuz ayında ülkenin dış borcu, Şubat'ta komünistlerin Dünya Bankası'ndan aldığı 150 milyon poundluk krediyle birlikte, 238 milyon poundu bulmuştur. Ekonomi Bakanı Pashko, Eylül'de yapılan G24 zirvesinde ekonomik yardım çağrısında bulunmuş ve İtalya'dan 150.000.000 dolardan fazla bir acil yardım sözü almıştır. Ayrıca 500 İtalyan askeri de Arnavutluk'a yardımın dağıtılması için gönderilmiştir. Bu, Pelikan Operasyonu'nun başlangıcıdır.²³⁸

Bu fi, pazar ekonomisinden yana söylemlerde bulunurken radikal reformlar yapmak için yeterince siyasi destek bulamamıştır. Özelleştirmeye doğru çok az adım atılmıştır. Hükümet, çeşitli Batı Avrupa ve Amerikan petrol araştırma şirketleriyle anlaşma imzalarsa da dış yatırım ve ortak girişimler Arnavutluk'un birçok doğal kaynağını işleyip, turizmi genişletmeyi gerçekleştirememiştir.²³⁹

3.4.3. Demokratik Parti'de Bölünmeler

Koalisyon hükümetinin etkisizliği nedeniyle Berisha, sağ partilerle (Sosyal Demokratik ve Cumhuriyetçi) birleşerek eylemlerini Arnavutluk'ta gerçek demokrasinin kurulmasını hızlandırma yolunda gerçekleştireceklerine dair ortak bir deklarasyon yayınlamışlardır. Bu deklarasyonun içinde; komünist yönetimin bütün amblem ve sembollerinin kaldırılması, eski siyasi mahkumlar için tazminat, daha çok muhalif tv ve radyoya izin verilmesi yer almaktadır. Berisha'nın bu yeni stratejisi destek bulmuştur.

Özelleştirmeye beraber koalisyon hükümeti çatısında yaklaşık 30.000 küçük ölçekli birim özelleşmiş, ancak bunların birçoğunu komünizmin baskın sınıf üyeleri almıştır. Pashko ve Ruli başta olmak üzere hükümet üyeleri yolsuzlukla suçlanmışlardır. 1991 yazında, komünistlerin koalisyon hükümetini reform sürecini engellemek ve özel sektörü ele geçirmek için kullandığı anlaşılınca Demokratik Parti'de siyasi ve ekonomik yönden sağa kaymalar yaşanmıştır. Parti içindeki

²³⁷ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.116.

²³⁸ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.72.

²³⁹ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.118.

solcular ise Berisha'yı koltuğundan indirme çabası içine girmişlerdir. Berisha, Demokratik Parti'yi otoriter bir şekilde yönetmek ile suçlanmıştır. Alia da parti içindeki sol kesimin Berisha'dan daha çok sosyalistlerle uzlaşma sağlayacağı inancındaydı. 1991'de Arnavutluk'un AGİK'e giriş belgeleri resmen imzalanmıştır. 1991 ulusal kongrede Demokratik Parti, parti içinde Berisha ve Pashko bölünmesi ve çatışmasına sahne oldu.

Yerel parti liderleri ve Pashko'nun neokomünist politikalarından memnun olmayan eylemcilerin desteğiyle, Berisha çoğunluk oyuyla parti başkanlığına yeniden seçilmiştir. Hükümetin zayıf performansından memnun olmayan Berisha, bakanlarıyla yollarını ayırmıştır. Bufi'nin kabinesi ise siyasi güçlerden destek görememekten şikayetçiydi. Berisha, partideki siyasi çizgide sorgulanamaz hakim lider konumuna gelmiştir. Yolsuzluk yaptıkları iddia edilen eski AEP Politbüro üyelerinin yargılanması için yapılan eylemlerin aksine, Berisha, uzlaşmadan yana olmuştur. Yalnızca, Enver Hoca'nın eşi Necmiye Hanım gibi en üst mevkideki liderlerin yargılanması gerektiğini savunmuştur.

3.4.4. Koalisyon Hükümetinin Yıkılışı

1991 Kasım'ında Bufi, hükümetini kurtarmak için destek almak ümidiyle ABD'ye ziyarette bulunmuş fakat hayal kırıklığına uğramıştır. 26 Kasım'da Demokratik Parti Ulusal Konseyi ve parlamento grubunun yaptığı ortak toplantıda, Alia'ya talepleri 3 Aralık'a kadar karşılanmazsa koalisyonun çekileceklerine dair bir ultimatoma verilmiştir. Demokratlar 23 Şubat 1992'den önce seçimlerin yapılması, İşkodra'da Nisan 1991'de Demokratik Parti eylemcilerinin öldürülmesinden sorumlu kişilerin yargılanması ve mahkum edilmesi, devlet radyo ve televizyonunda değişikliklerin gerçekleştirilmesi ve AEP politbüro üyeleri ve Bayan Hoca'nın tutuklanmasını talep etmişlerdir. Başbakan yeni seçimler yapmayı, İşkodra davasını hızlandırmayı ve radyo-televizyon genel müdürünü değiştirmeyi kabul etmiştir. Böylece komünistler önemli bir kurumun kontrolünü kaybetmiş oluyordu.

Alia'nın ana muhalefet talebi olan Necmiye Hoca'nın ve eski Politbüro üyelerinin tutuklanması talebini kabul etmekte son dakikaya kadar beklemesi üzerine

Demokratik Parlamento grubu, Demokratik Parti'nin koalisyon hükümetinden çekilmesine karar verdi. Berisha, komünistleri demokratikleşmeyi ve reformların uygulanmasını engellemekle suçlarken, sosyalistlerse onu bu riskli kararından ötürü kişisel siyasi çıkarlarını ulusun çıkarları üzerinde gördüğü için suçlamışlardır.

Berisha, bu krizi iyi yönetmiş, sadece konumunu güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda Demokratik Parti, daha açık tanımlı hedefleri ile desteğini arttırmıştır. Pashko ile Berisha arasında da kesin bir bölünme yaşanmıştır.²⁴⁰

3.4.5. Demokratik Parti Zaferi

1992 başında, ülkedeki yaşam koşulları ve kriz derinleşmiş, Bubi başbakanlıktan istifa etmiştir. Alia, istikrarı yeniden inşa etmek adına geçici hükümetin başına daha saygın bir kişilik olan Vilson Ahmeti'yi getirmiştir. Yeni seçimlerin 22 Mart'ta olmasına karar verilmiştir. Bu dönemde kriz giderek büyümüş, protestolar ve olaylar sonucu yaralanmalar ve ölümler meydana gelmiş, hükümet temel hizmetlerini yapamaz hale gelmiştir.

Uluslararası ortamda ise eski Yugoslavya'nın dağılması görülmektedir. Yeni dünya düzeninin oluşmasıyla birlikte medyanın Arnavutluk gibi ülkelerle ilgili algısı değişmiş, bu ülkeler artık potansiyel modernite ve Avrupa için aday olarak görülmemeye, savaş ve kanla yaralanmış Balkan yarımadasının bir parçası olarak görülmeye başlamıştır.

3.5. 1992 Mart Seçimleri

20 Mart'ta DP seçim kampanyasının zirve mitingi Skenderbeg Meydanı'nda gerçek demokrasi çağrısıyla yaklaşık 100.000 kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

AT politikası Arnavutluk gibi ülkelere gelen göçleri sınırlama ile ilgili çalışmalarını yoğunlaştırmış, 1992'de de Arnavutlara sadece birkaç bin vize verilmiştir. Bu, hükümet için hayal kırıklığı olmuştur. Sosyalistler, seçim

---

²⁴⁰ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.121-127.

kampanyalarını önceki seçimdeki gibi Avrupa'ya kademeli entegrasyon üzerine kurmuşlardır.²⁴¹

Önceki seçimlerden farklı olarak, ülke 250 değil, 100 seçim bölgesine bölünmüş, ilk 100 sandalye için çoğunluk kalanlar için oransal seçim sisteminin uygulanmasına karar verilmiştir. Yeni seçim kanunu uluslararası standartlara uygun olduğu düşüncesiyle genel olarak övgü toplamış, ancak etnik-kökenli partileri dışladığı için de eleştirilmiştir. Böylece 1991 seçimlerinde 5 sandalye sahibi olan etnik Yunan örgütü Omonia bir sonraki seçimlerde aday koyamayacaktı. Bu da Arnavutluk'taki etnik Yunanlarda ve Yunanistan'da huzursuzluk yaratmış, Tiran-Atina ilişkilerini ciddi şekilde zedelemiştir. Artan uluslararası baskı sonucunda İnsan Hakları Birliği adında bütün Arnavut vatandaşlara açık, özellikle de etnik Yunan toplumunu temsil eden yeni bir parti kurulmuştur.

Reform için artan iç ve dış baskılar yüzünden 1991 seçimlerinden farklı olarak komünistler güçsüzleşmiş, muhalefet partileri ise ilk çok partili seçimlerden beri önemli bir siyasi deneyim kazanmış ve daha iyi bir konuma gelmiştir. Muhalefet partileri diğer ülkelerdeki kardeş parti ve uluslararası kurumlarla da bağlarını güçlendirmiştir. Özellikle de ABD Büyükelçiliği Arnavutluk'un demokratikleşme sürecine komünistler üzerinde baskı oluşturarak katkıda bulunmuştur. Amerikan yardımı seçim reformunu, parti ve sivil eğitimi teşvik edici önemli bir güç olmuştur. İki Amerikan kuruluşu olan Ulusal Demokratik Enstitü ve Uluslararası Cumhuriyetçi Enstitü hükümet ve özellikle de muhalefetle işbirliği içinde çalışarak ülkeyi özgür ve adil bir seçim için hazırlamakta önemli rol oynamıştır. Demokratik Parti adayların seçim bölgelerini dolaşabilmeleri için lojistik destek bile sağlamıştır.

1992 seçimlerinde muhalefet daha iyi organize olmuş, daha iyi imkanlara sahipti. Basın organları da muhalefet yararına değişim göstermiş, komünistler medya üzerinde kontrolü kaybetmişlerdi. Önceki seçimden farklı olarak köylüler ve toplumun diğer sektörleri, ülkenin en önemli yazar ve bilginleri dahil 182 aydın, muhalefeti desteklediklerini bildiren bir manifesto yayınlamışlardır.

---

²⁴¹ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.75-77.

Demokratik Parti'nin seçim stratejisi radikal siyasi ve ekonomik reformların uygulanması ve kanun ve kamu düzeninin restorasyonu üzerine kuruluydu. Parti, çalışmalarını çağdaş demokratik anayasanın inşası ve bürokraside radikal reformlar yapmak, devletin partiden ayrılması, ordunun, güvenlik güçlerinin ve devlet kontrollü basının depolitizasyonu ve tam özelleştirme üzerinde yoğunlaştırmıştır. Demokratik Parti, arazi kanununu değiştirmeye, arazilerin Arnavut vatandaşlara satışına izin vermeye, komünistlerin kamulaştırdığı arazilerin eski sahiplerine tazminat vermeye, ayrıca da köylülere traktör, gübre ve tohum sağlamaya söz vermiştir. Dış politikada ise ülkenin Avrupa ile hızlı entegrasyonu sözünü vermiştir. Berisha, çok başarılı bir seçim kampanyası yürütmüş, diğer muhalefet partileriyle bir antikomünist cephe oluşturma çabası içine girmiştir. Demokratik, Cumhuriyetçi ve Sosyal Demokratik Parti'nin oluşturduğu 3 muhalefet partinin koalisyon yapacağı söylense de bu 3 partinin faaliyetleri birbiriyle ilgili değildi.

Erken seçimin yapılacağı belli olunca Sosyalist Parti kendisini yepyeni bir parti oldukları söylemleriyle AEP'den uzaklaştırarak imajını yenileme girişimlerine başlamıştı. Parti çalışmalarını kanuna dayalı ve pazar ekonomisine yönelik gerçek bir demokrasi üzerine kurmuş, Demokratların radikal ekonomik programından farklı olarak da ekonomik değişimin yavaş olmasından yanaydı.

Seçimlerde ABD, Demokratik Partiyi desteklerken, DP'nin Amerikan yanlısı tutumundan hoşnut olmayan İtalya, Sosyalist Parti'yi desteklemiştir.

11 siyasi partinin 516 adayla katıldığı seçimlerde Demokratik Parti 92 sandalyeyle ezici bir galibiyet elde etmiştir.²⁴² Sosyalist Parti seçim sonuçlarını kabul etmiş, yenilgiyi de sağ tandansa eğimlenen Avrupa trendine bağlamıştır. Böylece neredeyse 50 yıllık komünist hakimiyeti sona ermiştir.²⁴³

Seçimden 1 gün sonra yapılan basın toplantısında Berisha, Arnavut halkına Demokratik Parti etrafında birleşerek yeni bir Arnavutluk inşa etmek için çağrıda bulunmuştur. 3 Nisan 1992'de ise Alia, ülkenin yararı için istifa edeceğini beyan

²⁴² Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.121-127.

²⁴³ Miranda Vickers, James Pettifer, *a.g.e.*, s.80.

etmiş, istifası parlamento tarafından kabul edilmiştir. Bu, Arnavutluk için bir dönüm noktası olmuştur. 9 Nisan'da seçim sonrası güç kazanan ve popüleritesi artan Berisha 5 yıllığına ülkenin yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

3.6. Demokratik Parti Dönemi (1992-1996)

3.6.1.Yeni Hükümetin Kurulması

10 Nisan'da Berisha, Demokratik Parti kurucu üyesi ve yürütme komitesi üyesi arkeolog Aleksander Meksi'yi başbakan olarak atamıştır. Başbakan yardımcılarını olarak Kamu Düzeni ve Tarım Bakanları olan Bashkim Kopliku ve Rexhep Uka'yı tayin etmiş, bu atamalar Berisha'nın ülkenin geleceğinde önem taşıyan kanun ve düzenin restorasyonu ve tarımın iyileştirilmesine öncelik verdiğini göstermiştir. Ekonomi ve Finans Bakanlığına Genc Ruli atanmış, Berisha'nın koalisyondan çekilme kararına karşı çıkan Ruli'nin böyle kilit bir konuma atanması birçok kişi tarafından eleştirilmiştir. Dışişleri Bakanlığı'na ise demokratik harekette pek göz önünde olmayan bir isim Alfred Serreçi atanmıştır. Adalet ve Sanayi, Maden, Enerji Kaynakları Bakanları yerini muhafaza ederken diğer kabine üyeleri değişmiştir. Meclis Başkanı Pjeter Arbnori olmuştur. Gizli bir Sosyal Demokrat Parti kurmakla suçlanan Arbnori, 25 yıl hapis cezasına çarptırılmış 1989'da serbest kalmıştır. Aynı zamanda Sigurimi ajanı olmakla suçlanan Arbnori'nin bu göreve seçilmesi eleştiri almıştır. 16 Nisan Demokratik Parti Ulusal Konferansı'nda Eduard Selami, parti başkanlığına seçilmiştir.

Arnavutluk'ta çok partili sisteme geçişin yolunu açan öğrenci gösterilerinin lideri Hajdari'nin Berisha'nın parti liderliğini miras alacağı ümidi suya düşmüştür. Oluşturulan yeni hükümet, genç, deneyimsiz kadrosu ve Berisha'nın farklı grupları birleştireceği söyleminin aksine parti taraftarlarından oluşmasıyla eleştiri almıştır. Gücün sosyalistlerden demokratlara geçişi barış içinde ve yumuşak olmuştur. Bu önemli olayla, Arnavutluk totaliter, tek partili sistemden, çoğulcu demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine geçişte önemli bir adım atmıştır.²⁴⁴

²⁴⁴ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.138-142.

3.6.2. Meksi İktidarı

Doğu Avrupa'daki şartlar altında çoğulcu demokrasi için radikal reformları uygulamak zordu fakat 1992 Arnavutluk'u için, ülke kötü bir durumdayken bunu uygulamak neredeyse imkansızdı. Eski komünist ülkelerin arasında Arnavutluk diktatörlükten çoğulcu demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine geçmek için en az hazır olan ülkedydi. Bunda tarihindeki merkezi ve otoriter yönetim ve ekonomik az gelişmişlik önemli rol oynamaktaydı.

Yeni hükümetin öncelikleri, ekonomik düşüşü durdurmak, kanun ve düzeni restore etmek, kurum inşasına başlamak, on yıllar süren izolasyondan sonra ülkenin uluslararası toplumla entegrasyonunu sağlamaktı. Batı ile özellikle de ABD ile ilişkileri sağlamlaştırmak amacındaydı.

Demokratik Parti'nin zaferine uluslararası arenadan olumlu tepkiler geldi. Arnavutluk, Doğu Avrupa'da kişi başına en fazla Batı yardımı alan ülke olmuştur. ABD, AT, İtalya ve diğerleri Arnavutluk'a büyük insani yardım ve teknik destek sağlamıştır. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu ülkenin ekonomik iyileşmesi için programlar oluşturmuş, ABD ve diğer ülkelerden yabancı uzmanlar gelmiştir. İki yıl içinde Arnavutluk, üretimdeki düşüşü durdurmuş, enflasyonu kontrol altında tutarak tarım sektörünü canlandırmıştır. Ancak, reformların uygulanması ve IMF'nin katı kurallarına bağlılık sosyal bozulmalara yol açmış, ciddi siyasi riskleri de beraberinde getirmiştir

Berisha, hukuk ve adalet sisteminin reformu üzerine düşmüştür. Berisha'ya göre yolsuzluk ve rüşvetin kurumsallaştığı mahkeme ve hukuk görevlilerinin suçlularla işbirliği yaptığı, düşük gelirli görevli hakimlerin rüşvete teşvik edildiği komünist yargı sisteminin tepeden tırnağa yenilenmesi gerekiyordu. Bunun için Adalet Bakanlığı'na kalifiye hakim, savcı ve avukat yetiştirme kursları düzenlendi. Artan kanunsuzluk, rüşvet, gangisterlik ve hafif cezaların ülkenin demokratik geçişine zarar

vereceği düşüncesiyle polise de daha geniş yetki verilmiştir. Özellikle eski hükümet görevlilerinin kanunsuz mal varlığının denetimine dair bir yasa çıkarıldı.²⁴⁵

3.6.2.1. Kurumsal Dönüşüm

Mart 1991 genel seçimlerinden sonra sosyalist rejim tarafından hazırlanan 1991 Anayasasının hem hazırlanma biçimi açısından hem de getirdiği hükümler açısından çoğulcu siyasal yapının ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzak olduğu değerlendiriliyordu. Bu nedenle demokratik bir anayasanın yapılması, çözümlenmesi gereken önemli bir sorun olarak yeni hükümetin gündeminde yerini almıştır.²⁴⁶

Anayasa değişikliği için Başbakan başkanlığında bir komisyon kurulmuştur. 1991 anayasasında birtakım eksiklikler vardı. Anayasaya 1992 Nisan'da yargı ile ilgili, 1993 Mart'ta da insan hakları ile ilgili bölümler konmuştur. Bu da Arnavutluk'u komünizm dönemi anayasalarını kullanan diğer Doğu Avrupa ülkelerinden ayırmaktadır.

Parlamento, ilk icraatlarından biri olarak arma ve bayraktan komünist sembollerin kaldırılmasını onaylamıştır. 1991'de AEP'nin en muhafazakar kanadı tarafından kurulan Komünist Parti yasaklanmış, 1992 Mayıs'ta Hoca'nın ve diğer üst düzey komünist görevlilerin naaşları Tiran ulusal mezarlığından kaldırılarak halk mezarlığına gömülmüştür. Berisha bu hareketiyle faşist diktatörlük kurmakla suçlanmıştır. Bakanlıklarda ve kamu kurumlarında tasfiye hareketi başlamış, 1991'de Milli İstihbarat Servisi olarak adı değişen Sigurimi yeniden düzenlenmiş ve komünizm yanlıları kovulmuştur. Orduyu yeniden yapılandırma çalışmaları başlamış, silahlı kuvvetler üzerindeki sivil kontrol Savunma Bakanlığı ile sağlanmıştır. Arnavutluk tarihinde ilk kez silahlı kuvvetleri denetleyen bir parlamento komisyonu oluşturulmuştur. Birtakım önlemler alındıysa da kurumsal değişim ve antidemokratik etkiyi sıfırlama genelde üst düzeyde olmuş, orta düzeye ve tabana inilememiştir. Bu yüzden de hükümet programı eski komünist bürokrasi tarafından eleştirilmiştir.

²⁴⁵ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.148-150.

²⁴⁶ Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.33.

3.6.2.2. Demokratik Partide Ayrılık ve Siyasi Güçlükler

Solcu grubun (Pashko, Hajdari, İmami) partiden kopmasının nedenlerinin başında: 1991'de Demokratik Parti'nin hükümetten çekilmesi, bu kişilerin kabinede yer almaması sayılabilir. Parti içindeki ayrılık 1992 Temmuz yerel seçimlerinde daha da artmıştır. Seçimlerden hemen önce tasarruf önlemlerinin alınması ve IMF istikrar programı çerçevesinde tüketici fiyatlarının artması, ağır ekonomik reformların uygulanması nedeniyle Demokratik Parti oylarının %20'sini kaybetmiş, seçimlerden Sosyalist Parti galip çıkmıştır. 1992'de yapılan olağanüstü konferansta Pashko ve yandaşları partiden ihraç edilmiş ve bu grup Demokratik Birlik Partisi'ni kurmuştur. Partinin başkanı olarak da Neritan Ceka seçilmiştir. Yeni anayasanın onaylanması için oyların 3'te 2'sini garantilemek gerektiğinden bu grubun kaybı, Demokratik Parti'yi Sosyal Demokratik ve Cumhuriyetçi Parti'ye bağımlı kılmıştır. Ancak DP iki partiden de aradığını bulamamıştır. Sosyal Demokratik Parti hükümette daha fazla temsil talep ederken, daha az etkili olan Cumhuriyetçi Parti ise yavaş yavaş sağa kayıyordu.

Ciddi baskılara, sıkıntılara rağmen Demokratik Parti ülkede istikrarı restore etmiş ve reformların hızını belirleyip, yön vermeyi başarmıştır. 1993 Nisan'da Meksi kabineyi değiştirmiştir. Buna rağmen hükümetin performansı sosyalistler tarafından eleştirilmiş, Berisha Arnavutluk'u Amerikan muz cumhuriyetine çevirmekle suçlanmış, demokratlara karşı mitingler yapılmıştır.

1993 Temmuz'da Sosyalist Parti Başkanı Fatos Nano, 1991'de Başbakanlığı süresince zimmetine 8 milyon dolar geçirdiği gerekçesiyle tutuklanmıştır. Ardından eski Başbakan Vilson Ahmeti yargılanmış, tutuklamalar devam etmiştir. Ruli görevinden istifaya zorlanmıştır. Pashko ve grubunun tasfiyesi üzerine, Demokratik Parti içindeki sağ tepkisi de oldukça büyümüştür. Sağ kesim de Berisha'yı neokomünist olarak yorumlamış, komünistlere karşı yumuşak olmakla suçlamışlardır. 1994'te Demokratik Parti'den ayrılan eski Tarım Bakanı Kalakula ve yandaşları Sağ Demokratik Parti adında ayrı bir parti kurmuşlardır. Bu ayrılıklara rağmen Demokratik Parti hala 140 sandalyeden 84'üne sahip, ve radikal reformları

uygulamakta oldukça kararlıydı. 1993'te ekonomik büyüme %11 artmış, Arnavut parası stabil kalmış ve enflasyon da kontrol altına alınmıştır. 1993, hükümet için iyi bir yıl olsa da 1994'te destek kaybetmeye başlamış, demokrasiye olan bağlılığı da gerilemeye başlamıştır.

Demokratik haklara saygı, basın üzerindeki baskı, tutuklamalar, hükümetin şeffaflığı ve izlenebilirliği, pazar ekonomisi ile de bazı kesimin aşırı zenginleşmesi, diğerlerinin de bu haksız kazançtan mahrum kalması, güvenlik güçlerinin yetkisini aşan güç kullanarak insan haklarına ihlali sorgulanmaya başlamıştır.

Bu durum, eski siyasi hükümlülere verilen tazminatı beğenmeyen ve açlık grevine giden hükümlülere, yasal olmadığı ve grevi bırakmadıkları gerekçesiyle polis tarafından güç uygulanmasıyla artmıştır. Dahası, aylar süren durgun Tiran-Atina ilişkileri 10 Nisan 1994'te Peshkepia sınır kentinde iki Arnavut askerinin silahlı Yunanlar tarafından öldürülmesi ile gerilmiştir. Arnavutluk, Yunan Arnavut örgütü olan Omonia'nın beş üyesini casusluk, ayrımcılığı kışkırtma, yasadışı silah barındırma gibi gerekçelerle tutuklamıştır. Tiran mahkemesi üyeleri 6-8 yıl arası cezaya çarptırmış, bu ceza indirilmiş ve daha sonra da şartlı tahliyeye bağlanmıştır. Bu dava Berisha üzerinde hem içte hem de dıştaki tepkileri arttırmış, Arnavutluk'un ABD ve AB ile ilişkilerini de zedelemiştir. Bu olaydan sonra Yunanistan 70.000 yasadışı Arnavut göçmeni sınır dışı etmiş ve Arnavutluk'un uluslararası imajı Omonia davasıyla sarsılmıştır.

Berisha güçlü liderlik vasıflarıyla Arnavutluk'un demokrasiye geçişinde garantör olarak algılanmıştır. Komünistleri iktidardan aldığı için Arnavutluk politikasının kilit adamı görülmektedir. Meksi ise başbakan olarak zayıf bir profil çizmiştir.²⁴⁷

3.6.2.3. Anayasa Çıkmazı

Elli yıl boyunca dünyanın en ağır diktatörlüğünü yaşayan Arnavut halkı, kapitalizme giden yolda büyük güçlüklerle karşı karşıya kalmıştır. Toplumda radikal reformlarla kapitalizmi hedeflemek, toplumsal dengeleri alt üst etmiştir. İşsizlik had

²⁴⁷ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.151-168.

safhaya çıkarken, demografik hareketlenmeler de kontrolden çıkmıştır. Bu olumsuzlukları kullanarak her geçen gün muhalefet sesleri daha da yükselmiştir. 1994 yılı ortalarına gelindiğinde, Sali Berisha hem siyasal desteğini artırmak, hem de seçmen nezdinde iktidarını sınamak amacıyla enerjisini anayasa sorununun çözümüne harcamaya başlamıştır.²⁴⁸

On yıllar süren komünizm rejiminden sonra yeni kurumlar ve işleyen bir yasa sisteminin kurulması eski düzeni dağıtmaktan çok daha zordu. Başbakan Meksi tarafından 1992 Nisan'da atanan komisyon 1992'nin sonuna kadar yeni bir anayasa taslağı hazırlamakla görevliydi. Ancak bu süreç kurumsal alternatifler üzerindeki anlaşmazlıklar nedeniyle gecikti. Sosyalistler başkanın gücünün azaltılmasından yanayken, Berisha'nın taraftarları zamanında karar alınabilmesi adına güçlü bir yürütme liderliği olmasından yanaydı. Ancak bu Fransa ya da ABD modelindeki gibi değil, daha çok başkanlık-parlamenter rejiminin bir birleşimiydi.

Sosyalistler yeni anayasayı parlamento krizi çıkaracak, böylece de yeni seçimleri için bir araç olarak görüyordu. Arnavutluk'un AB üyeliğini yeni bir anayasa oluşturmasına bağlayan iç ve dış baskılar altında (Özellikle de Avrupa Konseyi tarafından) Berisha bu krizi çözüp taslak anayasayı ulusal referanduma götürmeye karar verdi. Taslak anayasa uluslararası norm ve standartlara uygun, güçler ayrımı ve insan haklarını koruyan başkanlık ve parlamenter sistem karışımıydı. Yargı yönünden zayıf noktaları vardı. Başkana Anayasa Mahkemesi yargıçlarını seçmekte geniş yetkiler verilmişti. Dini ve etnik siyasi partilerin oluşumunu yasaklaması, büyük dini toplulukların başkanının Arnavutluk'ta doğmuş olması, Arnavut ve 20 yıldır sakin olması şartları demokrasiyi zedeliyor, uluslararası normlara uymuyordu. Taslak anayasa 6 Kasım 1994'te yapılan referandumla reddedildi.

Kuşkusuz, ekonomik memnuniyetsizlik ve devlet adamlarının yolsuzlukları referandum yenilgisindeki ana nedenler olmuştur. Nedenlerden bir diğeri de Berisha'nın hükümette bir konsensus oluşturamamış olmasıdır.

---

²⁴⁸ Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.35

3.6.2.4. Referandum Sonrası Siyasi Ortam

Referandumun reddinden sonra Sosyalist Parti pozisyonlarını kuvvetlendirdiklerini düşünerek cesaretlendiler. Bunu başarı sayan Sosyalistler diğer konulara da daha katı bir çizgide yaklaşp, erken seçim taleplerini yinelediler. Referandumun sonuçlarından biri Berisha yanlısı ve Berisha karşıtı iki grubun ortaya çıkması olmuştur.

4 Kasım 1994'te Cumhurbaşkanı hükümette değişiklik yaptı. Yeni kabine ekonomik reform ve demokratik sürece olan bağlılık üzerindeki endişeleri arttırmıştır. Berisha tekrar siyasi popülarlığını kazanmak için rüşvet ve yolsuzlukla mücadele etmeye başlamıştır. Bu da zayıflamış pozisyonunu kurtarmaya yetmemiştir.

Referandum sonrası siyasi ortamda artan kutuplaşmalar belirlemiştir. Demokratik Parti Başkanı Selami, Başbakan Meksi'nin yerine geçmek için çabalıyordu. Referandum sonrası şekillenen hükümette Selami başbakanlığın parti başkanlığıyla birleştirilmesi teklifini sunmuş, fakat bu teklif reddedilmiştir. Selami, Berisha ile en büyük çatışmasını muhalefetin de görüşü olan yeni anayasanın parlamentonun onayına sunulması önerisiyle yaşamıştır. 5 Mart'ta yapılan olağanüstü parti konferansı Selami'yi partiden ihraç etmiştir.

En tartışmalı konulardan birisi de eski rejimin üst düzey liderlerinin yargılanması olmuştur. Necmiye Hoca, Alia ve 9 AEP politbüro üyesi ve hükümet görevlileri yolsuzluk ve yetkinin kötüye kullanılmasından yargılanmış ve hafif cezalar almışlardır. Necmiye Hoca 11 yıla en ağır cezayı almış, 1997'de de serbest kalmıştır. Eski komünist liderlerin serbest kalması sağı kızdırmış ve hükümeti eleştirmişlerdir. 30'dan fazla aydın Tiran'da bir dernek kurarak Arnavut halkına soykırım yapan bu kişilerin cezalandırılmasını talep etmişlerdir. 1996 yılı başlarında Alia ve eski politbüro üyeleri de dahil onlarca eski komünist devlet adamı, insanlığa karşı suç işledikleri gerekçesiyle yargılanmış ve ağır hapis cezalarına çarptırılmıştır.

Sigurimi dosyalarının açılıp açılmaması ise bir diğer tartışma konusu olmuştur. Bu konuda değişik görüşler olsa da, Berisha, Sigurimi'ye derinlemesine inilirse ulusal bir trajediyle sonuçlanacağı için, dosyaların sadece devlet adamları ve siyasilere açılmasını kabul etmiştir. Bunun nedeni kendi içlerinde de Sigurimi ajanları olma olasılığıdır.

1996 seçimleri yaklaşırken, Arnavutluk'ta Demokratlar ve Sosyalistler arasındaki rekabet kıyasıya sürüyordu. Hükümete olan güven azaldıysa da, en büyük muhalefet parti olan Sosyalist Parti de kucaklanmamıştı. Özelleştirme ve diğer ekonomik değişimler giderek daha çok insanın menfaatine yarıyordu. Hükümet ayrıca, bölgede stabilizör konumuyla uluslararası destek almaya devam ediyordu.

Demokratik Partinin iktidara geldiği 1992'de Arnavutluk tarihindeki en zor dönemlerinden birini yaşıyordu. Komünizm sonrası Arnavutluk, yeni bir siyasi düzen kurmak adına önemli kurumsal ve yasal dönüşümlere tanık olmuştur. Bu ilerlemeye rağmen, somut demokratik kurumların eksikliği, önemli konularda siyasi konsensus sağlanamamış olması Demokratik Parti'nin gücünü zedelemiştir.

3.6.2.5. Ekonomik ve Sosyal Dönüşüm (1992-96)

Demokratik Parti iktidara geldiği 1992 yılında devraldığı miras, siyasi huzursuzluk, kanunsuzluk, merkezi ekonominin getirdiği sanayi ve tarım üretiminde %60-30 düşüş, yarım milyar dolardan fazla borç, yıllık %237 enflasyon, hat safhada işsizlik, sağlık hizmetleri, su elektrik sistemlerinin çöküşü, ekonomik iflastı. Bu durum altında pazar ekonomisi inşası oldukça zor bir süreç oldu. Makroekonomik stabilizasyon programı, kararlı bir şekilde uygulanan ekonomik reformlarla ülke dört yılda ciddi gelişme kaydederek, merkezi ekonomiden pazar ekonomisine geçilmiş, gayri safi milli hasılasını %65'ten yukarıya çıkarmıştır. Bu ilerlemeye rağmen, ekonomi bazı yapısal problemlerden ötürü sekteye uğramış ve 1996 seçimleri yaklaşırken Demokratik Parti gerileme göstermiştir. 1997'de ise ülke yine bir ekonomik krize sürüklenmiştir.

3.6.2.5.1. Makroekonomik Stabilizasyon

Ekonomik iyileşme Berisha'nın gündeminin başında geliyordu. Uluslararası finansal destek ve IMF ile yapılan standby anlaşması ile, hükümet 1992'de üretimdeki düşüşü yakalamak, enflasyonu dizginlemek, bütçeyi dengelemek, tarım sektörünü canlandırmak ve kritik hammadde temin etmek üzere orta vadeli bir ekonomik plan ilan etmiştir. Hükümet aldığı önlemlerle tarım ve sanayi mallarında sübvansiyonu (para yardımı) kaldırarak, temel besin maddeleri hariç fiyatların yükselmesini sağladı. Arnavut parasının tahvili mümkün hale geldi. Kapatılan şirketlerin çalışanlarına %80 maaş ödeme ile ilgili komünizm dönemi yasasını feshetti. Bu tasarruf önlemleri sosyal bozulmaları da beraberinde getirdi. Şehir bölgelerindeki reel gelir %30 düşerken, kırsal bölgelerde %50 artış olmuştur. Tarım bu fiyat reformu ve özelleştirmeye olumlu yanıt vermiştir. Halk üzerinde işsizliğin ve fiyatlardaki artışın etkisini azaltmak için bu durumdan fazla etkilenen tüketicilere tazminat verilmesi gibi bazı sosyal refah önlemleri alınmıştır. Ekonomik kriz yurtdışında yaşayan göçmenlerin bağışlarıyla da hafifletilmiştir.

1993 Temmuz'da IMF, yapısal reformu genişletmek, geniş çaplı kamu girişimleri, banka sistemi ve Pazar ekonomisi kuruluşları kurmak için Tiran'ın kredi isteğini kabul etmiş ve yaklaşık 60 milyon dolarlık borç sağlamıştır.

3.6.2.5.2. Özelleştirme

Bu dönemde Arnavutluk, büyük bir özelleştirme programı yürütmüştür. Temel amacı ise, ülkenin ekonomik ve demokratik temelini, orta sınıfı güçlendirerek ve yabancı sermayeyi kilit endüstrilere destek vermek amacıyla çekerek, genişletmekti. 1996'da tarım, ulaşım, perakende ticaret ve emlak neredeyse tamamen özelleştirilmiştir. Ulusun varlığının %70'inin özelleştirildiği öne sürülmüştür. Özelleştirme kanunu, 1991 yılında komünist parlamentodan geçtiği için en çok eski komünist baskın sınıf yararlanmış, kar etmiştir. Eski komünist sınıfın kapitalizm altında zenginleşmesi özellikle tazminat isteyen eski arazi sahipleri tarafından eleştirilmiştir.

Hükümet toprak dağıtım sürecini yeniden düzenleyerek, toprak mülkiyeti sistemi getirdi. 1996'nın sonunda %95'ten fazla arazi özelleştirilmiştir. 1995 Temmuz'da parlamento arazi mülkiyetini, satış ve alımını düzenleyen bir kanun çıkarmıştır. Yabancı yatırımcıların, kullanımına 3 katı para ödemek koşuluyla, arazi almalarına izin verilmiştir. Arnavutluk ayrıca hızlı bir küçük ve orta ölçekli şirketlerin özelleştirme sürecinden geçmiştir.

Özelleştirme sürecindeki en büyük problemlerden biri komünizm döneminde kamulaştırılan arazi ve mülklerin eski sahiplerinin iade talepleri olmuştur. Berisha bu talepleri reddetmesine rağmen 1993'te çıkan kanuna göre arazi sahiplerine tam iade değil ama tazminat verilmesine karar verilmiştir. Devlet tarafından başkalarına satılan araziler, eski ve yeni sahipler arasında ciddi bir kargaşa ortaya çıkarmıştır. Mayıs 1993'te mülklerine komünistlerce el konan 150.000 aile açlık grevine gitmiş, sağ kanat güçlerden de destek almışlardır. Parlamentoyu yasa değişikliği için zorlamışlardır. Bu olay, Arnavutluk siyasi hayatını sarsmıştır. Bu konu yabancı yatırımcılar için de bir engel olmuştur. Ağustos 1995'te Berisha, eski arazi sahiplerine tazminat olarak deniz kıyısındaki devlet arazilerini vermeyi teklif etmiş, umduğu olumlu tepkiyi alamamıştır.

3.6.2.5.3. Dış Yardım

Bir zamanlar dışlanmış bir devlet olan Arnavutluk, 1995'in sonunda komünizm sonrasında Batılı bağışçıların gözbebeği olmuştur. 1994'ten bu yana acil gıda yardımı, ekonomik yeniden yapılanma, sektörel gelişme, ekonomik altyapı, istihdam, insan kaynakları gelişimi, özel yatırımı teşvik için yaklaşık 1 milyar dolar verilmiştir.

1992'den bu yana AB, 650 milyon dolar; 1991-96 arası ABD ise 218 milyon dolarlık ekonomik yardım yapmış, 1995'te özel sektör faaliyetlerini teşvik etmek için 30 milyon dolarlık şirket kurmuştur. İtalya, toplam 420 milyon dolar, Almanya 210 milyon dolar, Japonya ise 75 milyon dolarlık yardım yapmıştır. Bağışçılar Arnavutluk'u yardımları iyi absorbe edemediği için eleştirirken, ekonomistler ise devletin yabancı uzmanlara fazla bağımlı olmasını eleştirmişlerdir. Arnavut

ekonomistler, IMF ve Dünya Bankası'nı da Arnavutluk'u denek olarak kullandıkları gerekçesiyle eleştirmişlerdir.

Arnavutluk 500 milyon dolar dış borcunu kapatmak için 41 batı bankasıyla anlaşma yapmıştır. 100 milyonunu hemen, 400 milyonunu da 30 yılda temizlemeyi planlamıştır. IMF 11 milyon dolar, Dünya Bankası 25 milyon dolar vermiştir.

3.6.2.5.4. Ekonomik Performans

Arnavutluk, Doğu Avrupa'daki en büyük büyüme oranlarından birini gerçekleştirmiştir. Üretimdeki düşüş yakalanmış, 1993 yılında gayri safi milli hasıla %11 oranında büyümüştür. İnşaat %31.5, ulaşım %13 büyümüş, tarımsal üretimde %14.5 artış yaşanmıştır. Sıkı para politikaları, Leki (Arnavut para birimi) sabitlemiştir. Mali açık, %50'den %16'ya, enflasyon oranı ise 1992'nin başlarında %237'iken, %31'e düşmüştür. 1993 Kasım'da parlamento tarafından Yabancı Yatırımlar Kanunu onaylanmıştır. Buna göre yabancı yatırımcılar sermaye kontrolüne tabi olmayacaklar, karlarının tamamını ülkelerine gönderebilecekler ve 4 yıllık vergi tatilinden yararlanacaklardı. 1994-95 rakamlarına göre GSMH sırasıyla % 7.4 ve %11 olmuş, tarım 1994'te %6.8, 1995'te %13 büyümüş, enflasyon 1995'te %6'ya düşmüştür. 1995 sonunda işsizlik 195.000'e ya da nüfusun %13'üne düşmüştür. 1996'da ekonomi %8.5 (1989'un %25 altında) büyümüş ancak bütçe açığı GSMH'nin %10'una çıkmıştır. Enflasyon ise %16'ya çıkmıştır.

Ekonomik ilerlemeye rağmen, tam ekonomik iyileşme için hala zorluklar yaşanmaktaydı. İşsizlik en büyük sorun olarak gözükmekte, Doğu Avrupa'da geleneksel pazarların kapanması, BM'nin Yugoslavya'ya uyguladığı ekonomik yaptırımlar, sanayide düşük performans nedeniyle düşük kalitedeki ürünlerle ithalatın artması, ithalat ve ihracat arasındaki uçurumun derinleşmesi, krom ve diğer madenlerin uluslararası fiyatlarının düşmesi Arnavutluk'un ekonomisini kötü etkileyen etmenlerdi. Petrol üretimi 1970'lerde 2.25 milyon tonken, 1996'da 500.000 tona düşmüştür. Petrol aramayı hızlandırmak için 1995 sonlarında uluslararası petrol şirketlerine denizde ve karada arama yapabilmeleri için imtiyazlar teklif edilmiştir. Zayıf altyapı, gelişmemiş banka sektörü, bürokratik engeller ve bölgedeki

istikrarsızlık yabancı yatırımcıları uzaklaştırmıştır. Bu dönemde, İtalya ve Yunanistan Arnavutluk'taki yatırımlarda ilk sıralardadır. Altyapısını özellikle de enerji, tarım, telekomünikasyon, ulaşım, sağlık ve eğitim hizmetlerini iyileştirmek için Dünya Bankası, AB ve batılı bireysel bağışçılar Arnavutluk'a maddi yardımda bulunmuşlardır. Yolsuzluk ve suç da demokratik ve ekonomik gelişmeye engel olan bir sorun olmaya devam etmiştir.

3.6.2.5.5. Sosyal Alanda Gelişmeler

1995 BM raporuna göre Arnavutlar üretim düzeyleri, kişi başına düşen gelir ve sağlık hizmetleri, eğitim ve kamu hizmetleri bakımından en yoksul Avrupalılardır. Berisha'nın değerlendirmelerine göre 1992-1996 arasında önemli ilerlemeler kaydedildiyse de birçok Arnavut sosyal ve ekonomik yoksullukla karşı karşıya kalmıştır.

1996'da Arnavutluk'un işgücü nüfusu 1.7 milyonken, aktif çalışanların sayısı 1.54 milyondur. Komünizm sonrası dönemde iş sahası endüstriden tarım alanına kaymıştır. İşgücünün %70'inden fazlası özel sektörde, bunların %65'i de tarımda çalışmaktadır. 1997'nin başlarında işgücünün %10.7'si işsizdi. Devletten maaş alan emekli sayısı ise 1991'de 371.652 iken, 1995'te 474.000'e yükselmiştir. Eski siyasi mahkumlara cezaevinde geçirdikleri her yıl için yaklaşık 1.200 dolar verilmiş, ayrıca devlet veya özel işlerde çalışma seçenekleri de sunulmuştur. Bazı şehir merkezlerinde eski mahkumlara özel konutlar inşa edilmiştir.

Komünist rejim ülkenin kültürel ve eğitim gelişimine büyük önem vermiştir. 1945'te nüfusun %80'i okuma yazma bilmezken, 1980'lerin sonunda bu durumun neredeyse tamamen ortadan kalktığı iddia edilmektedir. Komünist yönetim özellikle mesleki eğitime önem vermiş, eğitim de ekonomi gibi merkezileştirilmiştir. Komünistler, Arnavut halkında Marksist-Leninist tutumlar aşılacak için çalışmışlardır. 1960'ların sonlarında askeri eğitim, okul sisteminin bir parçası haline gelmiştir. Siyasi değişimin eksilerinden biri de kültür ve eğitimde yaşanan düşüş olmuştur. 1991-95 yılları arasında eğitim kalitesi düşmüş, ekonomik sorunlar nedeniyle okula yazılanların sayısı azalmış, beyin göçü yaşanmıştır. Demokratik

hükümet, programının bir bölümünü eğitim sisteminin apolitizasyonuna ayırmış, yeni ve ideolojik olmayan bir müfredat geliştirmek için önlemler almıştır. Bunu başarabilmek için de 1994'te Soros Derneği'nden 9 milyon dolarlık dış yardım gelmiştir. Uzmanlar eğitim sisteminin tam rehabilitasyonu için 200 milyon dolara ihtiyaç olduğu görüşündeydiler.²⁴⁹

3.6.2.6. Dış Politika

1990'ların zor şartları altında Arnavutluk, izolasyonizmin zararlı etkilerinden kurtulmak için dış politika tercihlerini ve eğilimlerini iki ana çizgide şekillendirmiştir. Arnavutluk'un benimsediği ilk politika AT/AB ve NATO ile yakın ilişkiler ve üyelik vizyonu geliştirmeyi gerektiren Avro-Atlantik entegrasyonudur.²⁵⁰

Arnavutluk'un iki kutuplu dünya düzeni sona erdikten sonra dış politikasının temel özellikleri:

- Batılı ülkelerle ve kuruluşlarla siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirmek,
- NATO'ya ve Avrupa Birliği'ne üye olarak ülkenin güvenliğini garanti altına almak,
- Bölgedeki ülkeler ile iyi ilişkiler geliştirmek,
- Başta Kosova ve Makedonya olmak üzere ülke dışında yaşayan Arnavut azınlıkların haklarını savunmak ve buralardaki sorunların barışçıl yollardan çözülmesini sağlamak,
- Doğu Avrupa'nın en fakir ekonomilerinden biri olan Arnavutluk'ta kalkınma için gerekli reformları gerçekleştirebilmek için Batılı ülke ve kuruluşlardan ekonomik yardım almak olarak belirlenmiştir.²⁵¹

3.6.2.6.1. Güvenlik Sorunu ve Askeri Reformlar

DP'nin iktidara gelişiyle Avro-Atlantik entegrasyonunun güvenlik yönü Arnavut dış politikasının bir diğer önceliği olmuştur.²⁵²

²⁴⁹ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.173-212.

²⁵⁰ Dilaver Arıkan Açar, *a.g.e.*, s.123.

²⁵¹ Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.33.

²⁵² Dilaver Arıkan Açar, *a.g.e.*, s.123.

Soğuk Savaş sonrası rejim değişikliği yaşayan Arnavutluk, geçmişte de birleştirilmiş geniş bir Arnavut bölgesi isteyen ve çelişkili bir şekilde bağımsız bir devlet olmasını isteyen komşuları tarafından güvenlik tehdidiyle yüz yüze kalmıştır. Yugoslavya'nın dağılması, Balkanlardaki politik durumu değiştirirken Tiran için de yeni zorlukları bir araya getirmiştir. Jeopolitik olarak hassas bir bölgede yer alması nedeniyle Arnavutluk, Sırp tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu tehdide karşı ABD, Türkiye ve NATO üyeleriyle yakın ilişki kurmuş, 1992 Aralık'ta NATO üyeliğine başvuran ilk eski Varşova Paktı üyesi olmuştur.²⁵³

Arnavutluk'un NATO başvurusu, örgüt yeni üye kabul etmeye hazırlıklı olmadığı için onaylanmamıştır. Ancak Arnavutluk, NATO ve bir güvenlik örgütüyle kurumsal çerçevede yakın ilişki kurmak isteyen ülkelerle NATO arasında güvenlik işbirliği geliştirmek için tasarlanan yeni bir mekanizma olan Barış İçin Ortaklık'a katılmıştır.²⁵⁴

23 Şubat 1994'te Berisha, NATO ortaklığı çerçevesindeki Barış programına katılmak için anlaşma imzalamıştır. Böylece Batılı ordularla güçlenen bağlar, Arnavutluk için en iyi güvenlik seçeneğiydi. Bunun yanı sıra Berisha aynı zamanda Arnavut ordusunun modernizasyonunun önemini savunmuş, silahlı kuvvetler yeniden yapılandırılmış, askeri personel de ABD, Türkiye, Almanya ve diğer NATO üyesi ülkelere eğitime gönderilmiştir Arnavutluk yeni bir askeri doktrin benimsemiş, bu doktrinde, savunma fonksiyonları vurgulanmış ve askeri güç kullanımının Arnavutluk'un ulusal savunma stratejilerinden yalnızca bir bölümünü oluşturduğu görüşü hakim olmuştu. Arnavutluk, NATO'nun Yugoslav işgalinin yayılmasını önleme stratejisinde önemli bir rol oynamış, hava ve liman tesislerini NATO'nun kullanımına sunmuştur. Bu bağlamda, NATO'ya tam üyelik amacını taşımaya devam ediyordu. Arnavutluk, Türkiye, Almanya, İtalya, Fransa, Bulgaristan ve Hırvatistan ile eğitim, ortak tatbikat, değişim programları hususunda askeri antlaşmalar imzalamıştır.²⁵⁵

²⁵³ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.230

²⁵⁴ Dilaver Arıkan Açar, *a.g.e.*, s.130.

²⁵⁵ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.231.

3.6.2.6.2. ABD ile İlişkiler

Arnavutluk, bu dönemde güvenlik açısından ve ekonomik yardım sağlayacak bölgesel ya da bir süper güç arayışı içine girmiştir. Ülkenin yeni nesil siyasi liderleri, bir süper güçle özel ilişkiler geliştirmekten yanaydı. Arnavut halkı da liderlerinin dış desteği teşvik eden bu niyetlerini desteklemekteydi.²⁵⁶

15 Mart 1991'e kadar Arnavutluk ve ABD arasında önemli diplomatik ilişkiler söz konusu değildi. Soğuk Savaş sonunda ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla dış politikasını yeniden şekillendiren Arnavutluk için ABD önemli bir stratejik ortak olmuştur.²⁵⁷

Berisha yönetiminin başından beri Arnavutluk'un dış politikasında ülkenin demokratizasyonuna güçlü destek veren ABD'ye doğru bir eğilim olmuştur. Berisha ilk yurtdışı ziyaretlerinden birini Beyaz Saraya yapmıştır, radikal siyasi ve ekonomik reformlar ve savaşın Kosova'ya yayılmasını önlemek için ABD'nin desteğini almaya gitmiştir. İki ülke arasında siyasi ve askeri bağlar gelişmiş, Arnavutluk ABD'nin stratejik müttefiki olarak Balkanlar'daki barış ve istikrarın sağlanmasında önemli rol oynamıştır. 1992-96 yılları arasında ABD 200 milyon dolarlık insani yardım yaparak, siyasi ve ekonomik dönüşüme büyük destek vermiştir. Sosyalistler, Berisha'nın ABD'ye yaklaşmasını eleştirmiş, 1992 seçimlerinde komünistleri destekleyen İtalya'nın asıl müttefik olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna rağmen, Tiran-Washington ilişkileri güçlenmiş, 1993'te iki ülke askeri protokol imzalamıştır. İki ülke arasında bir dizi ortak tatbikat düzenlenmiştir.

Bu birliktelik, 1994'te Arnavut-Yunan anlaşmazlığıyla sarsılmıştır. Atina ve Yunan lobisi, Berisha'yı, casusluk yaptıkları gerekçesiyle tutuklanan Omonia örgütü üyesi 5 etnik Yunan'ı serbest bırakmaya ikna etmesi için Beyaz Saray üzerinde baskı kurmuştur. Berisha bu baskıya karşı çıkmış, ve ABD'nin Yunan etkisi altında kaldığı

²⁵⁶ Dilaver Arıkan Açar, *a.g.e.*, s.123.

²⁵⁷ Abdurrahim F. Aydın, Erjada Progonati, "Albanian Foreign Policy in the Post Communist Era", *UNISCI Discussion Papers*, Sayı 26, 2011, s. 274.

kanısına varmıştır. Washington, Omonia Davası için Berisha'dan tatmin edici bir çözüm gelene kadar 30 milyonluk fonu da beklemeye almıştır.

Artan Arnavut-Yunan gerginliği ve Beyaz Saray üzerindeki baskı sonucunda Berisha ile yakın bağları yüzünden eleştiri alan Büyükelçi William Ryerson'ın yerine 1994 Ekim'de Joseph Lake atanmıştır. Bu durum, Sosyalistler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. 1995'in başında Omonia sanıklarının şartlı tahliye kararı sonrası Tiran-Washington ilişkileri eski haline dönmüştür. Berisha'nın Eylül'de yaptığı Beyaz Saray ziyareti iki ülke arasındaki ilişkileri ve Arnavutluk'un eski Yugoslavya bölgelerindeki önemini pekiştirmiştir.²⁵⁸

Ayrıca bu ziyaret sırasında Berisha, ABD hükümetine Arnavutluk'taki askeri üsleri kullanabilecekleri teklifinde bulunmuştur. Bu teklif Sosyalist Parti tarafından Arnavut milli çıkarlarına ters düştüğü gerekçesiyle eleştirilmiştir.²⁵⁹ Beyaz Saray Berisha'ya ABD'nin Kosova'daki halk için otonomi desteği teminatını vermiştir. 1996 seçimlerinden sonra ABD seçim sürecini kusurlu olarak tanımladığı için ilişkiler tekrar gerilmiştir.

3.6.2.6.3. Batı Avrupa ve Diğer Bölgelerle İlişkiler

Arnavutluk, ABD ile iyi ilişkiler kurma çabasının yanında Avrupa ile entegrasyona da önem vermiş, İtalya, Fransa, Birleşik Krallık ve diğer Batı ülkeleriyle ilişkiler geliştirmiştir. 1992-96 arasında AB, Arnavutluk'a 650 milyon dolarlık insani ve ekonomik yardım yapmıştır. Bu dönemde en yakın ilişkiler İtalya ve Almanya ile kurulmuştur.²⁶⁰ Tiran, Roma'nın desteği ile Batıyla bütünleşme hedefine ulaşacağını düşünmekteydi.²⁶¹

İtalya 420 milyon dolarla Batı Avrupa bağışçıları arasında lider olmuştur. 1991-92 arasında Arnavut mültecilerin akınına uğraması sonucu İtalya, Arnavutluk ile

²⁵⁸ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.232-234.

²⁵⁹ Abdurrahim F. Aydın, Erjada Progonati, *a.g.e.*, s.274.

²⁶⁰ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.234-235.

²⁶¹ Birgül Demirtaş Coşkun, *a.g.e.*, s.69.

ilişkilerinde daha etkin bir yaklaşım sergilemiş, Arnavutluk'ta insani yardım programı başlatmıştır. İtalya'nın insani yardımı çok önemliydi fakat İtalya'nın Arnavut mültecilere olan katı tavrı anti-İtalyan duyguları ve geçmişteki gibi İtalya'nın ülkenin bağımsızlığını tehlikeye sokacağı endişesini arttırmıştır. Berisha İtalya'nın ekonomik yardımını önemli görürken, askeri işbirliği dahilinde yapılan Pelikan Operasyonu'nu yavaş yavaş terk etmek istiyordu.

Arnavut hükümeti bu operasyonun genişletilmesine karşı çıkınca İtalya ile ilişkiler gerilemiştir. Roma'da hükümet değişince ilişkiler yumuşamış ve İtalya Arnavutluk'un en büyük ticaret ortağı olmuştur, toplam dış yatırımda ise birinci olmuştur. Berisha'nın 1995'te Roma'yı ziyaretiyle, birçok dostluk, ekonomik ve askeri işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Ancak devam eden mülteci akını iki taraf için de sorun teşkil etmiş, Arnavutluk göçü düzenleyen bir anlaşma imzalama taraftarı iken, Roma durdurmak, en azından azaltmak için daha katı önlemler alınmasını istemiştir.

Önemli yardımda bulunan bir diğer ülke ise Almanya'ydı. Almanya, su ve enerji kaynaklarının yapılandırılması, küçük ve orta ölçekli şirketlerin iyileştirilmesi, tarım, ulaşım ve hafif sanayiye yardım etmiştir. Almanlar aynı zamanda Arnavutluk'un tek uluslararası havaalanı olan Rinas Havaalanı'nın inşasına da yardım etmişlerdir.

1995'te Arnavutluk Avrupa Konseyi'ne tam üye olmuş, ancak AB'ye tam entegrasyon ve NATO üyeliği hedefi hala devam etmekteydi. Arnavutluk ayrıca ekonomik işbirliği geliştirmek ve Moskova'nın Kosova konusunda Belgrad'a desteğini yumuşatmak için Rusya ile de ilişkilerini geliştirmiştir. İki ülke arasında ekonomik, bilimsel ve teknik işbirliği anlaşmaları yapılmış ancak ilişkiler, siyasi ve ekonomik boyuta ulaşamamıştır. Rusya sürekli Sırbistan'ı desteklemiş, Kosova'nın ayrılışına da olumsuz bakmıştır. Kendi iç sorunları yüzünden Arnavutluk ile ekonomik bağları kurmakta avantaj görmemiştir.

Tiran'ın diğer Doğu Avrupa müttefikleriyle ilişkileri dostça olmuş ancak sınırlı kalmıştır. Doğu Avrupa ülkeleri AB ile yakın ilişkiler kurmaya daha çok istekli

olmuşlardır. Arnavutluk'un Bulgaristan, Hırvatistan ve Slovenya ile iyi ilişkileri olmuştur.²⁶²

Bölgedeki diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmek için Haziran 1992'de Arnavutluk, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Paketi'nin kurucu üyesi olmuştur. Arnavutluk ilişkilerini çeşitlendirmeyi amaçlayan dış politika hedefini yansıtan Balkanlardaki diğer bölgesel girişimlere katılmaya devam etmiştir.²⁶³

1993'te Berisha ve Bulgar mevkidaşı Zhelav, dostluk ve işbirliği antlaşması imzalamıştır. Tiran, olası Sırp, Yunan ve Bulgar ortaklığından çekiniyor, bu ortaklığın Makedonya'nın bölünmesinden doğduğunu düşünüyordu. Arnavutluk Slovenya ve Hırvatistan ile de ekonomik işbirliği anlaşmaları imzalamıştır.

Demokratların başa gelmesiyle Türkiye ile özel bir işbirliği geliştirilmiş, iki ülke arasında dostluk ve işbirliği ve savunma işbirliği pakti imzalanmıştır. Yüzlerce Arnavut askeri görevlisi, Türk askeri okullarında eğitim almış Türkiye, Durres limanını Üsküp ve Sofya yoluyla İstanbul'a bağlayan uluslararası bir otoban inşaatı için destek vermiştir. Demirel, Arnavutluk, Bulgaristan ve Makedonya'daki mevkidaşlarıyla 4 yıllık bir proje için anlaşma yapmıştır.²⁶⁴ Arnavutluk'un Türkiye ile yakın ilişki ve işbirliği çabası içinde olmasının en önemli nedenlerinden biri de iki ülkenin benzer tarih ve kültüre sahip olmalarıdır. 1992'den sonra Arnavutluk demokratik rejim ile yönetilen ve Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ikinci laik ülke olmuştur.²⁶⁵

1992'nin sonlarında ekonomik yardım alma umuduyla Arnavutluk, İslam Ülkeleri Örgütü'ne üye olmuştur. İslam Kalkınma Bankası 1993'te Arnavutluk'taki yatırımlar için 100 milyon dolarlık bir fon ayıracağını vaat etmiştir.²⁶⁶

²⁶² Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.235-236.

²⁶³ Dilaver Arıkan Açar, *a.g.e.*, s.127.

²⁶⁴ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.237.

²⁶⁵ Abdurrahim F. Aydın, Erjada Progonati, *a.g.e.*, s.276.

²⁶⁶ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.237.

Berisha'nın dış politik ve iktisadi ilişkiler açısından Batı'ya olduğu kadar Doğu'ya da yakın durması ülkede bazı tartışmalar başlatmıştır. Berisha'nın Müslüman sermayesini Arnavutluk'a çekmek istemesinin birincil sebebi, Avrupa'dan beklenen yatırımların Arnavutluk'a gelmemesidir. Avrupa'da yeni bir İslam devleti mi sorularının ortaya atıldığı bu dönemde Berisha'nın amacının sadece tam olarak destek bulamadığı AB nedeniyle çok yönlü bir dış politikayı hayata geçirmek olduğu belirtilmiştir.²⁶⁷ Aslında Berisha'yı bu konuda eleştirilenlerin tamamen siyasi düşündükleri açıktı. 1996'da yapılan bir ankete göre, Arnavutların çoğu kendini Batıyla özdeşleştiriyordu. %88'i Avrupa topluluğunun bir parçası, %8'i ise Müslüman dünyasının bir parçası hissediyordu.

3.6.2.6.4. Balkan Devletleri ile İlişkiler

Eskiden beri, Arnavutluk'un en önemli dış politika hedefi, Tiran'a karşı Atina-Belgrad birliğine engel olmak olmuştur. Yugoslavya'nın dağılması eski bölgesel çatışmaları alevleyen, Balkan ülkeleri arasında yeni bir düzene neden olmuştur. Yugoslavya, Makedonya ve Yunanistan ile ilişkiler özellikle de azınlık sorunları konusunda çıkar çatışması ekseninde sürmekteydi. Eski Yugoslavya'daki etnik Arnavutların çözülme statüsü yüzünden, Tiran'ın komşuları Arnavutluk'un uzun dönem bölgesel hırslarından şüphe duymuştur.²⁶⁸

Küçük bir devlet olarak güçsüzlüğüne rağmen Arnavutluk, stratejik konumunu 1990'lar Balkanlarında bir güce dönüştürmüştür. O dönemde bölgedeki genel istikrarsızlık Arnavutluk'a uluslararası güçlerin menfaati doğrultusunda istikrar sağlayıcı bir rol vermiştir.²⁶⁹

Berisha, iktidara gelmesinin ardından Kosova'daki Arnavutlarla birleşme yönündeki planlarını rafa kaldırmak zorunda kalmış ve Kosova'ya Yugoslavya içerisinde geniş özerklik verilmesi çağrısında bulunmuştur. Yugoslavya Federasyonu içerisinde, özerk cumhuriyetlerin daha fazla özerklik talebiyle, iktidarın merkezi

²⁶⁷ Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.46.

²⁶⁸ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.238.

²⁶⁹ Dilaver Arıkan Açar, *a.g.e.*, s.128.

yönetimin daha da güçlendirilmesi politikaları arasında barışçı yollardan bir uzlaşmaya varılamamış ve Hırvatistan ile Sırbistan'da çatışmalar çıkmıştır. Bu gelişmelerden faydalanan Kosova 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak Kosova'nın bağımsızlığını sadece Tiran tanımıştır. Daha sonraki dönemde ise Arnavut yönetimi uluslararası toplumla uyum içinde bir politika izlemiş ve Kosova'yla ilgili dünyanın kabul edemeyeceği taleplerden vazgeçmiştir.²⁷⁰

1993'te Bosna Hersek ve Hırvatistan'daki çatışmalar artınca Arnavutluk, Batının daha çok ilgisini çekmiş, savaş sırasında ise Arnavutluk'un önemi daha da büyümüş ve çatışmanın Yugoslavya'daki diğer bölgelere yayılmasını önlemek için önemli bir rol üstlenmiştir. Yugoslavya'da özellikle de Kosova ve Makedonya'da etnik Arnavutların varlığı, bu bölgeleri de çatışma ortamına dönüştürebilir, dahası Balkanlardaki çözümü de daha da karmaşık bir hale getirebilirdi.²⁷¹

Yugoslavya Federasyonu içinde başlayan ve hızla yayılan çatışmalar ve Bosna'da yaşanan savaş, Arnavutluk'u hem siyasi hem de ekonomik açıdan çok zor durumda bırakmıştır. Balkanlarda istikrarsızlığın uzun süre devam etmesi ile dış ticareti zarar gören Arnavutluk, sınır komşusunda yaşanan savaşların Kosova'ya sıçraması ve Tiran'ın müdahale etmek zorunda kalacağı bir durumun ortaya çıkmasından da endişe duymuştur.

Zayıf ekonomisi, az sayıdaki nüfusu ve ülke içindeki sosyal problemler nedeniyle Arnavutluk, Kosova'daki Arnavut azınlık veya diğer etnik gruplarla ilgili sorunların çözümü için doğrudan müdahaleden kaçınmış ve taraflara diyalog çağrısında bulunmuştur. Çevresindeki istikrarsız ortam karşısında ülkenin güvenliğini sağlayabilmek için Batı'yla işbirliğine gitmiş ve bağımsız bir politika izlemekten kaçınmıştır. Arnavutluk'un Soğuk Savaş sonrası dönemde, Batı'yla işbirliği sürecine girmesi ve NATO üyeliği girişimleri, Balkanlar'daki Arnavut azınlıklarla ilgili politikalarda barışçı bir yöntem benimsemesine de önyak olmuştur. Yugoslavya'ya yönelik tek taraflı politika izlemek yerine, uluslararası toplumu seferber etmek yolunu seçmiştir. Bosna Savaşı sırasında Batı'nın Belgrad'a askeri müdahale fikrini

²⁷⁰ Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.51.

²⁷¹ Dilaver Arıkan Açar, *a.g.e.*, s.128.

savunmuş, müdahale sırasında da NATO'nun ülkedeki askeri tesislerden ve hava sahasından yararlanmasına izin vermiştir.²⁷²

Arnavutluk'un Yugoslavya ile ilişkileri, Sırbistan'ın Kosova'daki Arnavutlar üzerindeki baskısı yüzünden donuk kalmıştır. Tiran, Sırbistan'ı açıkça eleştiren ve Belgrad'a karşı askeri harekatı şiddetle destekleyen taraflardan biri olmuştur. Arnavutluk'un Sırp tehdidine karşı NATO'ya hava ve deniz olanaklarını açmasına Belgrad, sınır bölgesinde askeri birlikler bulundurarak cevap vermiştir. 1992-96 yılları arasında sınır olaylarında onlarca Arnavut öldürülmüştür. Arnavut hükümeti BM'nin uyguladığı yaptırımları desteklemiştir. Ancak bu yaptırımların Arnavutluk'un kuzey bölgesine ters ekonomik etkileri olmuştur. 1995'in sonlarında yaptırımların kaldırılması Arnavut yetkilileri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

Arnavutluk'un yeni dış politikası çerçevesinde Berisha, Kosova konusuna daha ılımlı yaklaşan Karadağ'a zeytin dalı uzatmıştır. Berisha, Sırbistan ve Karadağ'ın arasını açmayı amaçlamıştır. BM'nin Yugoslavya'nın geri kalan parçasında yaptırımları askıya almasıyla, Arnavutluk-Karadağ arasındaki ticaret artmıştır. İki ülke arasında elektrik enerjisi, sanayi, petrol sanayi, ticaret ve jeolojik araştırma üzerine ekonomik işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Karadağ, Arnavut vatandaşlar için vizeyi kolaylaştırınca, ilişkiler artarak devam etmiştir. Podgorica ile yumuşamaya rağmen, Kosova sorunu Yugoslavya ile her zaman bir gerginlik sebebi olmuştur.

Tiran için, büyük bir Arnavut topluluğa yurt olan Makedonya, bir endişe kaynağı olmuştur. Arnavutluk, Makedonya'yı Sırbistan ve Yunanistan ayrımını yapan bağımsız bir devlet olarak desteklemiş ve ulusal çıkarlarına uygun görmüştür. Makedonya ile iyi ilişkiler geliştirmek, Arnavutluk için iki ülkenin (Sırbistan ve Yunanistan) müttefikliğine karşı bir denge unsuru olmuştur. Nisan 1993'te Arnavutluk Makedonya'yı tanıyan ilk ülkelerden biri oldu. Berisha'nın bu kararı, etnik Arnavutlar arasında etnik ayrılıkçı eğilimleri engellemek için verilmişti.

---

²⁷² Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.52.

Berisha, bağımsız bir Makedonya'nın Miloseviç altındaki bir Makedonya'dan daha iyi olduğu görüşündeydi.²⁷³

Makedonya ile her alanda işbirliği geliştirme politikası izleyen Arnavutluk için azınlık konusundaki Makedon yönetimini destekler durumdaki yaklaşımı, Yunanistan ve Sırbistan'ın kendisini çevrelemeye yönelik işbirliği faaliyetlerinin Makedonya ile işbirliğine gidilerek dengelenmeye çalışılması düşüncesinden kaynaklanmaktaydı.²⁷⁴

Berisha, etnik Arnavutları Makedonya'nın siyasi hayatına katılımları için teşvik ederken aynı zamanda Yunan ambargosu sonucunda ekonomik izolasyonda olan Makedonya'yı destekleyerek liman ve ulaşım olanakları sağlamıştır. Muhalefet ise Yunan tarafını desteklemiştir. Makedonya'daki Arnavut azınlığın statüsü üzerindeki farklılıklar Arnavut ve Makedon liderlerin sağlıklı ilişki kurmalarına engel oluyordu. 1993'te meydana gelmiş bir dizi olay, bir Arnavutun Makedonyalı sınır güvenlikleri tarafından öldürülmesi, bir grup etnik Arnavutun yer altı milis birlikleri kurma ve silah kaçakçılığı planları yüzünden tutuklanması ve Tiran'ın Makedonya'daki en büyük etnik Arnavut partisinin radikal kesimini desteklemesi, ilişkileri geren başlıca sebepler olmuştur.

Arnavutluk'un Üsküp ile ilişkilerinde çıkarlarını gözetmesi, Üsküp tarafından iç işlerine karışıldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Tiran-Üsküp ilişkilerinin bozulması güney Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin bozulmasıyla aynı zamana denk gelmiştir. Bu durum Washington'da endişeye neden olmuştur ve Arnavutluk'u Makedonya ile ilişkileri onarmaya zorlamıştır. Berisha, Makedonya ile ilişkileri desteklemiş, Üsküp'ün Arnavut Pedagoji Okulu açma planlarını övmüştür. Makedonya'nın bağımsızlığının Arnavutluk çıkarları için çok önemli olduğunu savunmuştur. Makedon liderler de ikili ilişkileri geliştirmek için istekliyidiler. Ancak, yetkililer Üsküp'ün Tiran ile ilişkileri geliştirmek adına etnik Arnavutlara yönelik politikalarda önemli değişiklikler yapılmasına karşı çıkmışlardır. Makedon yetkililer, Arnavutluk'un Sırbistan ve Yunanistan ile olan ilişkilerindeki kriz nedeniyle

²⁷³ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.238-240.

²⁷⁴ Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.58.

seçeneğinin sınırlı olduğunu düşünüyorlardı. Makedonya'nın Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na girmesi ve Yunanistan ile ilişkileri yumuşatmasıyla uluslararası pozisyonunu güçlendirince Arnavutluk ile yakın ilişkiler kurmaya daha az ilgi göstermiştir. 1995 Şubat'ta Makedon yetkililerin, Tetova'daki Arnavut dil üniversitesinin açılışını engelleme girişiminde polis kullanmasından sonra Tiran, Makedonya politikası üzerinde yeniden düşünmeye başlamıştır. Arnavutluk'taki muhalefet partileri Makedonya'daki bu olayı kınamış, Berisha'yı da Üsküp'ün etnik Arnavut nüfusuna olan yaklaşımından dolayı fazla sabırlı olmakla eleştirmişlerdir. 1996'nın sonlarında Arnavutluk ve Makedonya arasındaki iyi hava ülkelerin iç politikalarının etkisiyle de büyük ölçüde dağılmıştı.

Yunanistan ile ilişkiler Arnavutluk'un genel dış politikasının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. 1990'ların başlarından beri iki ülke arasında ihtilaf konusu olan birçok unsur vardır. İlk konu Atina'nın Arnavutluk'taki etnik Yunanlara insan hakları ve din özgürlüğü ihlali yapıldığı iddiasıdır. Nüfus bakımından, Arnavutluk tarafından 70.000, Yunanistan tarafından da yaklaşık 200.000'den fazla gösterilen etnik Yunan halkın şikayetleri bulunsa da, Yunan dili eğitime bakıldığında Yunan azınlığın baskı gördüğüne dair somut bir kanıt gözükmemektedir. Birçok Yunan Arnavutluk'u ekonomik nedenlerle ve Yunanistan'da daha iyi işler bulmak için terk etmiştir.

İki ülkenin çakışan milli çıkarları da ilişkileri gölgeliyordu. Yunanistan Arnavutluk'un Makedonya'yı tanimasından ve Türkiye ve ABD ile gelişen siyasi ve askeri ilişkilerinden rahatsız olmuştu. Demokratik Parti'nin iktidara geçmesinden sonra aradaki ilişkiler yumuşasa da 1993 ortalarında Arnavut yetkililerin Yunan sınırları içine Arnavutluk'un önemli topraklarını da dahil eden haritaları yayarken yakalanan Yunan din adamını sınır dışı etmesi, iki ülke arasındaki bağların hızla kopmasına neden olmuştur. Atina misilleme yaparak 30.000 Arnavut mülteciyi geri çevirmiştir. Dahası, Yunan Başbakan, sınır dışı edilen din adamının Arnavutluk'a dönmesi, azınlık okulunun bütün yaş gruplarında açılması, Yunan azınlık tarafından serbestçe siyasi, eğitim, kültürel ve sosyal örgüt çalışmalarının yapılabilmesi ve

Hoca rejiminde el konan mal, mülklerin iadesi gibi talepleri içeren bir liste yayınlamıştır.

Yunan lider Arnavutluk'taki etnik Yunan halkla Kosova'daki Arnavutlar arasında bir paralellik kurarak işi ciddiye bindirmiştir. Mitsotakis, Tiran'ın Kosova için talep ettiği statünün Güney Arnavutluk'taki etnik Yunanlar için de verilmesini istemiş, Berisha bunu kabul edilemez bulmuştur.

Yunanistan politikasına karşı hükümet ve muhalefet arasında ciddi ayrımlar vardı. Sosyalist ve Demokratik Birlik Partileri, Berisha'nın Amerikan yanlısı dış politikasının Yunanistan ile ilişkilere zarar verdiğini savunuyordu. 1993 Haziran'da sosyalist lider Nano ile Sosyalist Parti ve Papandreou'nun PASOK'u Arnavutluk'un yalnızca Yunan yardımıyla Avrupa'ya tam entegre olabileceğini vurgulayan ortak bir anlaşmaya imza attılar. Anlaşma Balkanlarda yabancı askeri müdahalesine şiddetle karşı çıkıyordu. Yunan azınlık için özel statü isteyerek Atina'nın hedefi, yalnızca Berisha'nın pozisyonunu zayıflatmak değil, güneyde Yunan müdahalesi vesvesesini artırmak bu yolla da Arnavutları Kosova'nın Arnavutluk ile birleşmesi fikrine doğru itmektir. Yunanistan, Balkanlardaki statükonun bozulacağı gerekçesiyle Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılmasına şiddetle karşı çıkıyordu. Yunanistan'ın bu tavırları Arnavutluk'ta Berisha'ya olan desteği arttırmıştır. 1993 Yunanistan seçimlerinde PASOK'un zaferinden sonra ilişkilerde ağırlaşma olmuştur. 1994'te bir Arnavut kışlanın (Peshkepia) silahlı saldırıya uğramasından sonra ilişkiler en gerilimli döneme girmiştir. Bir Yunan örgütü bu saldırıyı üstlenmiştir. Berisha Yunan hükümetini yayılmacı hedeflerle suçlamış, Yunan hükümeti suçlamaları kabul etmemiş, Yunan radikalleri de kontrol altına almayı reddetmiştir. Peshkepia olayının hemen ardından Arnavut yetkilileri etnik Yunan Örgütü Omonia'nın 5 üyesini casusluk ve illegal silah bulundurma gerekçesiyle tutuklamıştır. Uygulanan prosedür bakımından uluslararası alanda eleştiri alan Omonia davasından sonra 1971'de diplomatik ilişkilerdeki restorasyondan bu yana Arnavutluk-Yunanistan ilişkileri dibe çökmüştür. Yunanistan 70.000'den fazla Arnavutu sınır dışı etmiştir. Bu da Arnavutluk'a sosyal ve ekonomik bir yük getirmiştir. Atina, Arnavut hükümetinin uluslararası itibarını sarsmak için agresif bir kampanya başlatmış, eski komünistleri

ve Demokratik Birliğin sol kesimini liberal ve Batı yanlısı olarak betimlemiştir. ABD'deki Yunan lobisi de iyi çalışmış, Beyaz Sarayın 30 milyonluk Amerikan fonunu askıya almasını sağlamış, AB'nin Arnavutluk'a vermeyi düşündüğü 40 milyon dolarlık yardımı da geçici olarak bloke etmeyi başarmıştır.

Yunanistan ile kötü ilişkiler sadece Arnavutluk'un yurtdışındaki imajını sarsmamış, daha da önemlisi Washington ile ilişkilere de zarar vermişti. 1995'in başlarında Omonia sanıklarının serbest bırakılması ile ilişkilerde yumuşama olmuştur. 1995 Haziran'da Arnavut meclisi özel dini ve yabancı dil okullarının kurulmasına yönelik özel eğitim ile ilgili bir kanun çıkardı. 1996'ya gelindiğinde Atina'daki liderlik değişimi ilişkilere olumlu yansımıştır. Gelişen siyasi ve ekonomik ilişkiler iki tarafa da kazanç sağlamıştır. İtalya'dan sonra Arnavutluk'un ikinci büyük ticaret ortağı olan Yunanistan, Arnavut pazarından daha büyük bir pay kapmayı ummuştu. 1996 Mart'ta iki ülke arasında bir dostluk anlaşması imzalanmıştır. Arnavutluk etnik Yunan toplumunun haklarına saygı gösterileceği, yeni Yunanca dil okulları açılacağı ve illegal sınır geçişleriyle ilgili önlemler alınacağı teminatını vermiştir. Karşılıklı ziyaretler gerçekleşmiş, mevsimlik işçi ve askeri işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. 1996 Temmuz'da Yunan birlikleri Arnavutluk'ta NATO ortaklığı barış programı çerçevesinde düzenlenen tatbikata katılmışlar ve Arnavutluk'un NATO ve AB'ye tam üyeliğini desteklemişlerdir. 1995'ten beri normalleşen Arnavut-Yunan ilişkileri ülkelerin iç dinamikleri yüzünden sekteye uğramıştır. İyi giden ilişkilere rağmen, iki tarafta da hala birbirine karşı güvensizlik hakimdi.²⁷⁵

3.7. 1997 Sonrası Arnavutluk

1997'den sonra Arnavutluk demokrasiye geçiş kapısını kapatıp bir adım daha ileriye giderek demokratik sistemi pekiştirme aşamasına geçmiştir. En zor bölümün tamamlanmasına rağmen, ülke hala birçok sorunla karşı karşıyaydı.²⁷⁶

²⁷⁵ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s.240-246.

²⁷⁶ Falma Fshazi, *Albanian Dilemma in the Balkans: Nationalism and Globalization*, (Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005, s.103.

Arnavutluk'ta sosyalist rejimin çökmesinden sonra şirketlerin birçoğu 1997 yılında büyük bir mali krize girmiştir. Bu şirketler, yüksek faiz vererek halkın büyük bir çoğunluğunun parasını kendisine çekmeyi başarmışlardır. Ancak bazı büyük şirketlerin borçlarını ödemekte zorlanması ve kısa süre içinde birer birer iflas etmeleri Arnavutluk'ta iç savaşa yol açmış ve 1996 yılında Berisha hükümetini istifa etmeye zorlamıştır.²⁷⁷

3.7.1. Sosyalist İktidar Dönemi (1997-2000)

1997 erken genel seçimleri neticesinde iktidara gelen sosyalistlerin, Kosova krizinin tırmanma eğilimine girdiği bir dönemde göreve başlamış olmaları, bu iktidara, Balkanlarda istikrarın korunması konusunda iyice hassaslaşan Batılı devletlerin koruyucu şemsiyesinden çok daha fazla faydalanma imkanı tanımıştır. Başta Yunanistan'ın açık desteği olmak üzere, Batılı devletlerin Fatos Nano iktidarına verdikleri siyasi destek, kısa süre sonra mali desteğe dönüşmüş, bu, başlangıç için oldukça olumlu bir gelişme olmuştur. Dış malî yardım ve desteğin garantilenmesi ile birlikte ekonomik, siyasi ve toplumsal alanın reformu yönündeki girişimler toplumdaki güven bunalımını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. IMF'nin, Arnavutluk için öngördüğü üç yıllık yardım planını Mart 1998 tarihinden itibaren yürürlüğe koyması oldukça olumlu bir gelişmeydi.

Öte yandan Yunanistan ile yapılan ikili ekonomik, endüstriyel, teknik ve bilimsel alanda işbirliği anlaşmaları da, Fatos Nano dönemindeki Yunanistan-Arnavutluk yakınlaşmasına en somut örnek olmuştur. Başta Yunanistan olmak üzere Batılı devletlerle başlayan yakınlaşma, ekonomik alanla sınırlı kalmamış, özellikle Kosova krizinin ileri boyutlara ulaşması ile birlikte siyasi bir niteliğe de bürünmüştür. Öte yandan Fatos Nano'nun bölgesel barış ve istikrarın korunması için komşu ülkelerle örnek ilişkiler geliştirme yönündeki dış politikası da Dışişleri Bakanı Paskal Milo tarafından bizzat beyan edilmiştir.²⁷⁸

²⁷⁷ Gürkan Akyol, *a.g.e.*, s.34.

²⁷⁸ Nuray Bozbora, *a.g.e.*, s.171-172.

Krizden sonra iktidara gelen SP ve koalisyonu, oldukça güç bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Seçimlerin sonuçlarını kabul etmeyen Berisha'nın siyasal prestijini yitirdiği düşünülmese de, DP, etkili bir muhalefet hareketi başlatmıştır. Berisha ve sağ koalisyonun meclisin beşte birini oluşturmalarına rağmen, meclis oturumlarını boykot etmeleri ses getirmiş, erken genel seçim çağrılarını sürdürmüşlerdir.

Mecliste yaşanan bir arbede ve etkili politikacı Azem Haydari'nin sosyalist bir milletvekili tarafından vurulması tansiyonu tekrar yükselmiştir. SP, söz konusu vekili partiden ihraç etse de protesto hareketleri DP'nin de koordinasyonu eşliğinde sokaklara taşınmıştır. DP Avrupa parlamentosundan gelen baskılarla meclise dönerken bu sefer Nano, muhalifleri hapse attırmak için uğraşmaya başlamıştır. Bu hareket Berisha'nın liderliğinde geniş bir kitlesel protestoyu tetiklemiştir. 12 Eylül 1998 tarihinde Azem Haydari'nin öldürülmesi, Arnavutluk'u bir kez daha kaosa sürüklemiştir.

Olaylar sırasında silahlı DP sempatizanları Bakanlar Kurulu, Parlamento, ve Arnavut Radyo Televizyonunu ele geçirmiştir. Nano istifa etmiş ve Makedonya'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Başbakanlık görevine SP genel sekreteri Pandeli Majko getirilmiş ve Berisha ile anlaşma sağlanmıştır.

3.7.2. Pandeli Majko Hükümeti (1998-1999)

Nano'nun isteğiyle 28 Eylül 1998'de başbakanlığa gelen Majko, en önemli sınavını 22 Kasım 1998 Yeni Anayasa Kabulü Referandumunda vermiştir. Nano'nun hazırladığı anayasa taslağının kabul göreceği olması, Nano'nun siyasal kudretinin başbakanlıktan düştükten sonra bile devam ettiğinin bir kanıtı olmuştur. Bunun etkileri 2007'de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de görülmüştür.

Bu süreç içinde Majko, yapıcı bir rol oynamış, ılımlı bir hava yaratmıştır. Majko gerçekten de tüm tarafları etrafında toplamayı başarmış, özellikle Kosova Savaşı'ndan sonra mültecilere kapıları açması ile halkın sempatisini kazanmıştır.

Majko Kosova krizi sırasında AB, özellikle de Arnavutluk'un AB nezdindeki gönüllü elçisi İtalya ile ilişkileri iyi tutmaya çalışmıştır. Kosovalı Arnavut liderlerle olan ilişkileri de Arnavut halkından olumlu not almıştır.²⁷⁹ Majko'nun, Kosova krizi esnasında Arnavutluk'u temsil edişi, ülke için uluslararası ününü iyileştirme adına büyük bir şanstı.²⁸⁰

Majko'dan iç ve dış siyasette daha büyük başarılar beklenirken, SP Genel Kongresine bir hafta kala başbakanlıktan istifa etmesi şok etkisi yaratmıştır. Majko'nun istifasından sonra Cumhurbaşkanı Recep Mejdani, hükümeti kurma görevini İtir Meta'ya vermiştir. Fakat olaylar, Nano'nun perde arkasından siyaseti yönlendirdiğini göstermiştir.

3.7.3. İtir Meta Hükümeti (1999-2001)

Avrupa'nın en genç Başbakanı unvanı ile göreve başlayan Meta, ilk günlerden istikrara doğru emin adımlarla ilerlendiğinin habercisi olmuştur. Meta, Majko'nun yolundan gitmiş ve AB'li pek çok liderle samimi ilişkiler kurmuştur. Özellikle Meta döneminde Brüksel ve Washington'un ağırlığının arttığı gözlemlenmiştir.

Arnavutluk, ilk kez Meta döneminde NATO ve AB'ye üyelik, transatlantik topluluğun parçası olma dileklerini net bir biçimde ifade etmeye başlamıştır. Diğer yandan, Meta, AB'nin öteden beri Arnavutluk'tan istediği güvenlik, ekonomik ve kurumsal reformları gerçekleştirme konusunda birliğe güvence vermiştir. Ayrıca, yolsuzluk ve organize suçlara karşı savaşağını kararlılıkla belirtmesi ve Kosova-Makedonya'daki Arnavut siyasiler de dahil olmak üzere tüm Arnavut siyasal kesimi ile yapıcı politikalar izleyeceğini ilan etmesi kendisine karşı içte ve dışta önemli bir sempati sağlamıştır.

Bu arada AB, 10 Haziran 1999 tarihinde "Güneydoğu Avrupa için İstikrar Paketi"ni (Stability Pact for South Eastern Europe)" kurmuş ve Arnavutluk'a 122 milyon Euro yardım ve kredi vereceğini taahhüt etmiştir. Bunun gibi yardım ve kredilerden

²⁷⁹ Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.42-44.

²⁸⁰ Falma Fshazi, *a.g.e.*, s.105.

faydalanmak isteyen Meta, AB'nin özellikle üzerinde durduğu insan hakları, demokrasi, iç ve bölgesel güvenliği yerine getirmek için çalışmıştır. AB'nin olumlu bakışı Meta'ya yerel seçimlerde büyük başarı sağlamıştır. 1999 yerel seçimlerini Meta kazanmış ve uluslararası gözlemcilerin raporlarında bu seçimler, Arnavutluk tarihinde en demokratik seçimler olarak değerlendirilmiştir. Bu arada ülkenin güneyinde Yunanistan'ın da arkasında bulunduğu bir takım sorunlar yaşanmış ve Atina ile Tiran'ı karşı karşıya getirmişse de, Meta sağduyulu davranarak krizin daha da büyümesini önlemiştir. Bölgede bulunan Ortodoks azınlığın hakları konusunu abartılı bir biçimde kullanan Yunanistan kendi sınırları içindeki Arnavut mevsimlik işçileri, Arnavutluk hükümetine karşı bir koz olarak görmeye devam etmiştir. Brüksel'e giden yolda Atina'nın göz ardı edilemez etkisini bilen Tiran ise bu konuda dikkatli bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Öyle ki, güneydeki karışıklıkların faillerini cezalandırmaktan bile çekinmiştir. Yunanistan, Balkanlardaki Arnavut ayaklanmalarının ardında Tiran yönetiminin bulunduğunu çeşitli platformlarda defalarca iddia etmiştir. Özellikle, Kosova konusunda Arnavutların lehine olan gelişmelerin Yunanistan'ı hiç de memnun bırakmadığı görülmüştür.²⁸¹

24 Haziran 2001 genel seçimlerine girerken, dört yıllık sosyalist koalisyon iktidarı, geride olumlu sayılabilecek önemli izler bırakmıştır. Özellikle kamu düzeni, insan hakları, ifade özgürlüğü gibi alanlarda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Ekonomik iyiye gidiş bir başka olumlu gelişme olarak dikkate değerdir.²⁸²

3.7.4. Arnavutluk'un 2000'den Sonra Demokratikleşme Süreci

Arnavutluk'ta demokratikleşmenin dördüncü aşaması olan 2001-2005 arası dönemde, Tiran yönetiminden hem demokratikleşme konusunda hem de AB ve NATO'ya giden yolda ilerlemeler beklenmiştir. 2001 seçim kampanyalarında bu konular üzerinde durulmuştur. Çünkü liberalizm ve demokrasinin ilk on yılında demokratikleşme, entegrasyon, istikrar, siyasi ve ekonomik konularda istenilen sonuçlar alınamamıştır. Bölgede soğuk savaş sonrasında geçen on yılda aslında Tiran yönetimi, bölgesel yapıcı politikalar üretmiştir ve bundan sonraki dönemde ABD ve

²⁸¹ Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.44-45.

²⁸² Nuray Bozboru, *a.g.e.*, s.177.

AB tarafından Arnavutluk'un ödüllendirilmesini hedeflemiştir. Bu dönemde ekonomik ve siyasi reformlar ön planda tutulmuştur. Bu dönemin en önemli özelliği Tiran'ın, Arnavutluk'ta istikrarı sağlamanın, ülke dışında olan Arnavutların istikrarını sağlamakla mümkün olacağı ve ancak bu şekilde politikalar üreterek istikrar ve refahı elde edeceğini anlamasıdır. Bunda da Kosova'nın %90'ının Arnavut olması, Yunanistan'da Kuzey Epir'deki yoğun Arnavut nüfusu ve Makedonya'da yoğun bir Arnavut nüfusunun olması büyük bir etkidir.

3.7.4.1. İtir Meta Hükümeti (2001- 2002)

Başbakan Meta muhalefet ile sürekli görüşerek, ilk turu 24 Haziran ve ikinci turu 9 Temmuz 2001'de yapılacak genel seçimlere ılımlı bir atmosferle girmek için çalışmıştır. Eski Başbakan Nano, yeniden Başbakan olmak için partide daha etkin siyaset uygulamıştır.

Emek Partisi, Sosyalist Parti ismini aldığından beri, bu süreçte aktif parti liderliği yürütmediyse de, partide Nano'nun sözünün dışına çıkılmadığı belirtilmektedir. Meta ile Nano arasındaki parti içi savaşı kazanan Başbakan Meta, seçimlerin de galibi olarak yeni iktidarın sahibi olmuştur ve yeni hükümeti kurmak için çalışmalara başlamıştır. Muhalefet seçim sonuçlarından memnun kalmayarak, yapılan usulsüzlükleri yetkili devlet organlarına bildirmiştir. Berisha tarafından yapılan tüm itirazlara rağmen AGİT'in "seçimlerin demokratik ve standartlara uygun" olduğu açıklamasını yapması, Berisha ve taraftarlarını yine sokaklara dökmüş ama bu sefer anarşi ve kaos ortamı yaratmamıştır. Ancak DP seçim sonuçlarını kabul etmeyerek parlamentoyu yine boykot etmiştir. Hükümetini kuran Meta, Nano ile yaptığı anlaşmayı hiçe sayarak, parti hakimiyetini elde etmeye çalışmış, fakat bu hamlesi Nano'nun karşı hamlesiyle başarısızlığa uğramıştır. Hatta Meta beklenmedik bir şekilde başbakanlıktan da istifa etmiştir. Tüm bu siyasi istikrarsızlık ülkeye pahalıya mal olmuştur.

AB, 2001'in son aylarında Avrupa Komisyonu tarafından "İstikrar ve Katılım Anlaşması" için görüşmelere başlanmasını tavsiye etmiştir. Fakat aylar süren

istikrarsızlık, AB'yi de endişelendirmiştir. Brüksel, Tiran'a baskı yapmış, aynı zamanda muhalefete de erken seçimlere gidilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Cumhurbaşkanı, yeni hükümeti kurmak için Pandeli Majko'yu görevlendirmiştir.

3.7.4.2. Pandeli Majko Hükümeti (22 Şubat - 25 Temmuz 2002)

Daha önce başbakanlık yapmış olan Majko'nun 5 aylık iktidarı boyunca gündemdeki en önemli konular "İstikrar ve Katılım Anlaşması" için müzakerelere başlanması, yolsuzluk, rüşvet ve organize suçlarla daha etkin mücadele ve giderek artan enerji krizine çözüm bulmak olmuştur.

Yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimleri, hem başbakan olarak hem de uzlaştırıcı ve ılımlı kişiliğiyle tanınan Majko'ya iktidar ile muhalefet arasında konsensusu bulma görevini yüklemiştir. Aynı masada oturmayı kabul etmeyen iki ezeli rakip lider Nano ve Berisha, Brüksel'in baskısıyla bir isim üzerinde anlaşma sağlamışlardır. Bu isim Arnavutluk'un siyasi havasını değiştirecek ve sol-sağ arasındaki keskin ayrımın yumuşadığını gösterecek, Hoca'nın generallerinden olan, siyasete bulaşmamış, emekli general Alfred Moisiu olmuş ve 24 Temmuz 2002 tarihinde 5 yıllığına Arnavutluk'un yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

General Moisiu'nun cumhurbaşkanı seçilmesinin ertesi günü Başbakan Majko istifa etmiştir. Moisiu yeni hükümeti kurmak için Nano'yu görevlendirmiştir. Brüksel'in Berisha ile Nano'yu aynı masada oturtmayı başarması, Tiran siyasetinin AB yörüngesinden ayrılmayacağı, kaos, kargaşa, siyasi intikamlar, sosyo ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların sona erdiğine dair sinyaller vermeye başlamıştır.

3.7.4.3. Nano Hükümeti (2002- 2005)

Fatos Nano, Berisha ve sağ partilerin reddine takılmadan 29 Temmuz 2002'de başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Brüksel'in tavrını ve isteğini ortaya koymasıyla Tiran siyasetinde istikrarın görülmeye başladığı bu dönemde, iktidar ile muhalefet ilişkileri yakınlaşmıştır. Nano'nun başbakanlık yolunu açan Berisha, iktidara gelir gelmez isteklerini sıralamıştır. Berisha'nın bu isteklerini karşılayan Nano ve hükümeti, muhalefeti yapıcı anlamda mecliste tutmayı başarmıştır. Bu durumda en

çok faydayı gören DP olmuştur. Muhalefet olmasına rağmen Nano yönetiminden birçok kritik kurumu elde eden Berisha, Yunanistan'ın tüm desteğine rağmen 12 Ekim 2003'teki yerel seçimlerde Nano ile aradaki farkı 2 puana indirmiştir.

Avrupa Konseyi tarafından Arnavutluk da dahil Balkan ülkelerinin geleceğinin Avrupa'nın içinde olduğunun ilanı ve AB'nin bu bölgeye doğru genişleme sinyalleri vermesi Tiran'da heyecanla karşılanmıştır. Bunun üzerine muhalefetin üzerinde durduğu nokta reformlar olmuştur.

Bu arada Nano iktidarı sanki Atina'dan yönetiliyor düşüncesinden dolayı, SP'nin içinde büyüyen çatlaklar muhalefeti güçlendirmiştir. DP ve Berisha, etraflarına birçok sivil toplum kuruluşunu da toplayarak 21 Şubat'ta büyük bir miting gerçekleştirmiş ve "Nano Defol" parolasıyla kendini sonraki seçimlere hazırlamıştır. 97 banker krizinden sonra siyasi prestiji düşen Berisha'nın sempatanları gittikçe çoğalmıştır.

Nano iktidarı boyunca Brüksel'in baskılarıyla, İtalya sahillerine yapılan insan kaçakçılığı neredeyse sıfıra indirilmiş, rüşvet, yolsuzluk, adam kayırma ve organize suçlarla mücadelede aynı şekilde mesafeler alınmıştır. Buna rağmen Brüksel, Tiran yönetiminden daha fazlasını istiyordu. Nano, Berisha gibi karizmatik bir lider olamayışından dolayı her geçen gün itibar kaybediyordu. Özellikle SHİK (Arnavutluk Milli İstihbaratı)'nın başkanı olan Klosi'nin, Nano'nun ikinci eşinin (Xhoana Nano) "Yunan Gizli İstihbaratı" lehine ajanlık yaptığını belgelerle ispatlamış olması Nano'yu çok zor durumda bırakmıştır. Nano'nun her gün yolsuzlukları ile ilgili medyada yer alması nedeniyle bir zamanlar Avrupa Birliği'nde istenmeyen adam Sali Berisha iken, artık istenmeyen adam Fatos Nano olmuştur. AB'nin yardımlarının nerelere harcandığı ile ilgili cevaplar alamamasının ardından, yardımlar Yunanistan'ın istemesine rağmen Tiran'a verilmemiştir.

1991 ile 2004 yılları arasında AB'den Arnavutluk'a yardım ve kredi olarak 1.2 milyar Euro aktarılmıştır. Fakat altyapı konusunda geri olan bu ülke için bu meblağ yetersiz kalmıştır.

Geçmişte ABD ve AB tarafından istenmeyen Berisha, 2005 yılında Arnavutluk'u demokratikleştirmek, NATO ve AB'ye entegrasyonunu ve tüm haklarla üyeliğini sağlamak için duruşuyla tek güvenilecek adam haline gelmiştir. 3 Temmuz 2005'teki genel seçimlerden AB ve ABD'nin tam desteğini alan Berisha zaferle çıkmıştır. Sosyalist Parti'nin dolayısıyla Nano'nun sekiz yıllık yönetimi, siyasi partiler arasında diyalog ve ilişkilerin en fazla yaşandığı dönem olmuştur. Sosyalistlerin dönemi şehirleşme bakımından da başarılı olsa da, iş dünyasında bu dönem kazançların çok olduğu, vergilerin rahatlıkla kaçırıldığı, zenginlerin daha da zenginleştiği, fakirin daha da fakirleştiği bir dönem olmuştur. 8 yıllık sosyalist yönetiminin sonu Berisha'nın iktidara geçmesiyle gelmiştir.

3.7.4.4. Berisha Yönetimi (2005- 2009)

3 Temmuz 2005 genel seçimlerinin galibi Berisha olmuştur. Sali Berisha, 10 Eylül 2005'te hükümetini kurarak ABD ve AB'nin beklediği istikrarı sağlayacak olan programını açıklamıştır.²⁸³

Demokratik Parti'nin iktidara gelişiyle Arnavutluk, Batıyla yeni bir köprü kurma ihtiyacı duymuştur. Bu köprü sadece siyasi alanda değil, ekonomik, politik sosyal ve dış politikayı yeniden şekillendirmeye ve bölgesel güveni sağlamaya yönelik önemli bir adım olmuştur.²⁸⁴

Bu dönem Arnavutluk'un beş aşamaya ayrılan geçiş sürecinin son aşamasıdır. NATO ve AB entegrasyonlarının ivme kazandığı dönemdir. Arnavutluk bu dönemde özellikle, Kosova ve Makedonya'daki sorunlara yapıcı bir yaklaşım benimsemiştir. Bu dönemde Balkanlar'daki krizler yatışmış ve Arnavutluk politikası ve diplomasisinde artık barış hakim olmuştur. Tiran, dinamik bir dış siyaset izlemiş, NATO'ya tüm haklarla üyeliğini elde etmiş, AB ile bütünleşme bağlamında en önemli aşama olarak uygulanan SAA (İstikrar ve Ortaklık) anlaşmasını başarıyla

²⁸³ Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.49-55.

²⁸⁴ Nikolin Agallija, *AB ile Değişen Arnavutluk*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya, 2009, s.56.

yerine getirmiş ve AB ile tam üyelik müzakerelerinin başlaması için başvuruda bulunmuştur.

Arnavutluk 2008 NATO Zirvesi'nde NATO'ya üyelik daveti almıştır. Arnavutluk ve Hırvatistan, Kuzey Atlantik İttifakı'na (NATO) katılım sürecini tamamlayarak, tam bir sene sonra 1 Nisan 2009 tarihinde resmen ittifakın üyeleri olmuşlardır.²⁸⁵ NATO tam üyeliğini kazanan Arnavutluk için bu olay bağımsızlıktan sonraki en önemli olay olarak tarihe geçmiştir. Bu, Arnavut dış politikasının bir başarısıdır.²⁸⁶

Arnavutluk, 1 Nisan 2009 tarihinde yürürlüğe giren İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın ardından, AB'ye üyelik için resmen başvurmuştur. Avrupa Komisyonu, Arnavutluk'un yaklaşımını olumlu karşılamış ve AB'ye entegrasyona yönelik gerçekleştirmesi gereken adımları desteklediklerini ifade etmiştir. Fakat bu arada, Avrupa Birliği Komisyonu'nun 15 Temmuz 2009'da Makedonya, Sırbistan ve Karadağ ülkeleri için altı ay sonra vizesiz seyahate yeşil ışık yakması, Arnavutluk, Kosova ve Bosna'nın buna dahil edilmemeleri büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. Arnavutlar Balkan bölgesi istikrarına son on yılda en büyük katkıyı Arnavutluk'un sağladığını düşünmektedirler. Bu durum Tiran'da, Arnavutlara Sırp kadar değer verilmediği düşüncesinin hakim olmasına neden olmuştur. Fakat Brüksel'in reformları yerine getirdiği takdirde aynı sürecin Arnavutlar için de geçerli olacağını belirtmesi, ters tepkilerin büyümesini engellemiştir.²⁸⁷

3.7.4.5. 2009 Sonrası Arnavutluk'a Genel Bakış

2010'da Arnavutluk'a AB içinde vize liberalizasyonu verilmesi DP'nin hanesine yazılan bir diğer olumlu gelişmedir. İkinci Berisha dönemi denilen bu dönemde Kosova ile Arnavutluk'u birleştiren ve Kukës üzerinden Prizren'e ulaştıran otoyolun yapımı, Kosova ile Arnavutluk'un ekonomik olarak yakınlaşmasına neden olan bir yatırım olarak değerlendirilmiştir. Bu büyük yatırım ise ABD-Türk ortaklığı ile gerçekleştirilmiştir.

²⁸⁵ Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.56.

²⁸⁶ Nikolin Agallija, *a.g.e.*, 57.

²⁸⁷ Sokol Brahaj, *a.g.e.*, s.57.

2012’de DP’nin Cumhurbaşkanı adayı Bujar Nishani parlamento tarafından oy çokluğu ile seçilse de, Berisha döneminin sonunu hazırlayan ve DP’nin ağır bir yenilgi aldığı 2013 seçimleri parti tarihi açısından kritik bir eşiği temsil etmektedir. 2013 seçimlerinde bu kez SP (Sosyalist Parti) ile anlaşılan LSI (Sosyalist Entegrasyon Hareketi)²⁸⁸ DP’yi iktidarın dışına itmiştir. LSI-SP koalisyonunun yüzde 57.63 oy oranına karşılık DP yüzde 39.46 oranında oy alabilmiştir.

Bu sonuçlardan sonra DP’de değişim kaçınılmaz olmuş ve Haziran’da yapılan seçimlerden hemen sonra, 23 Temmuz’da DP’nin Tiran Belediye Başkanı genç lider Lulzim Basha parti başkanı seçilmiştir. Lulzim Basha ile birlikte Demokrat Parti’de yeni bir dönem başlamış ve Berisha’dan sonra ilk defa güçlü bir destek ile gelen yeni bir isim olmuştur. Böylece parti bir anlamda yeni bir yapılanma sürecine girmiştir.²⁸⁹

2013 Haziran’ında yapılan genel seçimler sonucunda iktidar değişikliği ile birlikte kamuoyunda Arnavutluk’un genel politikalarının yeniden gözden geçirileceği ve köklü revizyona gidileceği beklentisi doğmuştur. Yeni hükümet göreve gelir gelmez iç politikada, ekonomide, sağlıkta ve en önemlisi dış politikada köklü değişikliklere gideceğinin sinyallerini vermiştir.

Edi Rama hükümetinin dış politika belirleme noktasında hazırlamış olduğu “Stratejik Ortaklar Listesi” ile hedeflenen, hem geçmiş dönemlerde oluşmuş sorunlar ile yüzleşme hem de Arnavutluk’un dünya ve Avrupa Birliği ile entegrasyonunu sağlamaktır. Listenin başında ABD’nin bulunması da bunun açık bir göstergesidir. Arnavutluk’un yeni hükümetinin Dışişleri Bakanı, Ditmir Bushati, Berisha döneminde iplerin gerildiği ABD ile buzları eritmekle yetinmeyip, daha radikal bir adım atarak ülkenin dış politikasını belirlemede ABD’nin danışmanlığından istifade edeceklerini açıklamıştır.

²⁸⁸ 2004’te SP’den ayrılan 9 milletvekili ile birlikte LSI’nin parti başkanlığını yapan İllir Meta tarafından kurulmuştur.

²⁸⁹ Nedim Emin, “Arnavutluk Siyasetini Anlama Kılavuzu”, *SETA Yayınları*, İstanbul, 2014, s.47.

Aynı listede ABD'den sonra ise İtalya ile Yunanistan yer almaktadır. Arnavutluk ve İtalya'nın karşılıklı yürütülen iyi ilişkileri bulunuyor. Ticari hacmi bakımından da İtalya, Arnavutluk için iyi bir müttefik konumundadır.

Yunanistan ile ilan edilen stratejik ortaklık ise Arnavutluk kamuoyunda tepki çeken bir husus olmuştur. Her ne kadar geçmişte iki ülke arasında ticari ve kültürel anlamda ilişkiler belli seviyede yürütülmüş olsa da, iki ülke arasında tarihsel husumet ve toprak kavgası güncelliğini korumaktadır. İlişkilerin en düşük seviyede yürütüldüğü Yunanistan'ın, bu süreçte önce Dışişleri Bakanı, ardından Cumhurbaşkanı düzeyinde Arnavutluk'u ziyareti, yeni hükümetin politikalarının karşılık bulduğu ve ileride farklı gelişmelerin de olabileceğine işaret etmektedir. Yunanistan ile geliştirilmeye çalışılan dostane ilişkiler aynı zamanda Dışişleri Bakanlığı'nın daha önce ilan ettiği "komşularla sıfır sorun" prensibinin yerine getirilmesinin önemli bir adımı olarak değerlendirilebilir. Başbakan Edi Rama'nın iktidara geldikten kısa bir süre sonra Makedonya, Kosova, Karadağ gibi komşu ülkeleri ziyaret etmesi, bunun yanı sıra Dışişleri Bakanı Ditmir Buşati'nin uzun yıllar sonra Belgrad'a gitmesi de bu politikanın bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Rama tarafından açıklanan yeni "Stratejik Ortaklık Listesi"nde Türkiye de etkin bir şekilde yer almıştır. Türkiye'nin bölgesel bir aktör konumunda olmasının bu ortaklık ilanında büyük rolü vardır. Arnavutluk'un dış politikası hükümetlere göre değişmekte, bu bağlamda bugün kurulan dengeler yarın değişebilmektedir.²⁹⁰

Haziran 2014'te Avrupa Birliği Dışişleri Bakanları, Arnavutluk'a aday ülke statüsü verilmesi üzerinde mutabakata varmıştır. Alınan bu karar, Tiran'ın yaptığı

---

²⁹⁰ Eduart Caka, "Arnavutluk'un Yeni Dış Politikası ve Türkiye ile Stratejik Ortaklık Söylemi" <http://www.yeniturkiye.org/arnavutlukun-yeni-dis-politikasi-ve-turkiye-ile-stratejik-ortaklik-soylemi/yeni-bolge/13085>, (12.06.2014)

reformların tasdiki anlamına gelmiştir. Kararın liderler zirvesinde de onaylanmasının ardından Arnavutluk, AB Komisyonu ile çetin müzakere sürecine başlamış oldu.²⁹¹

Arnavutluk Başbakanı Edi Rama, Kasım 2014'te Anadolu Ajansı'na verdiği demeçte, Arnavutluk ile Türkiye arasındaki ilişkilerin hiçbir zaman şimdiki kadar iyi düzeyde olmadığını belirtmiş ve hükümet olarak Türkiye'yi dış politikada stratejik ortak olarak kabul ettiklerini vurgulamıştır. Rama, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlığı dönemindeki iyi işbirliğinin, Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun göreve gelmesinin ardından da sürdüğünü ifade ederek, "Türkiye'yi bölgemiz için büyük ve özel bir güç olarak nitelendiriyoruz. Hem Arnavutluk hem de Türkiye NATO üyesi olduklarından, bu işbirliğimizi karşılıklı ve ortak amaçlara odaklanmış kılıyor" şeklinde konuşmuştur.

Arnavutluk'taki Türk yatırımlarına da değinen Rama, ülkedeki Türk yatırımlarının daha etkin olmasını dilediklerini ve bu kapsamda "ellerinden geleni" yaptıklarını vurgulamıştır. Rama, Arnavutlar ile Türkler arasında ortak bir tarihin bulunduğu işaret ederek, Arnavutların Türkiye'deki varlığının bu iki ülkeyi bağlayan en güçlü köprülerden biri olduğunu söylemiştir.²⁹²

3.7.4.6. Dış Ticaret

Arnavutluk, 2007 yılı Temmuz ayında yürürlüğe giren ve komşu ülkelerle arasında ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasına olanak sağlayan Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (CEFTA)'nın da taraflarından biridir. Böylece, AB ve bölge ekonomileri ile bütünleşme yolunda önemli bir adım atılmıştır.

Doğrudan yabancı yatırım (DYY) seviyesini artırmak için ülkede bir dizi yatırım kampanyaları yürütülmektedir. Arnavutluk, 2006 yılında "Arnavutluk 1€" sloganını ilan etmiş, böylece en iyi fırsatları ve kolaylıkları sunarak yabancı yatırımcıları ülkeye çekmeyi amaçlayan bir ekonomik paket açıklamıştır. Bu çerçevede, belli

²⁹¹ <http://www.milliyet.com.tr/arnavutluk-ab-ye-aday-olma-yolunda/dunya/detay/1902258/default.htm> (11.12.2014)

²⁹² [http://www.abhaber.com/arnavutluk-basbakani-edi-ramaturkiye-bolgemiz-icin-buyuk-ve-ozel-bir-guc/\(11.12.2014\)](http://www.abhaber.com/arnavutluk-basbakani-edi-ramaturkiye-bolgemiz-icin-buyuk-ve-ozel-bir-guc/(11.12.2014))

şartlara sahip yabancı yatırımcılara araziler, çalışanların eğitimi, sanayide kullanılan su, firma kaydı gibi hizmetler 1 Avro karşılığında verilmektedir. Yabancı yatırımcıyı ülkeye çekmeye yönelik çalışmalardan bir diğeri ise, 2008 yılından itibaren ülkedeki kurumlar vergisi oranının %10 seviyelerine indirilmesidir. Ayrıca, Arnavutluk'ta şirket kuruluş işlemleri de kolaylaştırılmış olup, şirket kuruluşu için Milli Sicil Merkezine ve Ticaret-Sanayi Odalarına (isteğe bağlı) başvurup kayıt olunmaktadır. Yabancı yatırımcılar başka bir izne ihtiyaç olmadan Arnavutluk'ta ekonomik faaliyette bulunabilmektedirler.

Arnavut yasaları, yabancı yatırımcılara eşit ve sürekli destek vermektedir. Arnavutluk'ta yabancı yatırımlar, 1990'ların başından itibaren artış göstermiştir. 2008 yılından sonraki dönemde ülkeye yaklaşık 1 milyar Dolar tutarında yıllık DYY yapılmıştır. Arnavutluk'un ekonomik büyüklüğü göz önüne alındığında DYY büyüklüğü daha da belirgin hale gelmektedir. Ülkede yüksek miktarda yatırımda bulunan ülkeler, başta İtalya ve Yunanistan olmak üzere, Avrupa ülkeleridir. Yatırımlar, hazır giyim, ayakkabı ve tekstil sektöründe de yoğunlaşmaktadır. Dış ticaretinde de İtalya hem ihracat hem de ithalatta ilk sırada yer almaktadır.

Arnavutluk, Kosova ve Makedonya için Adriyatik Denizi'ne ulaşım kapısı olması nedeniyle, ekonomik ve ticari yönden bölgesel önemi olan bir ülkedir. Dış ticareti ithalat ağırlıklı olarak seyretmekte, ihtiyaçlarının yaklaşık %80'ini ithalat yoluyla karşılamaktadır. Başlıca ticaret ortakları İtalya, Yunanistan, Türkiye, Çin ve Almanya'dır.

Serbest bir dış ticaret rejimi uygulanan Arnavutluk'ta dış ticaret prosedürü 1990 yılından beri AB'nin ve diğer uluslararası kuruluşların öngördüğü şekilde uygulanmaktadır. Arnavutluk İstatistik Ofisi verilerine göre, Arnavutluk ekonomisi, global krizin etkilerinin görüldüğü 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla % 3,9 ve % 4,3 oranlarında büyümüştür. 2013 yılında %3 oranında büyüme kaydeden Arnavutluk ekonomisinin 2014 yılında % 4 gibi bir büyüme hedefi vardır. Ülkede halen kayıt dışı ekonominin, resmi GSYİH'ye oranının % 50'lerde olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum, ülkedeki işsizlik rakamlarını yukarılara çeken bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir. Yurtdışında çalışan Arnavut işçilerin sayısı, ülke nüfusunun yaklaşık

% 45'ine karşılık gelmekte olup, Arnavut göçmenlerin yaklaşık % 80'i Yunanistan ve İtalya'da yaşamaktadır. Yurt dışından önemli ölçüde işçi döviz girişi ile kuvvet bulan Arnavutluk ekonomisi, küresel krizin yanı sıra, 600.000'e yakın Arnavut göçmenin yaşadığı, ülke için önemli bir döviz ve istihdam kaynağı olan Yunanistan'ın ekonomik durumunun bozulmasından da etkilenmiştir. Yine de Arnavutluk, küresel mali krizden diğer Avrupa ülkelerine göre daha az yara almıştır.

Avrupa ekonomik entegrasyonunu ileri düzeye taşımak, işbirliği imkanlarını artırmak ve uluslararası mobilitayı geliştirmek amacıyla belirlenen PAN - Avrupa Ulaştırma Koridorları ve Alanları'nın sekizincisi Durres-Tiran-Üsküp-Sofya-Varna hattındadır. Arnavutluk'un Durres Limanı'ndan başlayan söz konusu koridorun Adriyatik ve Karadeniz'i, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan üzerinden birleştirmesi öngörülmektedir. Sekizinci Koridor ve buna bağlı diğer projelerin gerçekleştirilmesi, Arnavutluk'un denize çıkışı olmayan komşularını birinci dereceden ilgilendirmektedir.²⁹³

3.7.4.7. Türkiye ile İlişkiler

Türkiye'nin 1999 yılında NATO'nun Yugoslavya'ya yönelik müdahalesine katılması, aynı yılda çok sayıda Kosovalı mülteciyi kabul etmesi, 2008'de ise Kosova'nın bağımsızlığını gecikmeden tanınması, Arnavutluk'la Türkiye'yi yakınlaştıran unsurlar olmuştur.

Arnavutluk ve Türkiye arasında son yıllarda diplomatik düzeyde nasıl bir ilişki olduğunu, yapılan ziyaretler ve görüşmeler ile anlayabiliriz. Bu bağlamda;

2005 yılında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Erdoğan, Arnavutluk'u ziyaret ederek ülkenin NATO üyeliğine destek verdiğini söylemiş ve iki ülke arasındaki ekonomik, turizm ve eğitim alanlarındaki ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Aynı şekilde Arnavutluk Başbakanı Fatos Nano da siyasi ve askeri ilişkilerin iyi bir düzeyde ilerlediğini ama ekonomik ilişkilerin artırılması gerektiğini belirtmiştir. Böylece iki lider, Türk firmalarının Arnavutluk ekonomisinin

²⁹³ <http://www.mfa.gov.tr/arnavutluk-ekonomisi.tr.mfa> (23.10.2014)

stratejik sektörlerinde yapılacak özelleştirmelere katılmaları gerektiği konusunda anlaşmış ve bu konuda, bir deniz işbirliği anlaşması imzalanmıştır.²⁹⁴

2009'da Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Arnavutluk Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı İler Meta ile görüşmüş, görüşmeler sonucu iki ülke arası ilişkilerin mükemmel düzeyde olduğunu ve hiçbir problemin olmadığını belirtmiştir. Davutoğlu, bu çerçevede vize muafiyeti ve harçların kaldırılması üzerine anlaşmaya vardıklarını ifade etmiştir. Ekonomik ilişkilere de değinen Davutoğlu, Türk yatırımlarının bir milyar dolara yaklaştığını söylemiştir. Davutoğlu, Arnavutluk'un istikrarı, güvenliği ve refahının Türkiye'nin istikrarı, güvenliği ve refahı olduğunu kaydetmiş, Meta ise, uluslararası ve önemli konularda siyasi istişare yapma konusunda görüş birliğine vardıklarını belirtmiştir. Davutoğlu'nun bu ziyaretiyle ikili ilişkilerin ivme kazanacağını vurgulamıştır. Aynı yıl, Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, resmi bir ziyaret için Arnavutluk'a gitmiş ve Arnavutluk Cumhurbaşkanı Bamir Topi ile birlikte heyetler arası görüşmelere başkanlık etmişlerdir. Bu görüşmeler sonucunda "Dışişleri Bakanlıkları Arasındaki İşbirliğine ve Siyasal Danışmalara İlişkin Anlaşma'nın Tadiline İlişkin Mutabakat Muhtırası" imzalanmıştır. Cumhurbaşkanı Gül, Türkiye'nin, Arnavutluk'u bölgede stratejik ortak olarak gördüğünü ve ilişkilerini bu yönde ilerlettiğini belirtmiştir. Arnavutluk'un NATO'ya üyelik sürecini Türkiye'nin desteklediğini ve AB ile olan ilişkilerine de önem verdiğini böylece iki ülkenin dünya barışına katkı sağlamasından memnuniyet duyduğunu söylemiştir.²⁹⁵

2011 yılında Arnavutluk Cumhurbaşkanı Topi, Çankaya Köşkü'ne ziyarette bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Gül'ün 2009 yılında Arnavutluk'a gerçekleştirdiği ziyaretin iadesi olan bu ziyaret ile iki ülke arasındaki yakın dostluk, ittifak ve iş birliği anlayışı bir kez daha teyit edilmiştir. Cumhurbaşkanı Gül yaptığı açıklamasında, "Arnavutluk'a her zaman olduğu gibi bundan sonra da ihtiyaç duyacağı her türlü desteği vermeye hazırız. Her alanda sorunsuz bir seyir takip eden

²⁹⁴ <http://www.tuicakademi.org/index.php/bolgeler/balkanlar/4062-turkiye-ve-arnavutluk-iliskileri> (29.12.2014)

²⁹⁵ <http://www.tuicakademi.org/index.php/bolgeler/balkanlar/4062-turkiye-ve-arnavutluk-iliskileri> (29.12.2014)

ilişkilerimiz vardır” demiştir. Gül, Bütün Balkanların, Avrupa ve Avrupa-Atlantik çatıları altında yerini almasının Türkiye’nin vizyonu olduğunu ve bu çerçevede Türkiye’nin, Arnavutluk’un Avrupa Birliği yönelimini desteklediğini belirtmiştir. Arnavutluk Cumhurbaşkanı Topi bu ziyaret sırasında, Kosova’nın tanınması konusunda da verdiği destekten dolayı Türkiye’ye teşekkür etmiştir.²⁹⁶

2012’de Arnavutluk Dışişleri Bakanı Edmond Panariti, “Balkan Savaşları’ndan Balkan Barışına” konferansına katılmak üzere İstanbul’u ziyaret etmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile İstanbul’da ikili görüşmelerinin ardından ortak basın toplantısı düzenlemişlerdir. Davutoğlu Türkiye'nin Arnavutluk ile ilişkilerini her alanda geliştirme kararlılığını vurgulamış, Türkiye ile Arnavutluk arasındaki ekonomik ilişkilerin de hızla geliştiğini kaydederek, Türkiye'nin şu anda Arnavutluk'ta en büyük üçüncü yatırımcı ülke olduğunu söylemiştir. Görüşmelerde bölgesel sorunları da ele aldıklarını, bu çerçevede Kosova sorununu da görüştiklerini kaydetmiştir. Kosova sorununun en kısa zamanda barışçıl görüşmelerle aşılması gerektiğini ifade eden Davutoğlu, Türkiye'nin Kosova'yı tanıyan ilk ülke olduğunu da hatırlatmıştır. Aynı zamanda Arnavutluk'un Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Dönem Başkanlığı'nı üstlendiğini de hatırlatarak, Türkiye'nin bu görevinde Arnavutluk'a her türlü desteği vereceğini kaydetmiştir.²⁹⁷

Aynı yıl Trakya Üniversitesi'nde "Türkiye - Arnavutluk İlişkileri" konulu konferans için Arnavutluk Cumhuriyeti Dışişleri Bakan Yardımcısı Edith Harxhi Türkiye’nin konuğu olmuş, Türkiye’de birçok Arnavut’un yaşamasından dolayı mutluluk duyduğunu belirterek, Türk ve Arnavutların Türkiye Cumhuriyeti’nde kardeşçe yaşadığını, iki ülkenin ilişkilerinin eski tarihlere dayandığını ifade etmiştir. Özellikle son 20 yılda Arnavutluk-Türkiye ilişkilerinin gelişerek ilerlediğini belirten Harxhi, “Bundan 100 yıl önce Osmanlı’dan ayrılmamıza rağmen Arnavutluk'ta bağımsızlık kutlaması yapıldığında Türkiye'nin de buna sevindiğine inanıyorum.” demiştir.

²⁹⁶ <http://www.tuicakademi.org/index.php/bolgeler/balkanlar/4062-turkiye-ve-arnavutluk-iliskileri> (29.12.2014)

²⁹⁷ <http://www.tuicakademi.org/index.php/bolgeler/balkanlar/4062-turkiye-ve-arnavutluk-iliskileri> (29.12.2014)

Resim 33: Edith Harxhi'nin Trakya Üniversitesi'ndeki konferansı

Yine 2012 yılında TBMM Başkanı Cemil Çiçek, resmi ziyarette bulunduğu Arnavutluk'ta Parlamento Başkanı Jozefina Topalli ile makamında görüşmüştür. Çiçek Arnavutluk'un bağımsızlığının 100. yıldönümünde, bu ülkede bulunmaktan duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ve Türkiye'nin, Arnavutluk gibi bir Balkan ülkesi olduğuna dikkati çekerek, "Bu nedenle, Balkanlarda barış, huzur ve istikrar olması önemli. Bu noktada Arnavutluk en önemli ülkedir. Türkiye ve Arnavutluk arasındaki ilişkiler ne kadar gelişirse bölge barışına o kadar katkısı olacaktır." diye konuşmuştur.²⁹⁸

2013 yılında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Arnavutluk Parlamentosu Başkanı Jozefina Topalli ve beraberindeki heyeti Çankaya Köşkü'nde kabul etmiştir. Parlamenter diplomasinin günümüz uluslararası ilişkilerinde önemli bir payı bulunduğunu ve iki ülkenin milletvekilleri arasındaki dostluğun ve temasların ilişkilerin gelişmesine yardımcı olacağını ifade eden Cumhurbaşkanı Gül, bu bağlamda, Meclis Başkanı Topalli'nin ziyareti ile TBMM ve Arnavutluk Parlamentosu arasındaki iş birliğinin daha da ilerletilmesini temenni ettiğini belirtmiştir. Türkiye'nin halen Arnavutluk'un ikinci ticari ortağı olduğunu ve Arnavutluk'ta 23 Haziran 2013 tarihinde düzenlenecek genel seçimlere

²⁹⁸ <http://www.tuicakademi.org/index.php/bolgeler/balkanlar/4062-turkiye-ve-arnavutluk-iliskileri> (29.12.2014)

hazırlanıldığını kaydeden Meclis Başkanı Topalli, ülke ekonomisinin gelişimine ve Avrupa Birliği üyelik sürecine yönelik yoğun bir reform programı uyguladıklarını ifade etmiştir.²⁹⁹

Arnavutluk Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosu Agron Tare, 16 Aralık 2014 tarihinde Trakya Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yener Yörük ve Edebiyat Fakültesi'ne bir ziyarette bulunmuştur. Ziyarette Tare'ye Türkiye'de yalnızca Trakya Üniversitesi'nde bulunan Arnavutça Bölümü hakkında bilgi verilmiştir. Ziyaret sırasında Tare, Arnavutluk'taki Osmanlıca yazılmış belge ve arşivlerinin okunabilmesi için Arnavut Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Osmanlıca Dersinin seçmeli ders olarak okutulmasının iki ülke arasındaki işbirliğine katkıda bulunacağını belirtmiştir.³⁰⁰ Trakya Üniversitesi'nin ayrıca Mevlana Değişim Programı çerçevesinde Vitrina, İškodra ve Epoka Üniversiteleri ile işbirliği protokolü bulunmaktadır.³⁰¹

Resim 34: Agron Tare, Trakya Üniversitesi Arnavut Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileriyle

²⁹⁹ <http://www.tuicakademi.org/index.php/bolgeler/balkanlar/4062-turkiye-ve-arnavutluk-iliskileri> (29.12.2014)

³⁰⁰ <http://edebiyat.trakya.edu.tr/news/arnavutluk-istanbul-baskonsolosu-ndan-ziyaret#.VLZw8P4cRMs> (23.12.2014)

³⁰¹ <http://dosyalar.trakya.edu.tr/basin/docs/tr/#features/33> (23.12.2014)

Türkiye ile Arnavutluk arasında siyasi ve kültürel alanda var olan iyi ilişkilerin yanı sıra, iki ülke arasındaki askeri ilişkiler de dikkat çekmektedir. Yıllarca Arnavutluk'un NATO üyeliğini destekledikten sonra, günümüzde Ankara ve Tiran, NATO içinde resmi açıdan da müttefik ülkeler haline gelmiştir. Arnavutluk ordusunun yeniden yapılanmasında önemli rol oynayan Türkiye, diğer askeri yardımlarıyla birlikte, geçtiğimiz yıllarda yüzlerce Arnavut askeri personeline eğitim vermiştir. Arnavut askerlerin Türkiye'deki harp akademilerinde kurmay subay eğitimi, harp okullarında subay eğitimi ve muhtelif sınıf okullarındaki ihtisas eğitimi hala devam etmektedir. Ayrıca günümüze kadar iki ülke arasında askeri alanda şu antlaşmalar yapılmıştır:

1992 yılında imzalanan ve 1993 tarihinde yürürlüğe giren, Arnavutluk Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasındaki askeri alanda eğitim, teknik ve bilimsel işbirliği anlaşması yapılmıştır. 2005, 2007, 2008, 2009 tarihlerinde, Arnavutluk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında Askeri Hibe Anlaşmaları imzalanmıştır. 2010 yılında imzalanan ve 2011 yılında yürürlüğe giren, Arnavutluk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında askeri – mali anlaşması bulunmaktadır.

Türkiye, Arnavutluk'un önemli ticaret ortakları arasındadır. Arnavutluk'taki Türk yatırımlarının toplam değeri 1 milyar Euro'yu aşmıştır.³⁰²

Aralık 2006'da Tiran'da imzalanan ve 1 Mayıs 2008 tarihi itibarıyla resmen yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması ile ülkemiz menşeli sanayi mallarına Arnavutluk'ta uygulanan gümrük vergisi oranları sıfırlanmıştır. Söz konusu anlaşmanın kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.³⁰³

2011 yılında düzenlenen, iki ülke cumhurbaşkanlarının yer aldığı basın toplantısında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, iki ülkenin ekonomisine değinmiş ve şu açıklamaları yapmıştır; “İki ülkenin ticaret hacmi 350 milyon dolar civarındadır, Arnavutluk'ta 1,5 milyar dolara yakın Türk yatırımı bulunmaktadır ve 100'e yakın

³⁰² <http://www.tuicakademi.org/index.php/bolgeler/balkanlar/4062-turkiye-ve-arnavutluk-iliskileri> (29.12.2014)

³⁰³ http://www.mfa.gov.tr/_turkiye-arnavutluk-siyasi-iliskileri.tr.mfa (07.09.2014)

firma bankacılık, telekomünikasyon, demir-çelik madencilik, sağlık ve eğitim alanlarında yatırım yapmıştır.”³⁰⁴

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
2012	256	99	157	355
2013	268	82	186	350
2014/9	235	74	161	309

Kaynak: TÜİK (milyon Dolar)

Tablo 1: İkili Ticaret Rakamları

İki ülkenin ticaret hacmi 2012’de 355 milyon dolar, 2013’te 350 milyon dolar, 2014’ün ilk 9 ayında ise 309 milyon dolar olmuştur.

Arnavutluk’ta Türkiye’nin genel ekonomik durumuna ilişkin görüşler oldukça olumludur. Ülke, Türkiye ekonomisinin oldukça güçlü olduğunu ve Arnavutluk için de Türkiye’nin önemli bir dost ülke konumunda bulunduğunu belirtmektedirler.³⁰⁵

³⁰⁴ <http://www.tuicakademi.org/index.php/bolgeler/balkanlar/4062-turkiye-ve-arnavutluk-iliskileri> (29.12.2014)

³⁰⁵ <http://www.counsellors.gov.tr/upload/ARN/Arnavutluk%20Ulke%20Raporu%202013%20%20SO N.pdf> (21.12.2014)

SONUÇ

Arnavutluk, Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloğunda neredeyse girilmesi imkânsız bir kale gibiydi. İkinci Dünya Savaşı sırasında işgalci İtalyan ve Alman kuvvetlerine karşı mücadeleyi örgütleyen Arnavutluk Komünist Partisi'nin lideri Enver Hoca, ölümüne kadar yaklaşık 40 yıl boyunca ülkenin yönetimini yürütmüştür.³⁰⁶ Yugoslavya'nın yardımıyla iktidara gelen Enver Hoca, 1948'de SSCB ile Yugoslavya arasındaki ilişkilerin bozulmasına kadar bu ülkenin etkisi altına girmiştir.³⁰⁷ Moskova ile iyi ilişkiler kuran Enver Hoca, daha sonra SSCB'nin revizyonist politikalarını eleştirmiş, Kruşçev'in Stalin karşıtı politikalarına şiddetle karşı çıkmıştır. Arnavutluk, 1961 yılında SSCB'ye tepki olarak hem Kominform'dan hem de Komekon'dan ayrılmıştır. SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgal etmesi üzerine Arnavutluk çok daha büyük bir tepki göstererek 1968'de Varşova Paktı'ndan çekilmiştir. Bundan sonra Moskova'ya karşı bağımsız bir tutum izleyen Arnavutluk, Kruşçev döneminde SSCB ile müttefikliğini sonlandırmıştır. Arnavutluk ile SSCB'nin ilişkilerinin kopması, zaten izole bir halde bulunan Arnavutluk'un Avrupa'da yalnız kalmasına neden olmuştur. Bundan sonra Arnavutluk, dışarıda kendisine yakın gördüğü, revizyonist politikaların etkisinde kalmamış olan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile yakınlaşma ve iyi ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. Nitekim ÇHC ile kurulan sıkı işbirliği çerçevesinde Arnavutluk, Çin'in desteğini alarak ekonomik ve askeri alanlarda önemli gelişmeler sağlamış, iki ülke arasındaki yakın işbirliği 1978 yılına kadar devam etmiştir.

Doğu Avrupa'da, 1990'lı yılların başında komünist rejimlerin çökmesi ile tek parti kontrolündeki politik alanın dönüşümü, sosyoekonomik alanda liberal piyasa ekonomisine geçişi ve sivil toplumun yeni bir toplumsal hayata geçişi oldukça sancılı bir süreç olmuştur. Arnavutluk da bu sancılı süreci yaşayan ülkelerden biri olmuş, sosyalizm sonrası dönemde ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Başta devlet otoritesinin zayıflaması, kanunların

³⁰⁶ Sema Yıldırım Becerikli, Nazif Bozkurt, "Uluslararası halkla ilişkilerde yeni bir açılım: Arnavutluk örneği" *International Journal of Human Sciences*, Sayı 11(1), 2014, s.905.

³⁰⁷ Nikolin Agallija, *a.g.e.*, s.51.

uygulanamaması, işsizlik, yoksulluk, yolsuzluk, adaletsiz gelir dağılımı vs. olmak üzere birçok toplumsal sorun ve istikrarsızlık yaşanmaya başlamıştır.

Arnavutluk'ta yaşanan sorunların neticesinde ortaya çıkan olgulardan bir diğeri de uluslararası göçtür. İşsizlik ve diğ er ekonomik zorluklar nedeniyle 1990'lı yıllardan itibaren nüfusun dörtte biri ülkeyi terk etmiştir.

Arnavutluk, ekonomik verilere göre Avrupa'nın en yoksul ülkelerinden biri olmasına karşın, 2000'li yıllarda yaptığı ekonomik reformlar neticesinde istikrarlı bir gelişme göstermiştir. Arnavutluk, sosyalist rejimden çok partili demokratik sistem ile uluslararası piyasa ekonomisine ve Avrupa ülkelerine entegre olmaya yönelik kalkınma konusunda Balkanlarda bir başarı öyküsü olarak tanıtılmaktadır. 1991 yılından bu yana Dünya Bankası ile çalışan Arnavutluk'un 2007-2012 yılları arasında ekonomik verilere göre % 22 büyüdüğü, yıllık reel büyüme oranının % 6 olduğu, 2012 yılında gayri safi yurtiçi hasılası (GSYİH)'nın 12.65 milyar dolara yükseldiği, enflasyon oranının % 2'ye düştüğü ve ülkedeki yoksulluk oranının % 12.4'e düştüğü belirtilmektedir. Ülke ekonomisinin en önemli dayanağı istihdamın %58'ini kapsayan tarım sektörüdür.³⁰⁸ 2013 yılı verilerine göre Arnavutluk'ta kişi başına düşen milli gelir 2013 rakamlarına göre 4087 dolardır. Ülkenin 2013'teki GSYİH'sı ise 28.34 milyar dolardır.³⁰⁹

Arnavutluk'un siyasal hayatına baktığımızda, 1991'den günümüze dek Arnavutluk'taki siyaset kültürünün hem ulusal hem de yerel düzlemde mücadele eden iki hakim parti konumundaki Sosyalist Parti (SP) ve Demokratik Parti (DP) etrafında kutuplaştığını görmekteyiz.³¹⁰

Yaklaşık 50 yıl süren baskı rejimi ve kapalı ekonomi döneminin ardından Arnavutluk, dış politikasını, esas itibarıyla ABD ve AB üyesi ülkeler ile her alandaki ilişki ve işbirliğini geliştirmek ve Avrupa ile bütünleşmek hedefleri üzerine kurmuştur. Öte yandan, bölgenin birçok ülkesinde yaşayan Arnavutların siyasi ve

³⁰⁸ Sema Yıldırım Becerikli, Nazif Bozkurt, *a.g.e.*, s.905-906.

³⁰⁹ Nedim Emin, *a.g.e.*, s.14.

³¹⁰ Sema Yıldırım Becerikli, Nazif Bozkurt, *a.g.e.*, s.913.

ulusal haklarının korunması ve geliştirilmesi Arnavutluk'un bölgesel politikasının belli başlı hedeflerinden birini teşkil etmektedir.³¹¹

Arnavutluk hükümeti 2005 yılından beri AB ile birçok strateji geliştirmiştir. Bu stratejiler ile Arnavutluk hükümeti siyasal, ekonomik ve sosyal alanda güven kazanmıştır. Sivil toplum örgütleri daha fazla aktif hale gelmiş, insan haklarında gelişme olmuş, yargı sistemi de AB sürecinde ilerleme sağlamış, hakim ve savcılar çalışmalarını bağımsız bir şekilde yürütür hale gelmişlerdir. Durgun olan Arnavutluk ekonomisi AB süreciyle rekabetçi bir piyasa ekonomisi haline gelerek, yabancı yatırımcılara güven sağlar hale gelmiştir. AB sürecinde birçok özelleştirme gerçekleştirilmiştir.³¹²

2009'da Arnavutluk'un NATO'ya üye olması, ülkenin dış politikasındaki en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Komünizm sonrası yüzünü Batıya çeviren Arnavutluk, Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü, İslam Konferansı Örgütü, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması, ve kurucu üye olarak Akdeniz İçin Birlik üyesidir.³¹³

---

³¹¹ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/> (21.09.2014)

³¹² Nikolin Agallija, *a.g.e.*, s.58-59.

³¹³ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Arnavutluk> (10.11.2014)

KAYNAKÇA

Açar, Dilaver Arıkan, *Small State Playing the Asymmetric Game: Continuity and Change in Albanian Foreign Policy*, (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008.

Agallija, Nikolin, *AB ile Değişen Arnavutluk*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya, 2009.

Akdemir, Yaşar, *Arnavutluk'un Gelişimi ve Türkiye*, (Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009.

Akyol, Gürkan, *Balkan Politikasında Arnavutluk (1912 sonrası)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2007.

Alia, Ramiz, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu*, Sun Yayıncılık, İstanbul, 1989.

Arnavutluk Emek Partisi Tarihi-1, Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, İstanbul, 1975.

Armaoğlu, Fahir, *20nci Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2)*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt III, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997.

Aydın, Abdurrahim F., Progonati, Erjada, "Albanian Foreign Policy in the Post Communist Era", *UNISCI Discussion Papers*, Sayı 26, 2011.

Becerikli, Sema Yıldırım, Bozkurt, Nazif, “Uluslararası halkla ilişkilerde yeni bir açılım: Arnavutluk örneği” *International Journal of Human Sciences*, Sayı 11(1), 2014.

Biberaj, Elez, *Albania in Transition the Rocky Road to Democracy*, Westview Press, Colorado, 1998.

Blejer, Mario I., Mecagni, Mauro , Sahay, Ratna, Hides, Richard, Johnston, Barry, Nagy, Piroška, Pepper, Roy, “Albania: From Isolation Toward Reform” *Occasional Paper 98 IMF*, Washington DC, 1992.

Bogdani, Mirela, Loughlin, John, *Albania and the European Union The Tumultuous Journey towards Integration and Accession*, I.B. Tauris, New York, 2009.

Bozbora, Nuray, “Arnavutluk’ta Demokratikleşme Çabaları ve Sorunlar”, (“Albania's Democratization Efforts and Issues”) *Avrasya Dosyası*, Cilt:8, Sayı:3, 2002.

Bozbora, Nuray, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Brahaj, Sokol, *Arnavutluk’ta Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği’nin Yapıcı Etkileri*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2009.

Büyük Larousse Cilt:2 Milliyet Yayınları, İstanbul, 2009.

Demirtaş Coşkun, Birgül, “Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlarda Arnavut Sorunu”, *Balkan Diplomasisi*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

Dilan, Hasan Berke, *Atatürk Dönemi Türkiye’nin Dış Politikası (1923-1939)*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1998.

Emin, Nedim, “Arnavutluk Siyasetini Anlama Kılavuzu”, SETA Yayınları, İstanbul, 2014.

Fshazi, Falma, *Albanian Dilemma in the Balkans: Nationalism and Globalization*, (Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005.

Göktaş, Oktay, *Balkanların Anahtar Ülkesi Arnavutluk*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1995.

Gönlübol, Mehmet, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

Hoca, Enver, *Arnavutluk'ta Sosyalizmin Tam Zaferi için Demokratik Cephe'nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, İstanbul, 1978.

Hoca, Enver, *Devrim ve Diplomasi*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1994.

Hoca, Enver, *Seçme Eserler*, 1. Cilt, 1. Kitap, (Çev.A.Polat), İstanbul, 1978.

İnalçık, Halil, "Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları", *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, 15-17 Ekim 1997*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

Jelavich, Barbara, *20. Yüzyıl Balkan Tarihi 2*, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

Kolektif Yazar, S.Gökhan (çeviren), *Sosyalist Arnavutluk*, Yıldız Yayınevi, İstanbul, 1971.

Özcan, Halil, *Atatürk Dönemi Türkiye Arnavutluk İlişkileri*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2009.

Özkan, Ali, "Arnavutluk'ta Enver Hoca Dönemi İnsan Hakları ve Özgürlükler (1945-1985)", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3*, Ankara, 2012.

Pearson, Owen , *Albania as Dictatorship and Democracy From Isolation to the Kosovo War,1946-1998*, IB Tauris, New York, 1996.

Prifti, Peter R, *Socialist Albania since1944: Domestic and Foreign Developments*, MIT Press, Massachusetts, 1978.

Ruga, Ilir, *Arnavutluk'ta Hıristiyanlık ve İslamiyet'in Tarihçesi*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2011.

Şimşir, Bilal N., *Türkiye-Arnavutluk İlişkileri*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

Taşkıran, Hakan Kazım, *Osmanlı'nın Son Dönemi ve Arnavutlar*, Tepekule Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2008.

Türkiye Arnavutluk İlişkilerinin Dünü Bu günü Yarını, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul, 1995.

Vickers, Miranda, Pettifer, James, *Albania From Anarchy to a Balkan Identity*, New York University Press, New York, 1997.

İnternet Erişimleri

Kader Özlem, “Dış Politika Ekseninde Balkanlarda Arnavutlar ve Arnavutluk”, [http://www.balturk.org.tr/dis-politika-ekseninde-balkanlarda-arnavutlar-ve-arnavutluk/\(02.08.2014\)](http://www.balturk.org.tr/dis-politika-ekseninde-balkanlarda-arnavutlar-ve-arnavutluk/(02.08.2014))

Eduart Caka, “Arnavutluk’un Yeni Dış Politikası ve Türkiye ile Stratejik Ortaklık Söylemi” [http://www.yeniturkiye.org/arnavutlukun-yeni-dis-politikasi-ve-turkiye-ile-stratejik-ortaklik-soylemi/yeni-bolge/13085,\(12.06.2014\)](http://www.yeniturkiye.org/arnavutlukun-yeni-dis-politikasi-ve-turkiye-ile-stratejik-ortaklik-soylemi/yeni-bolge/13085,(12.06.2014))

<http://www.milliyet.com.tr/arnavutluk-ab-ye-aday-olma-yolunda/dunya/detay/1902258/default.htm> (11.12.2014)

<http://www.arnavut.com/enver-hoca-donemi-arnavutluk/> (24.03.2013)

Arnavutluk Tarihi, <<http://www.msxlabs.org/forum/ulkeler-tarihi/-arnavutluk-tarihi.html>>, (08.03.2012)

<http://www.arastiralim.net/tag/sosyalizm/page/5>(15.04.2013)

<http://www.dunyabulteni.net/servisler/haberYazdir/236711/haber>(28.11.2012)

<http://arnavutluk tarihi.blogspot.com.tr/2011/07/arnavutluk-tarihi-ortacag.html>
(30.03.2014)

<http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/arnavutluk> (14.04.2013)

<http://www.arnavutkonsoloslugu.com/arnavutluk-hakkinda.html> (07.05.2013)

İbrahim Deniz Özdemir,

https://www.academia.edu/5509306/Arnavutluk_Din_ve_Politika (12.12.2014)

<http://www.mfa.gov.tr/arnavutluk-kunyesi.tr.mfa>(23.07.2014)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Arnavutluk> (19.11.2013)

<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/>
(21.09.2014)

<http://www.abhaber.com/arnavutluk-basbakani-edi-ramaturkiye-bolgemiz-icin-buyuk-ve-ozel-bir-guc/> (11.12.2014)

<http://www.tuicakademi.org/index.php/bolgeler/balkanlar/4062-turkiye-ve-arnavutluk-iliskileri> (29.12.2014)

<http://edebiyat.trakya.edu.tr/news/arnavutluk-istanbul-baskonsolosu-ndan-ziyaret#.VLZw8P4cRMs> (23.12.2014)

<http://dosyalar.trakya.edu.tr/basin/docs/tr/#features/33> (23.12.2014)

<http://www.sessiztarih.com/article-id-879.html> (04.07.2014)

<http://www.milliyet.com.tr/1999/05/19/dunya/dun02.html> (26.03.2014)

<http://english.cpc.people.com.cn/66116/index11.html> (05.11.2013)

http://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=311&film_ID=3&slide_ID=27
(23.11.2013)

<http://www.nuveforum.net/1183-terimler-sozlugu-a/227634-arnavutcigeri/>
(13.08.2014)

http://lawofwar.org/corfu_channel_case.htm (25.12.2014)

<http://www.counsellors.gov.tr/upload/ARN/Arnavutluk%20Ulke%20Raporu%202013%20%20SON.pdf> (21.12.2014)